

hisoblanadi. Bolalarning bilimlarni egallab olishlari ularning aqliy faolligini rivojlantirish aqliy malaka va ko'nikma egallab olishlari, ularning maktabda muvaffaqiyatli o'qishlari uchun bo'lajak mehnat faoliyatiga tayyorlanishda manba bo'lib xizmat qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy tarbiyalashning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Bolalarda tabiat va jamiyat to'g'ri sidagi bilimlar tizimini, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish.

2. Bilimga doir ruhiy jarayonlarni rivojlantirish: sezgi, idrok, xotira, xayol, tafakkur, nutq. Bilishga doir ruhiy jarayonlarni rivojlantirish aqliy tarbiyaning muhim vazifasidir.

3. Bilishga qiziqish va aqliy qobiliyatlarni aqliy mehnat madaniyatini rivojlantirish. Aqliy tarbiyaning vazifasi bolalar qiziquvchilarni, ya'ni qiziquvchanligini ular aqlining sinchkovligini rivojlantirish va shular asosida bilishga qiziqish hosil qilishdan iborat.

3. Aqliy malaka va ko'nikmalarni rivojlantirish, ya'ni eng oddiy faoliyat usullari predmetlarni tekshirish, ulardagi muhim va muhim bo'lmagan belgilarni ajratib ko'rsatish, boshqa predmetlar bilan taqqoslash maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga aqliy tarbiya berish vazifalaridan biridir. Bu ko'nikma va malakalar bilish faoliyatining tarkibiy qismlari bo'lib, bolaning bilimlarni chuqur egallab olishiga yordam beradi. Eng muhimi shundaki, bolalarga bilim beribgina qolmay, ularni olgan bilimlaridan aqliy va amaliy vazifalarni hal etishga foydalanishga o'rgatish. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining oila bilan ishlash tizimida aniq maqsad, mazmun bo'lishi kerak. Maktabgacha ta'lim tashkilotining ota-onalar bilan ishlashidan jamoa tarzida va yakkama-yakka holda ishlash shakllarini mohirlik bilan qo'shib olib borish, keng aholi ommasi orasida pedagogik tashviqot ishlarini tashkil qilish tufayli bolalarni tarbiyalashda ijobiy natijalarga erishish mumkin. Maktabgacha ta'lim tashkiloti xodimlaridan ota-onalar va oila bilan hamkorlikdagi ishlaridan eng keng tarqalgan shakl va usullarini keltiramiz.

➤ Ota-ona va oila bilan yakkama-yakka ishlash. Bunda oilaga tarbiyachining borishi, ota-onalar uchun suhbat o'tkazish, ularga maslahat berish, ota-onalarni bolaning maktabgacha ta'lim tashkilotidagi hayoti bilan tanishtirish kabilar kiradi.

➤ Ota-onalar bilan jamoa tarzida tashkil qilinadigan ishlar. Bular otaonalarning guruhiy va umumiy majlislari, ota-onalar maktabi, anjumanlar, shanbaliklar, savol-javob kechalari.

➤ Ko'rsatmali ishlar – ishning bu turi: ko'rgazmalar uyushtirish, bolalarning ishlarini namoyish qilish, ochiq eshiklar kuni, ota-onalar burchagi, ota-onalar uchun kutubxonalar tashkil qilish.

➤ Bolaning oilasini borib ko‘rish va oila a‘zolari bilan yaqindan tanishish. Bolalar maktab ta‘limiga tayyorgarligiga ta‘sir etuvchi omillar haqida gapirar ekanmiz, maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolalarni oilada tarbiyaning ota-onalar bilan hamkorlikda, bundan keyin yanada takomillashtirish yo‘llarini izlab topilsa, maqsadga muvofiq bo‘lar edi. Oilaviy tarbiyaning ijtimoiy tarbiya bilan aloqasini mustahkamlash maktabgacha ta‘lim tashkiloti xodimlarining, pedagog olimlar, bu sohada ilmiy ish olib boruvchi tadqiqotchi va metodistlarning o‘rni juda ham kattadir.

Bolalarni maktabga tayyorlashda talimiy faoliyatlarning ahamiyati. **Talimiy faoliyat** tarbiyachi tomonidan bolalarga kerakli bilim va malakalarni umumiy holda xabardor qilish demakdir. Ta‘limiy faoliyatlar kun davomida o‘tkazib boriladi. Kunning birinchi qismiga mo‘ljallangan mashg‘ulotlar ancha samara beradi. Talimiy faoliyat jarayonida bolalarda mustaqil fikrlash ko‘nikma va malakalari hosil qilinadi, tarbiyachining so‘zini tinglash, o‘rtoqlari bilan gaplashmaslik, har bir tarbiyachi tomonidan berilgan savollarga javob berishga harakat qilish, tarbiyachi tomonidan aytilgan fikrlarni takrorlashga o‘rgatib boriladi. Har bir yosh guruhlarda necha marta ta‘limiy faoliyat o‘tkazish bolalar Maktabgacha ta‘lim tashkiloti ta‘lim-tarbiya dasturida belgilab boriladi. Talimiy faoliyatning turlari haqida gapiradigan bo‘lsak, talimiy faoliyatning turlari quyidagichadir: Bolalarning bilimlarini sinovchi talimiy faoliyatlar – ushbu ta‘limiy faoliyatlarni o‘tkazishdan maqsad, tarbiyachi dasturda belgilangan bilim va malakalarini egallash darajasini bilib oladi va keyingi ishlari davomida ishlarni inobatga oladi. Kompleks ta‘limiy faoliyatlar – bu ta‘limiy faoliyat bolalar maktabgacha ta‘lim tashkiloti tajribasida keng tarqalgan bo‘lib, bunday ta‘limiy faoliyatlarda bolalarga yangi bilim beriladi. Talimiy faoliyatning tuzilishi esa:

- bolalarni uyushtirish;
- asosiy qism;
- yakuniy qism.

Talimiy faoliyatga tayyorlanish mazmuni ham mavjud bo‘lib, ushbu mazmunga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

1. Ta‘limiy faoliyatni rejalashtirish.
2. Kerakli jihozlarni oldindan tayyorlash.
3. Bolalarni ta‘limiy faoliyatga tayyorlash.

Bolalarni maktabga tayyorlashda tarbiyachi ta‘limiy faoliyatni bir bo‘limidan bitta emas, balki butun bir ta‘limiy faoliyatning mazunini rejalashtirib olib borilsa, ijobiy natijani qo‘lga kiritadi. Tarbiyachiga metodik qo‘llanmalardan foydalanib mashg‘ulot o‘tish tavsiya etiladi. Har bir MTTda metodik xonalar mavjuddir. Unda maktabgacha ta‘lim tashkiloti ta‘lim-tarbiya dasturining hamda hamma bo‘limlari bo‘yicha metodik qo‘llanmalar bo‘ladi.

Yetishmovchiliklarni tarbiyachi o'zi tayyorlaydi va bu ishga ba'zan tayyorlov guruhidagi, ya'ni maktabga tayyorlov guruhidagi bolalarni jalb etadi. Tarbiyachi ta'limiy faoliyat uchun kerakli jihozlarni bir kun avval tayyorlab qo'yadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotining *birinchi kichik guruhida* haftasiga 10 ta ta'limiy faoliyat o'tkaziladi. Ular quyidagicha taqsimlanadi:

- atrofdagi voqealar bilan tanishtirish va bolalar nutqini rivojlantirish;
- rasm chizish va loy yoki plastilindan narsa yasash;
- qurilish materiallari bilan mashqlar bajarish;
- musiqa mashg'ulotlari;
- jismoniy tarbiya mashg'ulotlari.

Ta'limiy faoliyatlar 10-15 daqiqa davom etadi va ular shanba kundan tashqari har kuni ertalab va kechqurun o'tkaziladi. ta'limiy faoliyatlar bilan bir qatorda sayr vaqtida atrofdagi narsalarni kuzatish, harakatli va didaktik o'yinlar rejalashtiriladi. ta'limiy faoliyatlarning katta qismi rivojlanishi bir xil darajada bo'lgan bolalarni birlashtiruvchi kichik guruhlarda o'tkaziladi. Batafsil tushuntirish va kattalarning yordamini talab qiladigan yangi materialdan foydalaniladigan ta'limiy faoliyatlar (masalan, yig'ma kartinalar yoki yangi konstruktor, birinchi marta beriladigan mashg'ulotlar) ana shunday o'tkaziladi. Harakatlarining navbatiga rioya qilinadigan ta'limiy faoliyatlarda bolalar uncha ko'p bo'lmasligi kerak. Masalan, gimnastika asboblari bilan o'tkaziladigan jismoniy tarbiya mashg'ulotlari, «Loto» tipidagi va nutqni rivojlantirish mashg'ulotlari ana shunday bo'ladi, bunda ayrim bolalar o'z faolliklari bilan boshqalarini chetga surib qo'yishlari mumkin. Ammo hayotning uchunchi yilida ta'limiy faoliyatlarning ayrim turlarini butun guruh bilan o'tkazish ham mumkin, chunki bola xulq-atvor qoidalarini (butun e'tibor bilan tinglash, jim utirish) egallagan bo'ladi, o'z harakatlarini boshqa bolalar bilan muvofiqlashtira boshlaydi, kattalarning nutqi uning harakatini yo'lga soladigan bo'ladi. Bolalarning butun guruh bilan ayni vaqtda musiqa ta'limiy faoliyatlarini, harakatli o'yinlarni, shuningdek bolalarning o'zlari asosan tomoshabin bo'ladigan ko'rgazmali insenirovkalarni o'tkazish mumkin.

Ta'limiy faoliyat vaqtida tarbiyachining e'tiborini hech kim chalg'itmasligi, xona jimjit bo'lishi, halaqit berishi mumkin bo'lgan hamma narsalar chetga olib qo'yilishi kerak. Bolalarning mustaqil faoliyati bilan, ayniqsa, o'yin bilan bog'liq mashg'ulotlar katta samara beradi. Masalan: musiqa mashg'ulotlari, sensor rivojlanish ta'limiy faoliyat turlaridan foydalanish mumkin. Hayotning uchunchi yilida bolalarni o'rgatish ko'rgazmali tarzda olib boriladi. Ta'limiy faoliyatlar maktabgacha ta'lim tashkilotida o'qitishning asosiy shaklidir. Ular maktabgacha ta'lim yoshidagi hamma bolalar uchun majburiy; ular uchun dastur mazmuni belgilangan, kundalik rejimida doimiy vaqt ajratilgan, ularning qancha vaqt davom

etishi tayinlangan. Maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'limiy faoliyatlar bolalarni maktabga tayyorlashda katta ahamiyatga ega. Bu ta'limiy faoliyatlarda bolalar o'quv faoliyati ko'nikmalari hosil qiladilar, ancha intizomli, uyushgan bo'lib boradilar. Ularda barqaror diqqat, diqqatni bir narsaga qarata olish, irodaviy zo'r berilish qobiliyati rivojlanadi. Tizimli o'qish natijasida bilishga qiziqish paydo bo'ladi. Bolalarni jamoada o'qitish muayyan afzalliklarga ega: birgalikda ishda ular bir-birlariga faol ta'sir etadilar, tashabbus, fahm-farosot ko'rsatish imkoniga ega bo'ladilar. Bolalar oldilariga ko'pchilikdan kuch-g'ayrat talab qiladigan vazifalar qo'yilganda birgalikdagi kechinmalar paydo bo'ladi, jamoaviylik tuyg'usi vujudga keladi Ekskursiyalar, rasm chizish, loy va plastilindan buyumlar yasash, qurish-yasashga oid ishlarni birgalikda bajarish, umumiy o'yinlarda va musiqa mashg'ulotlardagi raqslarda, harakatlarni rivojlantirish ta'limiy faoliyatlarida birlashish, badiiy adabiyotni o'qish tufayli yuzaga kelgan birgalikdagi kechinmalar – bularning hammasi inoq bolalar jamoasini vujudga keltirishda yordam beradi hamda, jamoada yashash va ishlash ko'nikmasi hosil qiladi. Ta'limiy faoliyatlardagi o'qitish jarayonida bolalarda maktabga va o'qishga qiziqish tarbiyalanadi, to'g'ri va xulq-atvor ko'nikmalari, mas'uliyat hissi, ishchanlik, o'zini tuta bilish, ishda zo'r berish odati hosil qilinadi. Bolalarga kerakli bilim va malakalarni ta'limiy faoliyat jarayonida, yangi pedagogik texnologiya materiallaridan va tarbiyaning samarali metod usullaridan foydalanilsa, bolani yosh, ruhiy fiziologik xususiyatlari inobatga olinsa, tarbiya berishning samaradorligi oshadi. Bolalar ta'limiy faoliyatlarning turli xil ko'rinishlarini egallashlari orqali, yoshlari o'sib borishi davomida maktabga bo'lgan qiziqishlari ham o'sib rivojlanib boradi. Buning natijasida ular maktabda ham hech qiynalmay o'qib, rivojlanishni davom ettirib boradilar.

Bolalarni maktabga tayyorlashda jismoniy tarbiyalashning ahamiyati.

Jismoniy tarbiya – maktabgacha pedagogikaning muhim bir bo'limi bo'lib, bizda qaror topgan jismoniy tarbiya tizimining dastlabki bo'g'inidir. Uning vazifasi, bola sogligini saqlash, jismoniy sifatlarini o'stirish, yoshlarni mehnatga va vatan himoyasiga tayyorlashdir. Jismoniy rivojlanish tor ma'noda bo'yning o'sishi, muskullarning ortishi, va shu kabi antropometrik va biometrik ko'rsatkichlardir. Jismoniy rivojlanish kishi organizmini o'rab turgan muhitga bog'liqligi to'g'risidagi biologik qonuniyatlar asosida amalga oshiriladi. Masalan: hayot sharoitini jismoniy tarbiya metodini bir muncha o'zgartirish orqali organizmning funksional imkoniyat darajasini bir muncha ko'tarish, jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlarini yaxshilash mumkin. Jismoniy tarbiya deganda organizmning morfologik va funksional rivojlanishini jamiyat talablari darajasida amalga oshirish, jismoniy sifatlarini qobiliyatlarni rivojlantirish, harakat malaka va ko'nikmalarini shakllantirish, jismoniy madaniyat va sport sohasiga taalluqli

maxsus bilimlarni o'zlashtirib olish tushuniladi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning jismoniy tarbiyasi ular hayotini saqlash, sog'ligini mustahkamlash, harakat malakalarini shakllantirish va to'la ma'nodagi jismoniy tarbiya berish madaniy genetik malakalarni shakllantirish, batartib hayot kechirish odatini singdirishga qaratilgan. Kun tartibidagi aksariyat hollarda genetik va chiniqtiruvchi muolajalarni bajarish orqali bolaning bilim doirasi kengayadi. Aqliy faolligi ortadi. U jasurlik, hallolik, batartiblik, qat'iylik, mustaqillik va shunga o'xshash ijobiy xulq me'yorlari va qoidalarini ham egallab shakllanadi. Jismoniy tarbiya aksariyat hollarda butun guruh bilan bajariladi. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida harakatli o'yinlarda bolalarda jamoatchilik uyushqoqlik, intizomlilik kabi xislatlar shakllanadi. Maktabga ta'lim yoshidagi bolalar organizmning o'ziga xos tomoni shundaki, u juda tez o'sadi va rivojlanadi. Shu bilan birga organizm funksiyalari va tizimlarining shakllanishi, hali tugallanmagan bo'ladi. Shunga ko'ra u tez jarohatlanadi. Shuning uchun bolalarga jismoniy tarbiya berishda quyidagilar birinchi darajali vazifalar hisoblanadi.

1. Sog'lomlashtiruvchi vazifalar.

2. Ta'limiy vazifalar.

3. Tarbiyaviy vazifalar.

Jismoniy tayyorgarlik bolaning sog'lomligi, harakat ko'nikmalari, qo'l mushaklari va ko'rish-motor muvofiqligi rivojlanganligi bilan izohlanadi. «Rivojlanmaganlik» ning asosiy belgilari o'ziga xos jismoniy rivojlanishning alohida jihatlarida ko'rinadi. Masalan, suyak tuzilishida past bo'yi bolalarda o'z yoshiga ko'ra tana bo'yi va og'irligidagi nomutanosiblik, tanadagi muvozanat buzilishlari, yurak kon tomir tuzilishidagi fiziologik yetishmovchiliklar tez toliqishlar, jismoniy yuklamalarni bajarishdagi imkoniyatlari pastligi shular jumlasiga kiradi. Kasalliklar va ularga moyillik bo'yicha o'tkaziladigan tekshiruvlarga kelsak, ular yashash joyidagi bolalar poliklinikalarida tor mutaxassis shifokorlar guruhi tomonidan olib boriladi. Jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlari quyidagilardan iborat:

- harakatning asosiy turlarini rivojlantirish;

- yurish va yugurishning barcha turlarini to'g'ri bajarish, shart-sharoitga muvofiq ulardan foydalanish;

- sakrash, irgitish, tirmashib chiqishning barcha turlarini to'g'ri bajarish;

- yumshoq joyda 40 sm balandlikka sakrash, joyidan turib 70 sm dan kam bo'lmagan uzunlikka sakrash, 100 metr masofani yugurib o'tish predmetini turli vaziyatlardan turib otish 4-5 metr masofadagi vertikal va gorizontol nishonlarga tushirish;

-2-3 doira yurib aylanib 3-4 qatorga safni o'zgartirib tizilish, «birinchi, ikkinchi» hisob sanogidan keyin ikki qatorga tizilish, harakat davomida oraliq masofani saqlash;

- turli xil dastlabki holatlardan turib jismoniy mashqlarni aniq, ritmik ko'rsatilgan maromda musiqaga mos og'zaki ko'rsatmalarda aytilganidek bajarish;

- sport o'yinlari unsurlari ishtirok etadigan o'yinlarda (voleybol, futbol, xokkey, basketbol, stol tennisi) faol ishtirok etish. 15 metrga erkin suzish, tana qismidagi mushakchalarni rivojlantirish;

- qo'l panjasi va barmoqlar harakatchanligini ta'minlash, barmoqlarni uynatish;

- miriqib uyquga ketish va oromli uyqu;

- o'zining jismoniy kiyofasi va sogligi haqida tasavvo'ni shakllantirish, sog'lom turmush tarziga erishish;

- antropometrik ko'rsatkichlarning (bo'yi, vazni, boshining doirasi, ko'krak kengligi) yosh ko'rsatkichi standartlariga muvofiq kelishi. Jismoniy rivojlanganlik darajasi, maktab yoshiga yetgan bolalarning jismoniy jihatdan rivojlanganlik darajasiga qo'yiladigan minimal talablar:

- mustaqil tarzda jismoniy mashqlarni bajara olish;

- buyruqqa (start, stop) asoslanib yugura olish;

- narvon yordamida tepalikka chiqa olish va pastga tusha olish;

- narvon ustida o'tirib oldinga siljiy olish;

- 5 soniya davomida arqonda osilib turish;

- arg'imchoq ucha olish;

- cheklangan saf va chiziq bo'ylab yura olish;

- qiya qo'yilgan taxta ustidan yurib o'ta olish;

- bir oyoqda qaldirg'och bo'lib tura olish;

- oyoq uchlari bilan buyumlarni qisib ko'tarish, pastga surish va bir joydan ikkinchi joyga ko'chira olish;

- joyidan turib 15-20 marta sakray olish, 70-80 sm o'zunlikka sakray olish, 30 sm balandlikdagi to'siqdan sakrab o'tish;

- to'xtamasdan 2-3 daqiqa davomida yugura olish; 100 metr masofani to'xtamasdan yugurib o'tish;

- 10 metr masofani emaklab o'tish;

- safda to'g'ri turish va safni uzunasiga yurish;

- saflanish va qayta saflanishni bilish;

- musiqqa ohangiga mos holda harakat qila bilish;

- koptokni irgitish va ilib olish;

- ilon izi shaklida yurish;

-to'p-to'p bo'lib aylana bo'ylab yura olish; xalq o'yinlari «Kim chaqqon», «Ok terakmi-ko'k terak?», «Quyoni-quyoni ne bo'ldi?», «Chitti gul», «Bog'lam-bog'lam», «Kim oladi shu ginani», «Uchdi, chopdi, sakradi», «Qushim boshi», «Qoch bolam, qush keldi», «Tortishmachoq» kabi harakatli o'yinlarda ishtirok eta olishdan iborat. 5yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan yosh davri «dastlabki bo'y cho'zilishi» dasri deb ataladi. Chunki bu davrda bola yil davomida 7-10 sm o'sishi mumkin. Maktabgacha 5 yoshli bolaning bo'yi 106,0-107,7 sm, vazni esa 17-18 kilogrammni tashkil etadi. Hayotining 6 yili davomida har oyda o'rtacha vazniga 200,0 gr, bo'yiga 0,5 sm qo'shilib boradi. Tajribalar va maqsadga qaratilgan jismoniy tarbiya mashg'ulotlari natijasida 6 yoshli bolalar harakat texnikasiga doir mashqlarni to'g'ri va tushungan holda bajaradilar.

Bolalarni maktabga tayyorlashda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirishning ahamiyati. Bolalarning matematik tushunchalarini muvaffaqiyatli o'zlashtirishi, ularning idrokini, ya'ni sensor tuyg'ularini o'stirish bilan bevosita bog'liqdir. Umumlashtirish va abstraktlashtirish qobiliyati real predmetlarning xususiyatlarini aniqlash va shu xususiyatlarga qarab mazkur predmetlarni bir-biriga taqqoslash va guruhlarga ajratish asosida o'sib boradi. Shuning uchun bola maktabga borgunga qadar unda matematik tasavvurlarni shakllantirish uchun MTTdagi barcha o'quv-tarbiya ishlari bilan uzviy ravishda bog'lab maxsus ish olib boriladi. Matematik bilimlar bolalarga ma'lum tizim va izchillikda berilishi, bunda yangi bilim kamroq miqdorda, ya'ni bolalar o'zlashtirib oladigan darajada bo'lishi kerak. Shuning uchun ham bir vazifa bir qancha mayda qismlarga bo'linib, ular birin-ketin o'rganib boriladi. Tarbiyachi har bir yosh guruhining dasturi qanday tuzilganini bilishi lozim. Bu unga o'z guruhidagi bolalarning matematikaga doir bilim darajalarini aniqlash uchungina emas, balki maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda boshlang'ich matematik tasavvurlarni o'stirish yuzasidan olib boriladigan barcha ishlar tizimida har bir ta'limiy faoliyatining qanday muhim rol o'ynashi va o'rin egallashini ko'z oldiga keltirish uchun ham imkon beradi. Matematik tasavvurlarni shakllantirish yuzasidan olib boriladigan ishning asosiy shakli – ta'limiy faoliyatdir. Dastur vazifalarining ko'pchilik qismi ta'limiy faoliyatlarda hal qilinadi. Bolalarda ma'lum izchillikda tasavvurlar shakllantiriladi, zarur malaka va ko'nikmalar hosil qilinadi. Atrofdagi hamma narsani miqdor jihatidan Kuzatishlarni uyushtirishga, bolalarning o'z faoliyatlarining xilma-xil turlarida matematik mazmundagi bilim va ko'nikmalaridan qanday foydalanishlariga katta ahamiyat beriladi. Ta'limiy faoliyatlarda va kundalik hayotda didaktik o'yinlardan hamda o'yin-mashqlardan keng foydalaniladi. Ta'limiy faoliyatlardan tashqari vaqtlarda o'yinlar tashkil qilib, bolalarning matematik tasavvurlari mustahkamlanadi, chuqurlashtiriladi va kengaytiriladi. Bir qancha hollarda, masalan, joyni bilish

ko'nikmasini rivojlantirish yuzasidan olib boriladigan ishlarda o'yinlar asosiy o'quv vazifasini utaydi. Ta'limiy faoliyatlarda bolalarning faol faoliyati birinchi navbatda yangi material ustida ishlashni hamda ilgari o'tilgan materialni takrorlashni birga to'g'ri qo'shib olib borish bilan ish turlarini va uni tashkil etish usullarini almashtirib turish bilan, ya'ni ta'limiy faoliyat tuzilmasi bilan ta'minlanadi.

Ta'limiy faoliyat tuzilmasi dastur vazifalarining hajmi, mazmuni, birga qo'shib olib borilishi, tegishli bilim va ko'nikmalarning o'zlashtirilishi darajasi, bolalarning yosh xususiyatlari bilan belgilanadi. Maktabga borish davriga kelib bolalar to'plam va son, shakl va kattalik haqida o'zaro bog'langan bilimlarni nisbatan ko'proq egallagan, fazoda va vaqtni mo'ljal ola bilishni o'rgangan bo'lishlari zarur. Tajriba, birinchi sinf o'quvchilarida uchraydigan qiyinchilik, odatda abstrakt bilimlarni egallab olish, konkret predmetlar, ularning obrazlari bilan amal qilishdan, sonlar va boshqa abstrakt tushunchalar bilan bajariladigan amallarga o'tish zarurligini ko'rsatadi. Bunday o'tish bolaning rivojlangan aqliy faoliyatini talab etadi. Bolalar turli matematik bog'lanishli munosabatlarni aniqlash usullarini, masalan, to'plam elementlari o'rtasidagi moslikni aniqlash usullarini egallaydilar (to'plamdagi elementlarni birma-bir amalda solishtiradilar, kattalik nisbatlarini aniqlash uchun ularni ustma-ust, yonma-yon qo'yib ko'rish usullaridan foydalanadilar). Ular miqdor nisbatlarini aniqlashda eng aniq usul predmetlarni sanash va kattaliklarni o'lchash ekanligini tushuna boshlaydilar. Sanash va o'lchash malakalari ularda tobora mustahkam va ongli bo'lib boradi. Har qaysi yosh guruhi dasturi ushbu bo'limlardan iborat:

- Miqdor va sanoq.
- Kattalik.
- Geometrik figuralar.
- Fazoda mo'ljal olish.
- Vaqt bo'yicha orientir (mo'ljal) olish.

O'quv yilining oxirida katta guruh bolalari quyidagilarni bilishlari kerak:

- narsalarni 10 tagacha sanay olish;
- sanoq va tartib sonlardan to'g'ri foydalanish;
- 10 tagacha bo'lgan sonlarni yonma-yon turganlarini (ko'rgazma asosida) taqqoslay olish;
- teng bo'lmagan 2 guruh narsalar sonini ikki usul bilan tenglashtira olish (1ta arsa kushish yoki ayirish usuli bilan);
- 0 dan 9 gacha bo'lgan raqamlarning nomi va farqi;
- turli miqdordagi 10 tagacha bo'lgan narsalarni eni, bo'yi, balandligi,

qalinligi, o'lchami va ular orasidagi munosabatlarni hisobga olgan holda ortib borishi yoki kamayib borishi tartibida joylashtirib taqqoslash;

- narsalar shaklini: doiraviy, uchrubchak, to'g'ri to'rtburchakli, kvadrat, to'rtburchakli, oval ko'rinishdagilarini farqlash;

- qog'oz varag'ida yo'nalishlarini farqlash;

- narsalarning o'ziga yoki boshqa narsalarga nisbatan joylashish vaziyati, yo'nalishini so'z bilan ifodalash;

- hafta kunlari ketma-ketligi, sutka qismlari nomlari kabilari.

Bo'lajak fuqaro shaxsining har tomonlama kamol toptirilishining asoslari bola hayotining dastlabki yillarida, maktabgacha bolalikda qo'yiladi. So'nggi yillarning psixologik-pedagogik tadqiqotlari bolada idrok qilinadigan obyektlar xususiyatlarining analizi va sintezining, kuzatiladigan hodisalarni taqqoslash va umumlashtirishlarning, eng sodda bog'lanishlar va ular orasidagi munosabatlarni tushunmoqning yetarlicha murakkab shakllari tarkib topishi mumkinligini ko'rsatmoqda. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari dasturida nazarda tutilganidek, matematik tayyorgarlikda bolalarni sanoqqa o'rgatish, birinchi o'nlik uchida miqdoriy munosabatlarni rivojlantirish, eng sodda arifmetik masalalarni yechish va tuzish bilan bir qatorda namoyon qilingan to'plamlar ustida amallar bajarishga, shartli ulchovlar bilan o'lchashlar o'tkazishga, sochiluvchi va suyuq jismlarning hajmini aniqlashga bolalarning ko'z bilan chamalash malakalarini rivojlantirishga ularning geometric figuralar va predmetlarning shakli haqidagi tasavvurlarini rivojlantirishga, fazoviy munosabatlarni tushunishlarini, predmetlarni teng qismlarga bo'lish malakalarini shakllantirishga katta ahamiyat beriladi. Masalalarning bunday kompleksi matematik rivojlantirishning dasturi bo'lib, maktabgacha yoshdagi bolalarning miqdoriy va boshqa munosabatlarni chuqurroq tushunishlarini ta'minlaydi va matematik tafakkurning, nutqning istiqbolda takomillashuviga asos soladi. Bularning hammasi bolalarning aqliy rivojlanishlariga va ularni maktabda o'qishlariga muvaffaqiyatli tayyorlashga imkon beradi.

Bolalarni mehnat malaka ko'nikmalarini shakllantirish orqali maktabga tayyorlash. 5-7 yoshli bolalar katta yoshlilar mehnatiga zo'r qiziqishi biror mehnat jarayonida kattalar bilan birga qatnashish yoki biror narsani mustaqil bajarish ishtiyoqini namoyon qiladilar. Ularning faoliyatlari kichik maktab yoshidagilarga nisbatan anchagina maqsadga yo'naltirilgan, e'tiborlari hamda maqsadga qaratilganidir. Bolalarda mehnat malakalari mehnat qilish odatini shakllantirish har bir ishni oxiriga etkazish ko'nikmasini tarbiyalash pedagogik jarayonini to'g'ri tashkil etib quyidagi qoidalarga rioya qilingandagina:

1. Katta guruhlarga o'ziga o'zi xizmat ko'rsatish mehnati xo'jalik turmush mehnati tabiatdagi mehnat, shuningdek qo'l mehnatini tashkil etish.

2. Kun tartibiga ko'ra «Maktabgacha ta'lim dasturi» asosida mehnat uchun nazarda tutilgan vaqtdan to'liq foydalanish. Bolalarni har xil sport turlariga muntazam jalb qilish.

3. Mehnatning har xil turlari tashkil etilar ekan, bolalar faoliyatining yakka va jamoa turlaridan foydalanish.

4. Bolalar mehnatiga rahbarlik metod va usullarini ta'lim tarbiya vazifalariga muvofiq tanlash.

5. Xilma-xil mehnat turlarini tashkil etishda ularning bolalar faoliyatining boshqa turlari bilan oqilona biriktirish orqaligina amalga oshirish mumkin. Har kuni kun tartibida guruhdagi barcha bolalar uchun va har bir bola uchun yakka mehnatni nazarda tutish kerak. Bolalar to'g'ri tashkil etilgan mehnatdan katta quvonch his qiladilar.

Katta maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning kun tartibida o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish mehnati sezilarli o'rin egallaydi. Tarbiyachilar mustaqil yuvinish, kiyinish ko'nikmasini shakllantirishni davom ettiradilar. Ular bolalardan yuvinish, yechinish, ovqatlanish tartibini aniq bilishni ularni o'z vaqtida va aniq bajarilishlarini talab qiladilar. Tarbiyachi bu shakllangan ko'nikmalardan bolalarning o'z aro yordamlarini tashkil etish va axloqiy me'yorlarni tarbiyalashda foydalaniladi. O'z-o'ziga xizmatni yaxshi tashkil etish shartlaridan biri kun tartibi jarayonini izchil va bosqichma-bosqich o'tkazish va bunda barcha bolalarning ishtirok etishidi, bolalar o'zlariga qo'yilayotgan talablarni tushunishlari va o'z burchini muntazam tarzda bajarishlari kerak. Katta maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning o'ziga o'zi xizmatlari tashkil etishda guruh tarbiyachisi bolalardagi malakalarni hisobga olib shunga muvofiq harakat usullarini eslatadi hamda shu orqali ularning e'tiborini jalb qiladi. Tarbiyachi, shuningdek, bolalarning o'ziga o'zi xizmat ko'rsatishiga doir ish sifatlarini hisobga olib boradi, uni baholaydi, nima yaxshi chiqayotgan bo'lsa tahlil qiladi. Katta va tayyorlov guruhida muhim vazifa nonushtagacha tayyorlanish, nonushtadan so'ng, shuningdek, tushlik va kech tushki ovqatga tayyorlanish vaqtida navbatchilar ishini aniq tashkil etishdan iborat. Navbatchilik qilish ko'nikmasini shakllantirish ishi davom ettiriladi, chunki navbatchilikning vazifalari kengayib boradi. Navbatchilikni tayinlashda bu ishda tajribaga ega bo'lganlar qatori yangi bolalarni tayinlash ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. Yil boshida tarbiyachi navbatchilarni o'z vazifalari bilan tanishtiradi, zaruriyat bo'lganda ayrim harakatlarni ko'rsatadi. Topshirilgan ish uchun jamoa oldidagi mas'uliyatini ta'kidlaydi (o'z vaqtida kelish, harakatlar izchilligi, hamma narsani bolalar o'zlari tayyorlash, asbob anjomlardan to'g'ri foydalanish shu kabilar). Shuningdek navbatchilar ta'limiy faoliyatga kerakli asbob

anjomlarni o'quv materiallarini ta'limiy faoliyat o'tish uchun tayyorlab qo'yishlari kerak. Bola mustaqil faoliyatga tayyorlana turib ta'limiy faoliyatga kerakli bo'lgan qalam, idishda suv, latta va mo'yqalam tayyorlashi ta'limiy faoliyat tugashi bilan ularni joy-joyiga qo'yib ish o'rnini tozalab olishi, qurish-yasash o'ynini o'ynab bo'lgandan so'ng ularni detallaridan ajratib olib idishga solish va o'z o'rniga olib borib qo'yish, tarbiyachi bolalar mehnat qilayotganlarida ularni batartibligi yoki ehtiyotkorligini tartibsizlikka e'tibor beryaptilarmi yoki befarq qilyaptilarmi, shularni hammasini diqqat bilan kuzatib boradi. Navbatchilarning tabiat burchagidagi mehnati ham har kuni tashkil etiladi. Bolalarning tabiatdagi mehnati katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Mehnat jarayonida bolalarda tabiatga nisbatan ehtiyotkorlik, g'amxo'rlik munosabatlari shakllantiriladi. Tabiatdagi mehnat bolalarda burchlariga nisbatan ma'suliyatni his etib yondashishini tarbiyalaydi. Bolalar o'simlik va hayvonlarni parvarish qilar ekanlar, uning zarurligiga ishonch hosil qiladilar. Biroq tabiatdagi mehnatga nisbatan ma'suliyatini tarbiyalash uchun bolalar mehnat malakalarini egallab olgan bo'lishlari o'z mehnatlarining ahamiyatini tushunishlari lozim. Tabiatdagi mehnat maktabgacha yoshdagi bolalarning sensor tarbiyasi uchun qulay sharoitlar yaratadi. Mehnat jarayonida bolalar o'simliklar holati, ularni yorug'likka, namlikka, issiqlikka yaxshi tuproqqa bo'lgan ehtiyojlarini qondirilishiga bog'liq ekanligini anglab ladilar. Tabiatdagi mehnat kuzatuvchanlikni o'stirishining usullaridan biridir. Tabiatdagi mehnat jarayonida tarbiyaviy vazifalardan tashqari ta'limiy vazifalar ham hal qilinadi. Tabiat burchagida bo'ladigan navbatchilik ertalab baliqchalarni boqadilar, gullarga suv quyadilar, yerlarni yumshatadilar, qushlar qafaslarini tozalashda yordam beradilar. Vaqti-vaqtida ko'chat o'tqazishda ham yordam beradilar.

Tarbiyachi va bolalar navbatchilar ishini nazorat qiladilar hamda uni baholaydilar. Katta maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar mehnati orasida alohida o'rinni guruh xonalarida doimo tozalik va tartibni saqlash ishi egallashi lozim. Tarbiyachi bolalardan qaysi biridir kiyinishini shkafga tartibli kuymaganligini ko'rib, masalan: shapka qayerda turishi kerakligini yoki koftochkasining yengi nima uchun chiqarilmaganligini so'raydi. Vaqti-vaqtida (odatda haftaga bir) bolalar tarbiyachi topshirig'iga ko'ra qo'llanma va o'yinchoqlarni ajratadilar, yuvadilar, guruh xonasini umumiy yigishtirishda qatnashadilar. Xo'jalik turmush mehnati yaxshi tashkil etishda bolalarning yonma-yon ishlab umumiy natijasini tasavvur qilishlari muhimdir. Ba'zan umumiy ishni bajarish uchun tarbiyachi vazifani bolalar o'rtasida har bir bolaning tajribasiga ko'ra taqsimlaydi va u ishni oxirigacha bajaradi. Mehnat vazifalarini uyushtirishda tashabbus va mustaqillikni namoyon qilganlarni rag'batlantiriladi. Tayyorlov guruhida tarbiyachi bolalar mehnatini tashkil etishning yana bir ko'rinishi hamkorlikdagi mehnatdan

foydalaniladi. Bu holatda bolalardan bittasi ishining oz qismini bajaradi, ikkinchisi uni davom ettiradi. Ko‘pincha qo‘l mehnati ta‘limiy faoliyatlariga barcha bolalar uchun bir vaqt ajratiladi. O‘yinchoqlar qog‘oz, tabiiy materiallarni bolalar butun guruh bo‘lib yoki kichik guruhlarga bo‘linib bajaradilar. Bu maqsadda alohida joy jihozlanib, u erga material va asboblarni joylashtiriladi. Qo‘l mehnatini bajarishda bola natijaga erishadigan narsa bu buyum vujudga keladi bolalar yopishtirish, bo‘yash, tikish, qirqish va shunga o‘xshash oddiy mehnat malaka ko‘nikmalarini egallab oladilar. Yilning issiq vaqtlaridagi sayrlarda yerni chopish va yumshatish, o‘toq qilish, hosilni yig‘ishtirish bo‘yicha birgalikdagi ish tashkil etiladi. Bu holatda mehnatni tashkil etishning asosiy shakli guruh (3-4 bola) bo‘lib bajariladigan davomli topshiriqlar bo‘ladi. Mehnat faoliyati har xil mehnat jarayonlaridan tashkil topgan har xil mehnat turlarining umumlashtiruvchi keng tushunchasidir. Mehnat jarayonini mehnat faoliyatining o‘ziga xos bir Bo‘lagi bo‘lib uning tarkibida esa mehnat faoliyatining hamma tarkibiy qismlari mehnatning maqsadi. Material va mehnat qurollari biron natijani yuzaga keltirish maqsadiga erishishi uchun sarf qilingan barcha mehnat harajatlari, mehnat sabablari va mehnat mahsuli yaqqol ko‘zga tashlanadi. Mehnat faoliyatini egallash bu, birinchi navbatda, mehnat jarayonining uning tarkibiy qismlari bilan birgalikda egallab olishdir. Shunga qarab bolalarning mehnat tarbiyasi vazifalari belgilanadi va ular quyidagilardan iboratdir.

1. Bolalarni bo‘ljak mehnat faoliyati oldidan maqsad qo‘yishga o‘rgatish.
2. Mehnat jarayonini, mehnat faoliyatini eng oddiy rejalab olishga o‘rgatish.
3. O‘z ish joyini tayyorlab olishga o‘rgatish.
4. Mehnat malaka va ko‘nikmalarini o‘rgatish.
5. Bajarilgan mehnatning natijasi, sifati va ahamiyati qancha vaqt bajarilganligiga qarab o‘zining va boshqalarning ishini to‘g‘ri baholashga o‘rgatish.
6. Mehnat faoliyati sabablarini shakllantirish.
7. Jamoa mehnat faoliyatini vaqtida bolalarda ijobiy munosabatlarni shakllantirish.

Shunday qilib, bolalar mehnatini to‘g‘ri tashkil etish har bir bolani har xil mehnat turlariga muntazam jalb qilishni nazarda tutadi. Bunda ishning jamoa va yakka tartibdagi shakllaridan foydalaniladi. Ish hajmi nazarda tutiladi. Uskunalar to‘g‘ri tanlanadi.

Bolalarni maktabga tayyorlashda tabiat bilan tanishtirish mazmuni. Maktabgacha ta‘lim tashkilotida bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonida xilma-xil metodlar: ko‘rgazmali (kuzatish, rasmlarni ko‘rish, diafilm va kinofilmlarni namoyish qilish), amaliy (o‘yin metodi, mehnat, oddiy tajribalar), og‘zaki (tarbiyachining hikoyasi, badiiy asarlarni o‘qish, suhbat) metodlaridan va

xilma-xil formalardan: ta'limiy faoliyatlardan, ekskursiyalardan, kundalik hayotga mehnatdan, kuzatishlardan, yer maydonchasi va tabiat burchagidan o'yinlardan foydalaniladi.

Natijada bolalarda bilimlarni egallash malaka va ko'nikmalarni hosil qilish qobiliyatlarini o'stirish ilmiy dunyoqarashlarni axloqiy sifatlarini xulq-atvorlarini shakllantirishga erishiladi. Tabiat bilan tanishtirish metodlaridan *ko'rgazmali metodlar*:

Kuzatishlar. Kuzatish atrof olam predmetlari va hodisalarini maqsadga muvofiq rejali idrok etishdir. Kuzatish murakkab bilim faoliyati bo'lib unda idrok, tafakkur va nutq ishtirok etadi. Barqaror diqqat talab etiladi. Kuzatilayotgan hodisani tushuntirishda bolaning tajribasi, bilimi va malakalri muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Tabiatni bolalar bilan birgalikda kuzatishni tashkil etar ekan, tarbiyani bir qator vazifalarni hal etadi: bolalarda tabiat haqida bilimni shakllantiradi. Kuzatishni o'rgatadi, kuzatuvchanlikni o'stiradi, estetik jihatdan tarbiyalaydi. Predmet va hodisalarning xususiyati hamda sifatlari haqidagi bilimni shakllantirish maqsadida tashkil etiladigan qisqa muddatli kuzatuvlar jarayonida bolalar qismlarning shakli, rangi, kattaligi, tuzilishi, fazoviy joylashuvini, satxining harakatini farqlashni, hayvonlar bilan tanishganda esa harakat xarakteri ular chiqaradigan tovushlarni ham o'rganadilar va hokazo. O'simlik va hayvonlarning o'sishi hamda rivojlanishi tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlar haqidagi bilimlarning jamgarilishi uchun kuzatishning ancha murakkab turi uzoq muddatli kuzatishlardan foydalaniladi. Bunda bolalarga obyektning kuzatilayotgan holatini ilgari bilan qiyoslashga to'g'ri keladi. Bu kuzatishlar davomida bolalarning zehni va kuzatuvchanligi o'sadi. Analiz qilish, qiyoslash, xulosa chiqarish jarayoni takomillashadi. Kuzatishlar tarbiyachi tomonidan bolalarni o'simlik va hayvonlar bilan ob-havo bilan kattalarning tabiatdagi mehnati bilan tanishtirishda tashkil etiladi. Kuzatishlar ta'limiy faoliyat va ekskursiyalarda, sayrlarda, tabiat burchagida va shu kabi joylarda olib boriladi. Tarqatma materiallardan foydalanib kuzatish: bu kuzatishlar o'rta guruhdan boshlab o'tkaziladi. Bunday kuzatishni tashkil etish bir obyektning kuzatishdan ko'ra ancha murakkabroqdir. Tarqatma material sifatida o'simliklar hamda ularning qismlari: bargi, mevasi, va urugi, shoxlari, sabzavot va mevalardan foydalanish mumkin. Rasmlarni ko'rish, kinofilmlar va diafilmlarni namoyish etish. Bu metodlardan foydalanish xilma-xil vazifalarni hal qilishga: tasavvurlarni aniqlash va konkretlashtirish bilimlarni tizimlashtirish va umumlashtirish estetik idrokni tarkib toptirishga yordam beradi.

Rasmlarni ko'rish: rasmlar tabiat hodisalarini batafsilroq kurish, diqqatni uzoq muddat shularga qaratish imkonini beradi, buni esa ko'pincha tabiatni bevosita kuzatishda tabiatning dinamikligi hamda o'zgaruvchanligi tufayli amalga

oshirishning imkoni bo'lmaydi. Bundan tashqari ko'pgina hodisalarni bevosita kuzatish mumkin emas. Masalan, yovvoyi hayvonlar, janubiy va shimoliy o'lkalarning hayvonlari bilan bolalarni asosan rasmlar orqali tanishtirish mumkin. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishda didaktik syujetli predmetli, shuningdek, badiiy rasmlardan foydalaniladi. Didaktik syujetli va predmetli rasmlar – bolalarni o'qitishda ko'rgazmali vosita sifatida maxsus yaratilgandir «Yilning to'rt fasli», «Uy hayvonlari», «Yovvoyi hayvonlar», «O'tsimon o'simliklar» va shu kabi rasmlar seriyasi shular jumlasidandir. Bulardan turli maqsadlarda foydalaniladi. Badiiy rasmlarni faqat maktabgacha katta yoshdagi bolalar bilan ko'rish maqsadga muvofiqdir. O'quv ekrani maktabgacha taqlim tashkilotida bolalarni tabiat bilan tanishtirishda diafilmalar, kinofilmlar va telefilmlardan foydalaniladi. O'quv ekrani bolalarda tabiat hodisalarining dinamikasi: o'simlik va hayvonlarning o'sishi hamda rivojlanishi kattalarning mehnati haqidagi tasavvurlarni shakllantiradi. Qisqa muddat ichida uzoq vaqt bo'lib o'tgan hodisalarni ko'rsatish imkonini beradi. Bu esa bilimlarni yanada muvaffaqiyatliroq egallashga yordam beradi. Syujetli diafilmlar, kinofilmlar va telefilmlar syujetining qiziqarliligi bilan bolalarda alohida qiziqish uyg'otadi. Bu bilimlarning faol idrok etishga yordam beradi. Ekrandagi hodisalarga alohida munosabat uyg'otadi. Syujetli diafilm kinofilm va telefilmlardan turli maqsadlarda bilimlarni konspektlashtirish, u yoki bu hodisani xarakterlovchi muhimroq xususiyatlarni ajratib ko'rsatish, bilimlarni kengaytirish tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bulishni shakllantirish maqsadlarida foydalaniladi.

Amaliy metodlar.

O'yin. Tabiatning oddiy hodisa va predmetlari haqida bolalarning tasavvurlarini kengaytirish maqsadida o'tkaziladigan kuzatishlar bilan bir qatorda xilma xil o'yinlardan keng foydalaniladi. Bu o'yinlarda bolalar sezuvchanlik tajribasini orttiradilar, egallagan bilimlarini ijodiy o'zlashtiradilar. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishda didaktik xarakterli va ijodiy o'yinlardan foydalaniladi.

Didaktik o'yinlar. Didaktik o'yinlarda bolalar o'zlarida tabiatdagi predmet va hodisalar hayvonlar va o'simliklar haqida mavjud bo'lgan bilimlarni aniqlaydilar, musitahkamlaydilar, kengaytiradilar. Ko'pgina o'yinlar bolalarni umumlashtirish hamda klassifikatsiya qilishga o'rgatadi. Didaktik o'yinlar, xotira, diqqat, kuzatuvchanlikning o'sishiga yordam beradi. Bolalarni mavjud bilimlardan yangi sharoitlardan foydalanishga o'rgatadi. Turli aqliy jarayonlarni faollashtiradi. Lug'atni boyitadi. Bolalarda birgalikda o'ynash ko'nikmasini tarbiyalashga yordam beradi. O'yin mashqlari predmet va hodisalarni sifati hamda xususiyatlariga ko'ra farqlashga o'rgatadi. Kuzatuvchanlikni o'stiradi. Bu o'yinlar

butun guruh bolalari bilan yoki ularning bir qismi bilan o'tkaziladi. O'yin mashqlari kichik va o'rta guruhlarda alohida ahamiyatga ega. Katta guruhlarga esa u ta'limiy faoliyatning bir qismi hisoblanadi.

Harakatli o'yinlar. Tabiatshunoslik xarakteridagi harakatli o'yinlar hayvonlarning xatti-harakati ularning hayot tarziga taqlid qilish bilan bog'liq. Bolalar bu o'yinlarda harakatlarga tovushlarga taqlid qilib bilimlarni chuqurroq egallaydilar. O'yindan zavqlanish bolalardagi tabiatga bo'lgan qiziqishni chuqurlashtiradi.

Ijodiy o'yinlar. O'yinda bolalar ta'limiy faoliyat, ekskursiya, kundalik hayot jarayonida olingan tasavvurlarni aks ettiradilar. Kattalarning tabiatdagi mehnati haqidagi bilimni egallaydilar. Bunda ularda mehnatga ijodiy munosabat shakllanadi. Ular kattalarning tabiatdagi mehnatining ahamiyatini anglab oladilar. Tabiatdagi mehnat. Bolalar mehnat obektlari o'simliklarning xususiyatlari va sifatleri ularning tuzilishi ehtiyojlari rivojlanishining asosiy bosqichlari o'stirish usullari o'simliklar hayotidagi mavsumiy o'zgarishlar haqida hayvonlar, ularning tashki ko'rinishi ehtiyojlari, harakat qilish usullari, xatti-harakatlari, hayot tarzleri va uning mavsumiy o'zgarishlari haqida tasavvurga ega bo'ladilar. Ular yashash muhiti o'rtasida mutanosiblik o'rnatishni hayvonning tabiatdagi hayot tarzi va ularni tabiat burchagida parvarish qilishni o'rganadilar. Mehnatni tashkil etish shakllari va ularga rahbarlik qilish metodikasi maktabgacha ta'lim davomida murakkablashib boradi. Murakkablashish bolaning yosh imkoniyatlari, shuningdek, mehnat faoliyatining o'sishi tufayli aniqlanadi.

Og'zaki metodlar. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishda tarbiyachining hikoyasidan tabiat haqidagi badiiy kitoblarni o'qishdan suhbatdan foydalaniladi. Og'zaki metodlarda foydalanishda tarbiyachi bolalarning nutqini tushunishga bo'lgan qobiliyatlarini uzoq muddatli ixtiyoriy diqqatlarini va so'z orqali berilayotgan mazmunga diqqatni qarata olishlarini, shuningdek, bolalarda muhokama, aniqlash, tizimlashtirish predmeti bo'luvchi u yoki bu hodisa yoki fakt haqida yorqin tasavvurlarning bor-yo'qligini e'tiborga oladi.

Tarbiyachining hikoyasi. Hikoyani idrok etish bolalar uchun anchagina murakkab aqliy faoliyatdir. Bola kattalar nutqini eshitishi va tinglay olishi hikoya davomida uni anglab olishi og'zaki tasvir asosida yetralicha jonli obrazlarni faol tasavvur qilishi tarbiyachi hikoyasidagi voqea hodisalarni bir biriga bog'liqligi hamda munosabatlarini aniqlash hamda tushunishi hikoya mazmunidagi yanglishlikni o'zining avvalgi bilim bilan qiyoslab ko'rishi lozim.

Suhbat. Didaktik vazifalardan kelib chiqqan holda suhbat ikki turga – oldindan o'tkaziladigan suhbatlar va yakuniy suhbatlarga bo'linadi. Bu suhbatlar mazmunan turli darajada bo'lishi mumkin: birovlar kuzatiladigan obektlarni tor doirada

kuzatgandan so'ng, boshqalari hodisalarning keng doirasini qamrovlari hodisalarning keng doirasini qamrovchilarni – bolalarning jonsiz tabiat hodisalari, o'simliklar hayoti, hayvonlar, kishilarning mehnati haqidagi bilimlarini tizimlashtirish maqsadida o'tkaziladi.

Badiiy adabiyotni o'qish. O'z mazmuniga ko'ra ilmiy bo'lgan tabiatshunoslik haqidagi kitob ayni vaqtda san'atning bir turidir. Tabiatshunoslik kitobi bolalarda bilish huquqini, kuzatuvchanlikni, bilimga bo'lgan havasni tarbiyalash uchun boy material beradi.

Ta'limiy faoliyat. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish ta'limiy faoliyatlari bilimlarni bolalarning imkoniyatlari hamda o'rab turgan tabiatning xususiyatlarini nazarda tutgan holda izchil shakllantirish imkonini beradi. Tarbiyachi rahbarligida o'tadigan ta'limiy faoliyat larda guruhning barcha bolalarida dastur talablariga muvofiq elementar bilimlar shakllanadi. Asosiy bilim protseslari va bolalarning qobiliyatlari ma'lum tizim hamda izchilikda o'stiriladi. Kundalik hayotda kuzatish, o'yin, mehnat vaqtida bolalarning shaxsiy bilimlari yigilib boriladi. Ta'limiy faoliyatlar ularni aniqlash va tizimlashtirish imkonini beradi.

Ta'limiy faoliyatning ta'limiy vazifasi. Bu bolalarga ta'limiy faoliyatlarda berilish yoki aniqlanishi hamda konkretlashtirilishi lozim bo'lgan bilim hajmidir. Bunga yana bolalarning tabiatni bilishga bo'lgan qiziqishlarini shakllantirishni ko'shish mumkin. Ta'limiy faoliyatda hal etiladigan tarbiyali vazifalar. Tabiatga ijobiy ehtiyotkorona, g'amxo'rona munosabatni shakllantirish. Tabiatga estetik munosabatni o'stirishga yo'naladi. Ta'limiy faoliyatga tayyorlanish hamda uni o'tkazishda ta'limiy faoliyatning tuzilishi metodini to'g'ri aniqlash muhimdir. Metodni tanlash ta'limiy vazifalar xarakteri, tabiiy obyektning xususiyatlari, hamda bolalarning yoshiga bog'liqdir. Ta'limiy faoliyat davomida topshiriqni bajarishga barcha bolalarni jalb qilish muhimdir. Ta'limiy faoliyat oxirida qoidaga binoan tarbiyachi bolalarni malaka va ko'nikmalarini ularning ta'limiy faoliyatga munosabatlarini, qiziqishlarni pedagogik jihatdan baholaydi. Baholarning differensiyalashuvi bolalarning yoshiga bog'liq bo'ladi.

Ekskursiyalar. Ekskursiya bolalarni tabiat bilan tanishtiruvchi ta'limiy faoliyatlar turidan biridir. Ekskursiyalar vaqtida bola tabiat hodisalarini mavsumiy o'zgarishlarni tabiiy sharoitda kuzatish insonning hayot talablariga muvofiq tabiatni qanday o'zgarayotganini va tabiat kishilarga qanday xizmat qilayotganini ko'rish mumkin. Ekskursiya faoliyatlarining afzalligi yana shundaki, unda bolalar o'simlik va hayvonlar, ular yashaydigan muhitni ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ekskursiyalar tufayli bolalarda kuzatuvchanlik, tabiatni o'zgarishiga qiziqish o'sadi. Ular predmetni sinchiklab kuzatish va uning xarakterini xususiyatlarini qayd qilishga odatlanadilar.

Tabiatning go'zalligi bolalarda chuqur hissiyotlar uyg'otadi, o'chmas taassurot qoldiradi. Estetik hissiyotlarning o'sishiga yordam beradi. Shu asosda yana tabiatga muhabbat, unga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, vatanga muhabbat shakllantiriladi.

Ekskursiyalarni uyushtirish. Ekskursiyadan ta'limiy faoliyat turi sifatida o'rta, katta, hamda tayyorlov guruhlarida foydalaniladi. Har bir ekskursiya uchun barcha bolalar egallashlari shart bo'lgan dastur mazmuni belgilanadi.

Kundalik hayotdagi ish. Ta'limiy faoliyat va ekskursiyalardagi kuzatishlarni kundalik hayotdagi, shuningdek, boshqa shakllari bilan uzviy aloqada olib boriladi.

Sayrlar. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish uchun sayrlardan keng foydalaniladi. Sayrlar vaqtida tarbiyachi bolalar tasavvurining shakllanishi uchun o'zok muddat talab qilinadigan tabiat hodisalari bilan tanishtirish imkoniga ega bo'ladi. Bolalarni qorning erishi, kurtaklarning bo'rtishi, maysaning paydo bo'lishi va shu kabilar bilan tanishtiriladi. Sayrlarda tabiiy materiallar kum, loy, suv, muz, barg, va shu kabilar bilan xilma-xil o'yinlarni tashkil etish mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalarda sezgi tajribasi yig'ladi, ular tabiat hodisalarini barcha aloqa va munosabatlarda tabiiy sharoitlarda ko'radilar. Sayrlar bolalarda qiziqish uyg'otadi, ularga katta quvonch, tabiat bilan munosabatda bulish esa lazzat baxsh etadi. Maktabgacha yoshdagi bolani tabiat bilan tanishtirish orqali bolaning har tomonlama bilimlarini egallashi psixik jarayonlarning rivojlanishi, qobiliyatlarini o'sishi, ilmiy dunyoqarashini shakllanishi, axloqiy sifatlarni, ijobiy xulq odatlarini o'zlashtirilishi estetik hissiyotlarni rivojlanishiga erishishda yordam beradi. Tabiatning go'zalligi bolalarda chuqur hissiyotlar uyg'otadi, o'chmas taassurot qoldiradi, estetik hissiyotlarning o'sishiga yordam beradi. Shu asosda ona tabiatga muhabbat, unga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, vatanga muhabbat shakllantirib, tabiatni o'rganishga qiziqish (jonli va jonsiz tabiatga) o'sadi.

Tasviriy faoliyat ta'limiy faoliyatlari orqali bolalarni maktabga tayyorlash. Tasviriy faoliyat bo'yicha maktabgacha ta'lim tashkiloti dasturi va maktabda tasviriy san'at dasturi bolalarda tevarak-atrofga nisbatan, san'at bolalarda estetik munosabatni tarbiyalash ijodiy qobiliyat va tasvirlashlarini rivojlantirishni ko'zda tutadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti mashg'ulotlarida, maktabda muvaffaqiyatli o'qib ketishlari uchun zarur bo'lgan vazifalar hal etiladi. Rasm, applikasiya, loy ishlari jarayonida bolalarda fikr yuritishning analiz, sintez, takrorlash, konkretlashtirish kabilar shakllanadi. Shuningdek, bu jarayonlarda bolalar jamoada ishlashga, o'z harakatini o'rtoqlarining harakatiga bo'ysindirishga o'rganadilar. Bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotida tasviriy faoliyat ta'limiy

faoliyatlari bolalarda, o'quv faoliyatida zarur bo'lgan malaka va ko'nikmalarni shakllantiradi. Bular: topshiriqni tinglash va yodda tutish malum vaqt orasida bajarish o'z ishini rejalashtirish va baholashga, boshlangan ishni oxiriga etkazishga, xato va kamchiliklarini topishga va uni tuzatishga material qurollarini va ish joyini tartibli saqlash va boshqalar. Pedagoglarning olib borgan tekshirishlari shuni ko'rsatadiki maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'lim-tarbiyaning bunday tizimi bolalarni maktabga tayyorlashga ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, boshqa psixologlar E.A. Labunskiy va boshqalar tomonidan maktab o'quvchilarining tasvirlash faoliyatini o'rganish jarayonlari shuni ko'rsatib o'tadi, maktabda tasviriy san'at darslarini tuzilishi, bolalarning MTTda olgan bilim, malaka va ko'nikmalar asosida ularni hisobga olgan holda tashkil etiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriy faoliyat ta'limiy faoliyatlarida bolalar, asosan, amaliy ish bajaradilar, sa'nat asarlari bilan rasmga qarab hikoya qilish, kitobdagi ilyustratsiyalarni ko'rib chiqish jarayonida tanishadilar, maktabda tasviriy san'atning turlari rang tasvir, grafik, haykaltaroshlik va dekorativ san'at asarlar bilan yanada chuqurroq tanishadilar maktabgacha ta'lim tashkilotida tasviriy faoliyat ta'limiy faoliyatlari xilma-xildir, rasm, mazmunli dekorativ va loy applikatsiya ta'limiy faoliyatlari. Maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'limiy faoliyatlarning hammasiga katta ahamiyat beriladi. Maktabda esa tasviriy san'at darslarining rasm (naturaga qarab) mavzu asosida va dekorativ turlari o'tkaziladi. Bunda predmetli rasm bo'yicha naturaga qarab rasm chizish o'quv predmeti ahamiyatiga ega bo'ladi. Loy applikatsiya, qurish-yasash bo'yicha amaliy ishlar maktabda ishlar qo'l mehnatiga kiritiladi. Boshlang'ich sinf tasviriy san'at dasturini analizi, ishni ko'rsatadiki, predmetli, rasm bo'yicha o'quv vazifalarini ancha murakablik kiritilishdan tashqari MTT dasturi bo'yicha ayrim takrorlash ishlari kiritildi. 1-sinfda bolalar doira, kvadrat, turtburchak, oval kabi tuzilishga ega bo'lgan predmetlarni aniqlashga o'rganadilar, bolalar oldiga MTTda qo'yilgan vazifa rasm chizish texnikasini egallash bo'yicha qo'yiladi. Bunga sabab, hamma bolalar MTTdan maktabga kelmaydilar va shu sababli bolalar bilan ishni maktabga kelguncha tayyorlov guruhda olgan bilimlaridan boshlash lozim. Mavzu asosida rasm chizish MTTda o'tkaziladigan mazmunli rasmni davomi sifatida o'tkaziladi. Bolalar tevarak-atrofdagi hodisa va predmetlarni kuzatib, ko'rib chiqadilar, so'ng xotiralariga asoslanib, ularni chizadilar. O'quvchilar obyektlar o'rtasidagi mazmunli bog'lanishlarni tasvirlashga uzoqdagi predmetlarni kichiklashtirib tasvirlaydilar. Dekorativ rasm maktabda texnik tartiblar bo'yicha vazifalar qo'yiladi, ya'ni naqsh tuzilishi ketma-ketligida tasvirlash bilan birgalikda yordamchi chiziqlardan foydalanish va o'z ishlarda xalq amaliy dekorativ san'at elementlaridan foydalanishga san'at haqida o'tkaziladigan dars suhbat jarayonida o'rganadilar. Bolalarni tasviriy san'atga o'rgatish metodlaridan bolalarni

xususiyatlarini hisobga olgan holda foydalanish lozim. Katta maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar va kichik o'quvchilarining ish xususiyatlari o'rtasida ko'p yaqinlik bor. Shuning uchun u yoki bularni o'rgatish metodikasi o'rtasida ham ko'p o'xshashlik bor. Maktabda o'qituvchining rasmini ba'zi bir elementini ko'rsatish va shu jarayonda tushuntirish tarbiyachining ish usullarini ko'rsatib berishga yaqin turadi. Maktabda ishning ketma-ketligi tartibli ko'rinishda bo'ladi. Agar tasvirlanadigan predmetning tuzilishi sodda bo'lsa, tartib tushintirilgandan so'ng, o'chirib tashlanadi. Agarda murakkab tuzilishga ega bo'lgan predmetni tasvirlanganda esa, o'qituvchining doskada ko'rsatib berishi bilan ketma-ket tasvirlaydilar. O'qituvchi predmetning umumiy konturini qalamning uchi bilan yengilgina belgilab chiqib, uning kengligini balandligini ham belgilab ko'rsatadi. So'ng o'quvchi predmetni xomaki rasmi bilan naturani solishtirib uning qismlarini, shaklini va aniqlaydi, tuzatadi. Ish jarayonida ko'rsatish va analiz qilish uchun rasmlar to'plami, bolalar kitobchalaridagi rangli rasmlar, shuningdek, o'quv xarakteriga ega bo'lgan alohida rasmlaridan foydalanadi. Rasm bo'yicha o'tkaziladigan har bir dars o'qituvchining suhbatidan va tushuntirishdan va rasmni nimadan boshlash kerakligini tushuntirishdan boshlanadi. Ishni amaliy bajarilishga o'tishda o'qituvchi bolalarining tartibli ravishda chizishi va qoida va yo'llarni eslatib turadi. Katta maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar va kichik maktab o'quvchilarining ishiga yoki rasmiga qo'yilgan talablar bir-biriga juda yaqin. Bolalar ishini analiz qilishda diqqatni predmet proporsiyasi, konstruksiyasi, qismlarining bog'liqligi, rang va kompozitsion tuzilishiga tortish lozim. Shunday qilib boshlang'ich sinflarda ta'lim-tarbiya masalalarining muvaffaqiyatli hal etilishi, bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotda olib boriladigan tasvirlash ta'limiy faoliyatlari bilan uzviy ravishda olib boriladi. Bolalarni maktabga tayyorlash maktabgacha ta'lim tashkilotlarida amalga oshiriladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari katta guruhdagi kuzatishlar bo'yicha rasm chizishga katta e'tibor beriladi, chunki bu narsa bolalarni naturaga qarab rasm chizishga tayyorlashda bosqich hisoblanadi. Bu narsa bolalarda ko'rish xotirasini rivojlantiradi, ba'zida predmet bolalarda natura sifatida to'g'ri tasvirlashga yordam beradi. Bolalar guruhdagi olib boriladigan tasviriy faoliyat ta'limiy faoliyatlarida, qalamdan, mo'yqalamdan erkin foydalanishga o'z xarakterini va qo'l kuchini idora etishga o'rganadilar. Bu malakani egallash, bolalarda qo'lini yengil, erkin bir tekisdagi harakat qilish xususiyatlarini rivojlantiradi. Bolalar turli shakldagi, kattalikdagi, turli proporsiyadagi predmetlarni chizish jarayonida predmetning ish xususiyatiga qarab yo'nalishni saqlash zarurligiga, harakatini, predmetning uzunligiga mos ravishda harakatlanishga o'rganadilar. Bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotida olib boriladigan tasviriy faoliyat materialdan toza

va tartibli foydalanishga o'rganadilar ularni toza saqlashga faqat zarur materiallardan foydalanishga, ularni ishlatish yo'llarini rejalashtirishga o'rganadilar. Bu ta'limiy faoliyat bolalarda diqqatni, ko'rish xotirasini rivojlantiradi. Bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotining tayyorlov guruhida naturaga qarab rasm chizish yoki tasvirlashga nisbatan talablar oshadi va bu talablar maktab talabiga yaqinlashadi. Bolalar naturani analiz qilishga butun umumiy formani xomaki qog'ozga tushirib olishga, rasmni naturaga solishtirishga, xato va kamchiliklarini to'g'rilashga, naturaga o'xshatishga urinadilar. Naturaga qarab tasvirlashda ishning ketma-ketligini ko'rsatib, bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotining tayyorlov va katta guruhida o'rganishning boshlang'ich bosqichidagina amalga oshiriladi. Ko'rsatishda doimo foydalanish, bolalarni rasmni mehanik ravishda ishlashga odatlantirib qo'yadi. Bolalar naturaga qarab tasvirlash bularning barchasi bolalarni barcha darslarda, ayniqsa, mehnat darslarida o'quv faoliyatining muvaffaqiyatli bo'lishiga ta'sir etadi. Bolalarni tasviriy faoliyat ta'limiy faoliyatlari geometrik shakllarni topa olish yoki ko'ra olishga, ularni terminlar bilan atashga, kengligi kattaligi, o'zunligi, balandligini, qismlarning bir-biriga nisbatan fazoviy joylashishini bilan tanishishni bolalarni maktabni 1-sinfda elementar matematik tushunchalarini puxta egallashlariga yordam beradi. Bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotida kerakli materiallardan qurish-yasash bolalarda ko'z bilan chamalashni shakllantiradi va bolalarni maktabdagi texnik darslarni egallashga yoki o'zlashtirishga yordam beradi. Bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotining katta guruhidagi naturaga qarab rasm chizish mashg'ulotlarda mantiqiy fikr yuritishga, kuzatishga asosiy ajratib ko'rishga predmetni fazoviy xususiyatlarini analiz qilishga o'zlari mustaqil ravishda tasvirlash vositalarini tanlashga o'rganadilar. Bularning hammasi esa maktabda o'qish protsessida zarurdir. Shunday qilib, tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida bolalardagi badiiy did va ijodiy qobiliyatlar o'sadi va bu orqali maktabda o'qishga tayyorlanib boriladi .

Nazorat savollari;

1. Bolalarni maktabga tayyorlashda oila va maktabgacha ta'lim tashkilotining o'rnini qanday?
2. Bolalarni maktabga tayyorlashda ta'limiy faoliyatlarning ahamiyatini ayting.
3. Bolalarni mehnat faoliyatiga o'rgatishda nimalarga alohida ahamiyat berish kerak?

Topshiriq: Sayr vaqtida tashkl etiladigan o'yinlarni yozing va izohlang, taqdimot orqali tushuntiring.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent: Sharq. 1997.

2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'limi to'g'risida»gi Qonuni.
3. Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim- tarbiyasiga qo'yiladigan davlat talablari. Tuzuvchilar Rasulova M, Abdurahmonova X. va boshqalar. – Toshkent, 2000.
4. Bolalarni maktabga o'qishga tayyorlash (ilmiy maqolalar to'plami). Toshkent: O'z PFITI, 1997.

MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASASI, OILA VA MAKTAB HAMKORLIGI

Tayanch tishunchalar: *onalik va bolalik, oilani mustahkamlash, bola tarbiyasi, davlat va jamiyat, bolaning ijobiy fazilatlari, metod, ota-onalar burchagi, kun tartibi.*

Maktabgacha ta'lim tashkilotining oila bilan hamkorligi mazmuni. O'zbekiston Respublikasida "Maktabgacha ta'lim to'g'risidagi Nizom" ga muvofiq bola maktabgacha ta'limni uyda ota-onalarning mustaqil ta'lim berishi orqali yoki doimiy faoliyat ko'rsatadigan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida, shuningdek qisqa muddatli guruhlar yoki markazlarda oladi.

Bolalar tarbiyasidagi muntazamlilik va izchillikning asosiy sharti oila va MTT o'rtasida muntazam aloqa o'rnatishdir.

Bola tarbiyasida oilaning barcha a'zolaridan nafaqat bolalarga nisbatan to'g'ri munosabatni, balki ularning takdiri uchun yuksak ma'suliyat hissini ham talab qiluvchi qiyin va murakkab ishdir. Oilada tarbiyani har tomonlama, jumladan ma'naviy, axloqiy, aqliy, estetik, jismoniy va mehnat tarbiyalarini birgalikda olib borish yaxshi samara beradi.

Ma'naviy tarbiyani bolaga o'tmishda Vatan ravnaqi, el-yurt tinchligi va farovonligi yo'lida kurashgan xalq qahramonlari haqida gapirib berish, davlatimizning ramziy belgilari bilan tanishtirish, mustaqillik, Vatan haqidagi she'r va qo'shiqlarni yod oldirish, qadriyat va an'analarimizni o'rgatish orqali singdirish mumkin.

Oilaviy tarbiya jarayonida shaxsning bir qator axloqiy jihatlari shakllanadi-ki, boshqa hech qaysi tarbiya obyekti oiladagidek yuqori natija bermaydi. Ularga insonparvarlik, mehr-muruvvat, rahm-shafqat, hamdardlik, muomala madaniyati, burch va sadoqat, minnatdorchilik kabi insoniy fazilatlar turadi.

Kelajak avlodga estetik tarbiya berishda ham oilaning muhim o'rni bor. Oila davrasida qo'shiqlar kuylanishi, biror ertak yoki asarni oila davrasida o'qish, birga spektakl va kino kurish va tahlil qilish, kiyinish madaniyatini shakllantirish, uyda

gullar parvarish qilish, rasm solish va hokazolar bolaning estetik tarbiyasini shakllantirishdagi jihatlardir.

Ota-onalar voyaga yetayotgan farzandlarining jismoniy barkamolligiga o'ta ma'suliyat bilan qarashlari lozim. Masalan: ertalabki badantarbiya mashqlarini bolalar bilan birgalikda bajarish, to'g'ri va vitaminlashtirilgan ovqat berish, dam olishni, uyquni to'g'ri tashkil etish, vaqtida shifokor nazoratidan o'tkazishlari zarur. Bola hayotida mehnat tarbiyasi muhim sanaladi. Bolalarni mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalash, ularda mehnat qilish odobini shakllantirish va ko'nikmalar hosil qilishda, ularning qiziqishlari hisobga olingandagina erishiladi. Ota-onalar bolani maktabga tayyorlashda unda mehnat ko'nikma va malakalarini hosil qilishga, mehnatga ehtiyojni tarbiyalashga, boshqalarning mehnatini qadrlashga, mehnat natijalarini ehtiyot qilishga o'rgatishga jiddiy e'tibor berishlari lozim. Mehnat bolalarda uyushqoqlik, diqqat, saranjom-sarishtalikni tarbiyalash, shuningdek, maqsadga erishishda sabot va matonat kabi iroda xususiyatlarini rivojlantirish vositasidir.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni oilada tarbiyalashni, ota-onalar bilan hamkorlikni bundan keyin yanada takomilishtirish yo'llarini izlab topish oilaviy tarbiyaning ijtimoiy tarbiya bilan aloqasini mustahkamlash maktabgacha ta'lim tashkilotlari xodimlari pedagogik omillar, bu sohada ilmiy ish olib boruvchi tadqiqotchilar va uslubchilarning muhim vazifasidir. Bolalarni tarbiyalashda davlat ahamiyatidagi vazifadir. Uning to'g'ri hal qilinishi tarbiya ishining qo'yilishiga kompleks yondashishga tarbiyaviy muassasalarning, oila va jamiyatchilikning to'liq o'zaro ta'siri va harakatlarning birligiga bog'liq.

Maktabgacha yoshdagi bolaning maktab ta'limiga utishi hamisha uning hayoti, axloqi, qiziqishi va munosabtlarida anchayin jiddiy o'zgarishlarni yuzaga chiqaradi. Shuning uchun bolani maktabgacha ta'lim ashkilotida yoki uyda maktab ta'limiga tayyorlash, uni uncha qiyin bo'lmagan bilim, tushuncha, ko'nikma va malakalar bilan tanishtirish lozim.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachilar tomonidan o'tkaziladigan ta'limiy faoliyat jarayonida bolalarda mustaqil fikrlash ko'nikma va malakalari hosil qilinadi, tarbiyachining so'zini tinglash, o'rtoqlari bilan gaplashmaslik, har bir tarbiyachi tomonidan berilgan savollarga javob berishga harakat qilish, tarbiyachi tomonidan aytilgan fikrlarni takrorlashga o'rgatib boriladi. Har bir yosh guruhlarda qancha ta'limiy faoliyat o'tkazish MTT ta'lim-tarbiya dasturida belgilab qo'yilgan.

Tarbiyachi ta'limiy faoliyatlar jarayonida yangi pedagogik texnologiya materiallaridan va tarbiyaning samarali metod va usullaridan foydalana, bolaning yosh, ruhiy-fiziologik xususiyatlari inobatga olinsa, tarbiya berishning samaradorligi oshadi.

Tarbiyachi har bir bolaning imkoniyatlarini aniqlab olishi kerak, bolalar o'zi yashayotgan jamoaga munosabatiga qarab bir necha guruhlarga bo'linadi:

1- guruh: Ijobiy xulqli bolalar bo'lib, ular tez do'stlashadilar. Ularni jamoa a'zolari hurmat qiladi. Bu toifadagi bolalar jamoaning faollari bo'lib, tarbiyachi jamoa munosabatlarini o'rnatishda ularga suyanadi.

2- guruh: faol tashabbusga qo'shiladi, ammo beqaror bo'ladi.

3- guruh: tortinchoq bo'lib o'yinda qatnashmaydilar, ta'limiy faoliyatlarda sust bo'ladilar. Bunday bolalarga alohida e'tibor zarur.

Tarbiyachi har bir guruh bolalari bilan individual yondashib, ularni bir-biri bilan o'zaro munosabatga kirishib, do'stlashishga yordam beradi.

MTTning asosiy pedagogik vazifasi – bolalarni yuksak ma'naviy-axloqiy ruhda tarbiyalash va ularni maktabda o'qishga har tomonlama tayyorlashda ota-onalarga muntazam ravishda yordam ko'rsatishdan iborat.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti xodimlarining eng birinchi vazifasi – MTT tarbiyalanuvchilarining ota-onalari va oilasining boshqa a'zolari ongida bola tarbiyasida oila birinchi darajali ahamiyatga egaligi va har bir oila bolalarining faollashuvida oilaviy va ijtimoiy tarbiyaning birligiga erishilgandagina kutilgan natijaga olib kelishiga chuqur ishonch uyg'otishdir. MTT ota-onalarda pedagogik bilimlar asosini yaratadi. Ularda tarbiya haqidagi fanga qiziqish uyg'otadi. O'z bilimlarini doimo kengaytirish istagini va unga intilish hissini uyg'otadi.

Keyinchalik esa maktab pedagogik umumta'limiga kirishib ketish hissini uyg'otadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiyani har tomonlama, jumladan, ma'naviy, axloqiy, aqliy, estetik, jismoniy va mehnat tarbiyalari birgalikda olib borilib, bola maktabga chiqariladi. Bola MTTda olgan bilimlarini maktabda davom ettirishga shundagina qiynalmaydi.

Aql keng ma'noda sezish, idrok etishdan boshlanadigan tafakkur va xayolni o'z ichiga oladigan jarayondir.

Bolalarni maktabga tayyorlashda aqliy tarbiyaning o'rni katta. Bilimlar zahirasini kengaytirish, aqliy faollikni va mustakillikni rivojlantirish. maktabda yaxshi o'qish keyingi mehnat faoliyatiga tayyorlanishning muhim shartidir.

Bola 6-7 yoshdan maktabga o'tishi, ularni maktab ta'limiga tayyorlash uchun aqliy rivojlantirish yetarli bo'lishini ta'minlash tarbiyachidan katta mas'uliyatni talab etadi.

Maktabgacha ta'lim yoshida bilim tez sur'atda rivojlanib boradi, boyib boradi. Nutq shakllanadi, bilish jarayonlari takomillashadi, bola eng oddiy aqliy faoliyat usullarini egallab boradi. Bolalarda aqliy faoliyatni dastlab muomala orqali, so'ng ta'limiy faoliyatlar orqali amalga oshiriladi.

Tevarak-atrof, buyum va narsalar bolaning sezgi organlariga, ya'ni analizatorlariga ta'sir etadi va sezgi hosil bo'ladi. Sezgi bolalarda ayrim xossalarni bilib olishga yordam beradi (issiq-sovuq, g'adir-budir). Sezgi atrof-muhitni bilishning dastlabki bosqichi hisoblanadi.

Bolalarning bilimlarni egallab olishlari, ularning aqliy faolligini rivojlantirish ularning maktabda muvaffaqiyatli o'qishlari uchun bo'lajak mehnat faoliyatiga tayyorlanishda manba bo'lib xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy tarbiyalashning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Bolalarda tabiat va jamiyat to'g'risidagi bilimlar sistemasini, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish.

2. Bilimga doir ruhiy jarayonlarni rivojlantirish: sezgi, idrok, xotira, xayol, tafakkur, nutq. Bilishga doir ruhiy jarayonlarni rivojlantirish aqliy tarbiyaning muhim vazifasidir.

3. Bilishga qiziqish va aqliy qobiliyatlarni, aqliy mehnat madaniyatini rivojlantirish. Aqliy tarbiyaning vazifasi bolalar qiziquvchanligini, ular aqlining sinchkovligini rivojlantirish va shular asosida bilishga qiziqish hosil qilishdan iborat.

4. Aqliy malaka va ko'nikmalarni rivojlantirish, ya'ni eng oddiy faoliyat usullari predmetlarni tekshirish, ulardagi muhim va muhim bo'lmagan belgilarni ajratib ko'rsatish, boshqa predmetlar bilan taqqoslash maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga aqliy tarbiya berish vazifalaridan biridir, Bu ko'nikma va malakalar bilish faoliyatining tarkibiy qismlari bo'lib, bolaning bilimlarini chuqur egallab olishga yordam beradi.

Eng muhimi shundaki, bolalarga bilim beribgina qolmay, ularni olgan bilimlaridan aqliy va amaliy vazifalarni hal etishga foydalanishga o'rgatish.

Oilada tarbiyani har tomonlama, jumladan mafkuraviy, axloqiy, estetik, jismoniy va mehnat tarbiyasini birgalikda olib borish yaxshi samara beradi. Masalan: Mafkuraviy tarbiyani bolaga o'tmishimizda vatan ravnaqi, el-yurt tinchligi, va farovonligi yo'lida kurashgan xalq qahramonlari haqida gapirib berish, davlatimizning ramziy belgilari bilan tanishtirish, mustaqillik, vatan haqidagi she'r va qo'shiqlarni yod oldirish orqali singdirish mumkin. Shuningdek farzandlarimizda Vatan himoyasiga har doim tayyorlik tuyg'usini shakllantirishdan iborat.

Ota-onalarni maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlash masalasi qiziqtiradi. Bu tushunarli, chunki o'quv mehnati zo'r berishni, harakatni, qat'iylikni, natijaga erisha bilishni talab qiladi. Maktabgacha yoshdagi bola mehnatning bu yangi turiga faqat ta'limiy faoliyatlar jarayonidagina emas, balki istalgan mehnat topshiriqlarini bajarish vaqtida tayyorlanadi. MTTlarning oila bilan ishlash tizimida

aniq maqsad, mazmun bo'lishi kerak. MTning ota-onalar bilan ishlashidan jamoa tarzida va yakkama-yakka holda ishlash shakllarini mohirlik bilan qo'shib olib borish, keng aholi ommasi orasida pedagogik tashviqot ishlarini tashkil qilish tufayli bolalarni tarbiyalashda ijobiy natijalarga erishish mumkin. MTT xodimlaridan ota-onalar va oila bilan hamkorlikdagi ishlaridan eng keng tarqalgan shakl va usullarini keltiramiz.

Ota-ona va oila bilan yakkama-yakka ishlash. Bunda oilaga tarbiyachining borishi, ota-onalar uchun suhbat o'tkazish, ularga maslahat berish, ota-onalarni bolaning MTTdagi hayoti bilan tanishtirish kabilar kiradi.

Ota-onalar bilan jamoa tarzida tashkil qilinadigan ishlar. Bular ota-onalarning guruhiy va umumiy majlislari, ota-onalar maktabi, anjumanlar, shanbaliklar, savol-javob kechalari.

Ko'rsatmali ishlar:

- ishning bu turi ko'rgazmalar uyushtirish, bolalarning ishlarini namoyish qilish, ochiq eshiklar kuni, ota-onalar burchagi, ota-onalar uchun kutubxonalar tashkil qilish.

- bolaning oilasini borib ko'rish va oila a'zolari bilan yaqindan tanishish.

- ota-onalar pedagogik ta'lim berish va boshqalarni ko'rsatish mumkin.

Xulosa qilib, bolalar maktab ta'limiga tayyorgarligiga ta'sir etuvchi omillar haqida gapirar ekanmiz, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni oilada tarbiyaning ota-onalar bilan hamkorlikda, bundan keyin yanada takomillashtirish yo'llarini izlab topilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi. Oilaviy tarbiyaning ijtimoiy tarbiya bilan aloqasini mustahkamlashda maktabgacha ta'lim tashkiloti xodimlarining, pedagogik olimlarning, bu sohada ilmiy ish olib boruvchi tadqiqotchi va metodistlarning o'rni juda ham kattadir.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining oila bilan olib boradigan ish mazmuniga quyidagilar kiradi:

➤ bola tarbiyasi, oilani mustahkamlash, onalik va bolalikni himoya qilish bo'yicha maktabgacha ta'lim tashkilotida amalga oshirilayotgan ishlarning mazmuni bilan tanishtirib borish;

➤ ota-onalarga o'z farzandlarining tarbiyasi uchun davlat va jamiyat oldida javobgar ekanliklarini tushuntirib borish;

➤ ota-onalarni bola tarbiyasi uchun zarur bo'lgan bilim, malakalardan xabardor qilish (bolalarning yosh, anatomik-fiziologik va ruhiy xususiyatlari, ularni oilada tarbiyalashning mazmuni, metodi, shart-sharoitlari bilan tanishtirish);

➤ bola tarbiyasida oila bilan hamjihatlik, bolani to'g'ri tarbiyalashni nazorat qilib borish, oila tarbiyasining eng yaxshi namunalarini o'rganish va ommalashtirish. Bola maktabgacha ta'lim tashkilotida egallagan eng yaxshi

fazilatlarni oila sharoitida davom ettirib, oilada egallagan eng yaxshi fazilatlarni esa bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotida qo'llansa, istalgan ijobiy natijalarga erishish mumkin. Tarbiyachilar oila tarbiyasiga doir tajribalaridagi ijobiy ishlarni ko'ribgina qolmay, balki uni qo'llab-quvvatlash vash u asosida ota-onalar e'tiborini bola tarbiyasida hali hal etilmagan vazifalarga qaratishlari lozim. Yuqoridagi ishlarni rejalashtirish, tashkil etish va ularga rahbarlik qilishda mudira javobgar shaxs hisoblanadi. Ota-onalar bilan ishlash bo'yicha yillik reja tuziladi. Bu reja pedagogik kengashda muhokama qilinadi. Rejada umumiy va guruhiy majlislar, ota-onalar uchun ochiq eshik kunlari, suhbat va maslahatlar, otaliq tashkilotlarida ko'rgazmalar tashkil etish va konsertlar qo'yib berish, shuningdek bu tadbirlarni o'tkazish vaqtlari va unga ma'sul bo'lgan shaxslar belgilanadi. Ota-onalar bilan olib boriladigan ishlarning mavzulari va mazmuni tarbiyachi, metodistning rejasida va tarbiyachining kalendar rejasida aks etadi. Ota-onalar bilan ishlash bo'yicha juda ko'p ishlarni tarbiyachi – pedagog amalga oishiradi, chunki u bola tarbiyasida yuz berayotgan o'zgarishlarni hammadan ko'proq ko'radi va bolalar hayoti bilan yaqindan tanish bo'ladi. U ota-onalarga bolalar tarbiyasida nimalarga ko'proq e'tibor berish kerakligi, ularni maktab ta'limiga tayyorlash, sog'lig'ini saqlash, ovqati va kun tartibini to'g'ri tashkil etish va boshqalar sohasida tavsiyalar berib boradi. Bolalar maktabgacha ta'lim tashkiloti va oila o'rtasida hamkorlik o'rnatishda mudira, pedagoglar jamoasi va ota-onalar birgalikda faol ishtirok etishlari lozim. Shundagina bola tarbiyasida kutilgan natijalarga erishish mumkin. Ota-onalar bilan ishlashda quyidagi alohida ish shakllaridan foydalaniladi: suhbatlar, maslahatlar, oilalarga borish, ayrim ota-onalarni maktabgacha ta'lim tashkilotiga taklif etish, alohida esdaliklar va ko'chma papkalardan foydalanish. Bolaning uyiga borishdan ko'zlangan maqsad – oila sharoiti, bolaning oiladagi xulqi, qiziqishlari, ota-onasi va oila a'zolari bilan tanishish, shuningdek, ota-onalarni bola tarbiyasining samarali usullari bilan tanishtirish va oilaning bola tarbiyasidagi ijobiy tajribalarni o'rganib, ommalashtirishdir. Tarbiyachi bolaning uyiga tekshiruvchi sifatida emas, balki do'st, bola tarbiyasidek murakkab ishda yordam beruvchi sifatida borishi, oila a'zolari bilan nazokat va xushmuomalalik bilan munosabatda bo'lishi kerak. Tarbiyachi har bir oilaga har gal borishidan avval o'z oldiga aniq maqsad qo'yishi, qaysi mavzuda suhbatlashishini oldindan belgilab olishi lozim. Ota-onalarga beriladigan savollar puxta o'ylangan bo'lishi kerak. Suhbat shunday tuzilishi kerakki, tarbiyachi bilan ota-ona bir-birlarini yaxshi tushunishlari, ular o'rtasida ishonchli aloqa o'rnatilishi darkor. Oilaga borishdan oldin tarbiyachi shu oila to'g'risida (ota-onalarning fe'latvori, oilaviy munosabatlar, bolaning rivojlanish darajasi) to'g'risida ma'lum tasavvurlarga ega bo'lishi kerak. Tarbiyachi ota-onalar hurmati va ishonchini qozonmoq uchun avval ota-onalarga bolaning ijobiy

fazilatlari to'g'risida fikr, mulohazalarini bilib oladi va bolaning uyidagi hayotini qanday tashkil etish kerakligi, unga nimalarni o'qib va hikoya qilib berish mumkinligi, bolaning kun tartibi, uni oila mehnatida qatnashtirish, kattalarga hurmat ruhida tarbiyalash kabi ta'lim - tarbiya ishlari mazmuni va usullari bo'yicha tavsiyalar beradi. Albatta, tarbiyachining oila bilan olib boradigan ishida bolaning yoshi, imkoniyatlari, o'ziga xos xususiyatlari e'tiborga olinadi. Tarbiyachining ota-onalarga beradigan tavsiya va maslahatlari ishonarli bo'lishi uchun ota-onalar yoki oilaning boshqa a'zolari maktabgacha ta'lim tashkilotiga taklif qilinadi. Bunda ota-onalar bolaning navbatchilik vazifasini qanday bajarayotganini yoki sayrga chiqishdan avval u qanday kiyinayotganini ko'radilar va bolalarning uquv va imkoniyatlariga ishonch hosil qiladilar. Oilaga borishning maqsad va mazmuni tarbiyachining rejasi va hisobotida, kundalik daftarida aks ettirilishi kerak. Tarbiyachi har bir bolaning oilasiga yiligi kamida 2 marta borishi kerak. Ota-onalar bilan olib boriladigan ishlarning mazmuni rang-barang bo'lib, unda ayrim masalalar birgalikda muhokama qilinishni taqozo etadi. Masalan: bolalarni tarbiyalashda oilaning roli, ota-onalarning vazifasi to'g'risidagi qonunlar, bolalarni maktabga tayyorlash haqida; maktabgacha ta'lim tashkilotlarining yillik ish rejasi to'g'risida; ota-onalar jamoatchiligining ishi haqidagi masalalar shular jumlasidandir. Bu masalalarni jamoa bo'lib muhokama qilish uchun ota-onalarning guruhi va umumiy majlislari, maslahatlar, konferensiyalar, ota-onalar kechalari kabi ish shakllari jamoa ish shakllariga kiradi.

Ota-onalar majlisi. Ota-onalar majlisiga maktabgacha ta'lim tashkilotidagi hamma guruh bolalarining ota-onalari, parallel guruhlar ota-onalari va bitta guruh bolalarining ota-onalari taklif etilishi mumkin. Umumiy majlisda ota-onalarni maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni har tomonlama rivojlantirish va tarbiyalash vazifalari, shu yilgi rejalar, ota-onalar qo'mitasining faoliyati, oila tarbiyasidagi ilg'or tajribalar bilan tanishtiriladi. Bunda majlisda mudira yoki metodist-tarbiyachi ma'ruza qiladi, ota-onalar so'zga chiqishadi, bolalar gapirishadi. Bular ta'lim-tarbiya ishidagi yutuq va kamchiliklarni aniqlab olishga imkon beradi, oila va jamoatchilik aloqasini mustahkamlaydi, ota-onalarning o'z bolasining tarbiyasi uchun javobgarligini oshiradi, ularda Maktabgacha ta'lim tashkilotiga qiziqish uyg'onadi. Guruhdagi ota-onalar majlisida mazkur yoshdagi bolalarning ota-onalari uchun dolzarb bo'lgan masalalar muhokama qilinadi. Masalan, umumiy majlis mavzusi «Bolalarga axloqiy tarbiya berishda oilaning roli» bo'lsa, o'rta guruhda o'tkaziladigan majlisda bu mavzu murakkablashtirilib, «Bolalarda mehnatsevarlikni tarbiyalashda Maktabgacha ta'lim tashkiloti va oilaning birgalikdagi ishlari», «Bolalarda kattalarga hurmatni tarbiyalash» va hokazo bo'lishi mumkin. Ota-onalar uchun tayyorlangan ma'ruzani bolalar ishini, tegishli mavzudagi kinofilm, diapozitivlar ko'rish bilan qo'shib olib borish

mumkin. Bolalar hayoti, faoliyati to'g'risidagi misollardan foydalanganda ijobiy materiallar ko'proq bo'lishi kerak, salbiy faktlarni gapirishda ehtiyotkorlik va odob doirasidan chetga chiqmaslik, tanqid qilinuvchilarning nomlari ko'rsatilmasligi lozim. Tanqidiy mulohazalar majlisdan keyin yakka tartibdagi suhbat orqali ota-onalarga etkazilishi, bola tarbiyasidagi xato va kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha aniq tavsiyalar taklif etilishi mumkin. Yilning oxirida o'tkaziladigan guruh majlisida ota-onalarga bir yil mobaynida amalga oshirilgan ta'lim-tarbiya ishlari va kelgusi yilning rejalari, haqida gapirib beriladi. Bu majlisda faol ota-onalar ham hisob beradilar va faollarning yangi tarkibi saylanadi.

Ota-onalar burchagi va ko'rgazma tashkil etish. Ota-onalar burchagi ularni tarbiyaga oid yangiliklar va pedagogik masalalar bilan tanishtirish maqsadida tashkil etiladi. Ularga kitoblar, jurnallar, rasmlar, bolalarning ishlari, bolalar ovqatining xillari, bolaning uyidagi va oiladagi kun tartibi, ota-onalar uchun eslatmalar, e'lonlar joylashtiriladi. Burchak vaqti-vaqti bilan tarbiya vazifasiga qarab o'zgartirib turiladi. Pedagogik bilimlarni targ'ib qilish bo'yicha tashkil etiladigan ko'rgazmalar ko'pincha ota-onalar konferensiyalari, majlislari, konsultatsiyalar oldidan tashkil etiladi. Unda Maktabgacha ta'lim to'g'risidagi qonun va qarorlar, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmoqlari va undagi tarbiyalanuvchilar sonining o'sishini ko'rsatuvchi diagrammalar, bolalar bilan olib boriladigan ta'lim - tarbiya jarayonlari, bolalar hayotini aks ettiruvchi tasvirlar, kitob va o'yinchoqlar, bolalarning ishlari o'rin oladi. Ota-onalar burchagi oila bilan olib boriladigan ishning ko'rgazmali usuli, uning did bilan bezatilishiga alohida e'tibor berilishi kerak. Bundan tashqari, ota-onalarga tarbiya to'g'risidagi filmlar namoyish etiladi, bular ko'pincha ota-onalarni qiziqtiradigan bahslar boshlanishiga sababchi bo'ladi. Ota-onalar uchun ochiq eshiklar kunlari tashkil etilishi ham maktabgacha ta'lim tashkilotlari ishida muhim o'rin egallaydi. Bunday kunlarda ota-onalarga bolalarning faoliyatlari: mehnat, o'yin faoliyatlari, sayrlar va bolalarning jamoada ularining qanday tutushlari va shunga o'xshashlar ko'satiladi.

Ota-onalar qo'mitasi. Ota-onalar qo'mitasi «Maktabgacha ta'lim tashkilotining Ustavi»ga binoan mudiraga yordam berish uchun tuziladi. U ota-onalarning umumiy majlisida bir yil muddatga saylanadi. Bu qo'mitaga har bir yosh guruh ota-onalaridan 1-2 vakil saylanadi. Qo'mitaning asosiy vazifasi mudiraga maktabgacha ta'lim tashkilotining xo'jalik va ta'lim-tarbiya ishlarida yordam berish, qo'mita a'zolari, ota-onalar majlisi va kechalarni tayyorlash, o'tkazish va boshqa ishlarda tarbiyachilarga ko'maklashishdir. Ota-onalar qo'mitasi bolalarning ota-onalar bilan tanishadi, bolalarni tayyorlash bo'yicha ular bilan ish olib boradi. Qo'mita a'zolari har ikki oyda bir marta yig'ilish o'tkazadi. Ota-onalar qo'mitasi mudiraning ish rejalari va ishning ahvoli to'g'risidagi ota-onalarni qiziqtiruvchi ba'zi masalalar haqidagi ma'ro'za va hisobotni eshitishga

xaqlidir. Ota-onalar qo‘mitasining faoliyati haqidagi hujjatlar maktabgacha ta‘lim tashkilotida saqlanadi.

Aholi o‘rtasida pedagogik bilimlarni targ‘ib qilish. Pedagogik bilimlarni targ‘ib etish natijasida millionlab kishilar bolalarini oilada maktabgacha ta‘lim tashkilotida tarbiyalash prinsiplarini ongli ravishda anglab oldilar. Korxonalarda, xo‘jaliklarda, jamoa joylarida, mahallalarda oilada bola tarbiyasi to‘g‘risida ma‘ro‘zalar bilan chiqish, televideniya va radio eshittirishlar, pedagogik targ‘ibot ishining keng vositalaridandir. Shuningdek, bu targ‘ibot vaqtli matbuot: “Maktabgacha ta‘lim”, «Maktabgacha ta‘lim», «Pedagogik ta‘lim» jurnallari, ko‘p sonli badiiy-pedagogik, ilmiy-ommabop va metodik adabiyotlarni chiqarish orqali ham amalga oshiriladi. Ota-onalar uchun maxsus pedagogika va ruhshunoslik, anatomiya va fiziologiya, oila tarbiyasi nazariyasi va amaliyoti to‘g‘risida ma‘ruzalar o‘qish, bolalar tarbiyasi to‘g‘risida kinofilm va spektakillar namoyish qilish. Bu mashg‘ulotlarni har xil sohalar bo‘yicha yuqori malakali o‘qituvchi, aktyor, ruhshunos mutaxassislar olib boradilar. Pedagogik targ‘ibot ishida quyidagilarga amal qilish kerak:

1. Pedagogik targ‘ib hayot, jamiyat qurilishi amaliyoti bilan bog‘lab olib borilishi lozim. Pedagogik targ‘ibot orqali keng jamoatchilikka bolalarni har tomonlama tarbiyalash masalalari va ularni amalga oshirish yo‘llari, ilmiy asoslangan usullari bo‘yicha tushuntirish ishlari olib boriladi.

2. Oila tajribasidagi ijobiy tajribalar, oiladagi bola tarbiyasida yo‘l qo‘yilgan xatolar va ularni oldini olish, bartaraf etish yo‘llari to‘g‘risida targ‘ibot ishlarini olib boriladi.

3. Pedagogik targ‘ibotga tayyorlashda ota-onalar har xil saviyada ekanliklari hisobga olib, ular uchun tayyorlangan axborot materiallari ishonarli, ko‘rgazmali va ularning his-tuyg‘usiga ta‘sir ko‘rsatadigan bo‘lishi kerak. Shunday qilib, maktabgacha ta‘lim tashkiloti va ota-onalar bilan hamkorlik ishlarini muntazam ravishda olib borgandagina oila tarbiyasi va ijtimoiy tarbiya o‘rtasidagi birlik o‘rnatilishi mumkin.

Bolalarni maktabga tayyorlashda maktab bilan hamkorlikning ahamiyati. Bolalar maktabgacha ta‘lim tashkiloti bilan maktab o‘rtasida o‘rnatiladigan hamkorlikning har tomonlamaligi bolalarni maktab ta‘limiga tayyorlash vazifasini muvaffaqiyatli amalga oshirishning asosiy shartidir. Bolalar maktabgacha ta‘lim tashkiloti va maktab o‘rtasidagi bog‘liqlik bir tomondan bolalarni maktab ta‘limi talablariga javob beradigan darajada umumiy rivojlantirib va odobli qilib tarbiyalagan holda maktabga o‘tkazishni, ikkinchi tomondan, o‘qituvchining katta maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolalarning egallagan bilim, malaka sifatlariga va tajribalariga tayanib, o‘quv tarbiyaviy jarayonda foydalanishni taqozo etadi. Bolalar maktabgacha ta‘lim tashkiloti va

maktab o'rtasidagi uzviy bog'liqlik katta maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar va maktabning boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim-tarbiya berish sharoitini yaqinlashtirishga yordam beradi. Maktabgacha ta'lim tashkilot xodimlari birinchi sinfda bolalar oldiga qo'yiladigan talablarni yaxshi bilishlari, maktabga tayyorlov guruhidagi bolalarni shunga muvofiq ravishda ta'lim olishga tayyorlashlari kerak. Maktab va maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rtasidagi uzviy aloqa murakkab va ko'p tomonlama tuzilishga ega. Unda ta'lim-tarbiyaviy ishlarning mazmuni, metod va usullari, tashkiliy shakllari, shuningdek bolalarni tarbiyalash shart-sharoitlari va pedagogik talab kabi yetakchi tomonlarini ajratib ko'rsatish mumkin. Bunda quyidagilarga etibor berish kerak:

1. Maktab talabi nuqtai nazaridan bolalar bilimlarni chuqurroq egallab olishlari lozim.

2. Maktabgacha ta'lim tashkiloti nuqtai nazaridan bolalarni maktab talabi darajasidagi bilim, malaka, ko'nikmalar bilan qurollantirish zarur.

3. Bolalarni maktabga ruhiy tayyorligi. Bu erda vazifa bolalar mehnatning har qanday turiga tayyor turishlari, ularda aqliy mehnat- bilishga qiziqishni o'stirish, ularni kelajakdagi mustaqil hayotga tayyorlashdan iborat. Maktab bilan maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rtasida uzviy aloqa asosini bolalar maktabgacha ta'lim tashkiloti va maktabda amalga oshiriladigan ta'lim – tarbiya ishlari mazmunini belgilovchi dasturlar o'rtasidagi bog'liqlik tashkil etadi. Hozirgi boshlang'ich sinflar dasturi bilan maktabgacha ta'lim tashkiloti dasturini olib solishtiradigan bo'lsak, ular o'rtasida birqancha o'zaro bog'liqlikni ko'ramiz. Bu eng avvalo dasturlarda asos qilib olingan prinsiplarning umumiyligi bilan belgilanadi. Ularning mazmuni bolalarni har tomonlama tarbiyalash maqsad va vazifalariga mos kelish prinsipi, hayot bilan bog'liqlik, ilmiylik prinsiplari, ta'limning tarbiyalovchi va rivojlantiruvchi xususiyatga egaligi va falsafiy, ruhiy nuqtai nazarlarning birligida namoyon bo'ladi. Birinchi sinf o'quv dasturi ayrim predmetlar bo'yicha bolalar maktabgacha ta'lim tashkiloti dasturi bilan solishtirganda ularda umumiylik ko'pligini ko'ramiz. Masalan, bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotida ona tiliga o'rgatish va boshlang'ich sinflardagi ona tili darsiga bolalar nuqtai har tomonlama rivojlantirish kabi umumiy g'oya asos qilib olinadi. Bolalar maktabgacha ta'lim tashkiloti bu ish bolalarning lug'atini boyitish, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishga, ifodali o'qishga o'rgatish, bog'langan nutqni shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Maktabda esa bolalarda mana shu maktabgacha ta'lim tashkilotida egallangan bilim, malaka, tushunchalarga asoslanib, yozma nutq malakasi, orfografiya xat malakasi shakllantiriladi, ularga morfologiya va sintaksis elementlari o'rgatiladi. Shu bilan bir qatorda maktabgacha ta'lim tashkilotida boshlangan bolalar lug'atini boyitish,

nutqning ifodaliligi, bogʻlangan nutqni rivojlantirish davom ettiriladi. Bolalar maktabgacha taʼlim tashkilotida ham, maktabda ham tabiatshunoslik toʻgʻrisidagi bilimlar organizm bilan muhitning birligi toʻgʻrisidagi umumiy gʻoyaga asoslangan holda olib boriladi. Shu asosda bolalarga jonli va jonsiz tabiat, tabiat va kishilar oʻrtasidagi bogʻliqlik toʻgʻrisida bilim va tushunchalar beriladi.

Bolalarni maktab va maktab oʻquvchilari hayoti bilan tanishtirish.

Bolangʻich sinf oʻquvchisi va maktabgacha taʼlim tashkilotining tayyorlov guruhi tarbiyachisi tayyorlov guruhi bolalarini maktab bilan tanishtirish boʻyicha ekskursiya uyushtiradilar. Bunday ekskursiyalar yil davomida 3 marta oʻtkazilishi mumkin. Ekskursiya paytida katta va tayyorlov guruhi bolalari maktab oʻquvchilari bilan tanishadilar, ular Maktabgacha taʼlim tashkiloti bolalariga oʻzlarini maktabdagi oʻqishlari, ishlari toʻgʻrisida gapirib beradilar; oʻquvchilar xonasini qanday bezaganliklari, tabiat burchagidagi oʻsimlik va hayvonlarni qanday parvarish qilayotganliklari, ustaxonada qanday ishlarni bajarayotganliklarini koʻrsatadilar. Ish shakli quyidagicha boʻlishi mumkin:

- sinfda «Rasmga qarab soʻzlab berish» mavzusidagi dars – mashgʻulotni birga oʻtkazish. Sport maydonchasida yoki sport zalida maktabdagi jismoniy tarbiya mashgʻulotini birga bajarish;
- birinchi sinf oʻquvchilari va tayyorlov guruhi bolalari ishlagan rasmlarni birgalikdagi koʻrgazmasini tashkil etish;
- maktab ustaxonasida oʻquvchilarni mehnat mashgʻulotini kuzatish;
- oʻquvchilar oʻzlari tayyorlagan oʻyinchoqlarni maktabgacha taʼlim tashkiloti bolalariga sovgʻa qilishadi;
- maktabda oʻqiyotgan bolalar oʻz maktabgacha taʼlim tashkilotlariga kelishadi;
- «Maktab» oʻyini tashkil etish.

Bolalar maktabgacha taʼlim tashkiloti tarbiyachisi va boshlangʻich sinf oʻquvchisi faoliyatiga izchillik yaqqol namoyon boʻladi. Biri bolalarni tarbiyalash va taʼlim berishni boshlaydi, ikkinchisi davom ettiradi. Maktab bilan maktabgacha taʼlim tashkiloti oʻrtasidagi aloqa mustahkam boʻlgandagina bola tarbiyasidan koʻzlangan maqsadga erishish mumkin.

Maktabgacha taʼlim tashkiloti bilan maktab oʻrtasidagi aloqaning mazmuni va shakllari. Maktabgacha taʼlim tashkiloti va maktab oʻrtasidagi aloqa ikki yoʻnalishda olib boriladi:

➤ Bolalar maktabgacha taʼlim tashkiloti bilan maktabning pedagoglar jamoasi oʻrtasidagi aloqa.

➤ Maktabgacha taʼlim tashkiloti bolalari va boshlangʻich sinf oʻquvchilarini bir-birlariga yaqinlashtirish. Tarbiyachilar boshlangʻich sinfda olib boriladigan taʼlim-tarbiyaviy ishning mazmunini, oʻziga xos tomonlari bilan tanishadilar,

natijada maktabgacha ta'lim tashkilotida bolani maktab talabi darajasida tayyorlash istiqbollari belgilab olinadi. Maktabning boshlang'ich sinf o'quvchilari katta va tayyorlov guruhlarida olib boriladigan ishlar mazmuni bilan tanishib boradilar va maktabda ta'lim berishda bolalar egallagan bilim, malaka va ko'nikmalarga asoslanadilar. Bolalar maktabgacha ta'lim tashkiloti bilan maktab pedagoglarining o'zaro aloqa o'rnatishlaridan ko'zlangan asosiy maqsad bolalarni zamon talabiga javob beradigan darajada maktab ta'limiga tayyorlash uchun o'quv tarbiyaviy ishlar bo'yicha maktab bilan maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rtasida mustahkam aloqa o'rnatish, bolalarning maktabda muvaffaqiyatli o'qib ketishlari uchun bolalar maktabgacha ta'lim tashkiloti va maktabda olib borilayotgan ta'lim-tarbiyaviy ishlarni chuqur tahlil qilib, bu sohada yuqori natijalarga erishishdir.

Bolalar maktabgacha ta'lim tashkiloti bilan maktab pedagogik tashviqot, metodik va amaliy masalalar yuzasidan bir-biri bilan aloqa bog'laydi. Pedagogik tashviqot ishlari bolalar maktabgacha ta'lim tashkiloti maktabga tayyorlov guruhi tarbiyachisining va birinchi sinfda olib boriladigan ta'limtarbiyaviy ishlar vazifasi bilan tanishtirishni, maktabga tayyorlov guruhi va 1-sinf dasturi mazmunini, tayyorlov guruhi bolalari va maktabdagi 1-sinf o'quvchilarining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishni taqozo etadi. Bolalar maktabgacha ta'lim tashkiloti bilan maktab o'rtasidagi uzviy aloqaning pedagogik vazifasi maktabgacha ta'lim muassasasi ning tayyorlov guruhida va maktabning 1-sinfida olib boriladigan ta'limtarbiyaviy ishlarni amalga oshirishdagi faoliyat shakllari va usullari bilan o'zaro tanishishni taqozo etadi. Bu masalada maktabgacha ta'lim tashkilotining tayyorlov guruhi tarbiyachilari maktabning 1-sinfida olib borilayotgan darslarni kuzatadilar va dars, ta'limiy faoliyatlardan keyin birgalikda yig'ilishib uni muhokama qiladilar, ayrim metodikalar bo'yicha seminar-praktikumlarda qatnashadilar: ilg'or tajribalar bilan o'rtoqlashish, bolalarni maktabga tayyorlash bo'yicha yoki 1-sinfda bolalarga bilim berish bo'yicha pedagogik kengashlarni o'tkazadilar. Bolalar maktabgacha ta'lim tashkiloti bilan maktab o'rtasidagi aloqaning amaliy vazifasi, shundan iboratki, bir tomondan, o'qituvchi maktabgacha ta'lim tashkilotining tayyorlov guruhiga borib o'zining bo'lajak o'quvchilari bilan tanishib boradi, ikkinchi tomondan, tayyorlov guruhi tarbiyachilari o'zlarining sobiq tarbiyalanuvchilarini birinchi sinfda qanday o'qiyotganini o'rganib boradilar. Bolalar maktabgacha ta'lim tashkiloti bilan maktab o'rtasidagi uzviy aloqa samarali bo'lishi uchun quyidagi shartlarga amal qilish lozim. maktabgacha ta'lim tashkiloti bilan maktab o'rtasidagi aloqa izchil amalga oshirilib borilishi, u uzoq muddatga mo'ljallangan bo'lishi, amalga oshiriladigan ishlar, hal qilinadigan masalalar rejali tusda bo'lishi zarur. Hamkorlik asosini birgalikda ishlash bo'yicha tuzilgan istiqbol rejasi tashkil etib, unda o'zaro aloqaning bosh vazifasi, mazmuni, ish shakllari, vaqti, bajarish uchun javobgar

shaxslar ko'rsatilishi lozim. Maktab bilan maktabgacha ta'lim tashkiloti yil davomida manna shunday aloqa o'rnatib borishi natijasida ta'lim-tarbiyaviy ishlar yaxshi natija beradi. Bolalarni maktab o'quvchilariga yaqinlashtirish shakllari ham xilma-xil: maktabga ekskursiya uyushtirish, sinf xonasiga, kutubxona, bayram ertaliklari o'tkazish va boshqalardir. Rejalar aniq, mazmunli bo'lsa va og'ishmay amalga oshirilib borilsa, birgalikdagi ishlar bo'yicha istalgan natijalarga, muvaffaqiyatlarga erishish mumkin. Bu esa bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda, ularning maktabda qiynalmay o'qib ketishlarida yaxshi samara beradi

Bolalarning maktab ta'limiga psixologik tayyorlashning mazmini.

Bolaning maktab ta'limiga tayyorlashda psixologik rivojlanish asosiy vazifalaridan biridir. Maktabga borish bola hayotida eng qiyin vaziyatlardan hisoblanadi. Bu hayotning yangi obraziga, faoliyatning sharoitlariga, jamiyatning yangi o'rniga kattalar va tengdoshlari bilan muloqotga kirish davri hisoblanadi. O'quvchining vazifasi shundan iboratki, uning uchun o'qish majburiy, jamiyatda o'rinli faoliyat hisoblanadi. U o'qituvchi, maktab, oila oldida javobgarlikni o'z bo'yniga oladi. O'zaro muloqot o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida shakllanib boradi. O'qituvchi nafaqat o'rnak ko'rsatadigan inson balki, u bola oldiga qo'yilgan talablarni etkazadigan jamiyat vakilidir. O'quvchining darsda oladigan bahosi uning o'ziga emas balki, o'quvchi majburiyatlarini bajargan bilimiga qo'yilgan obyektiv bahosidir. Maktab o'quvchisining o'qish faoliyati mazmuniga ko'ra maktabgacha yoshdagi bolaning o'ziga xos faoliyat turlaridan farqli ajralib turadi. Bolalarga berilayotgan maktabdagi bilim fanga taalluqli xarakterga ega. Agar shu paytgacha boshlang'ich ta'limga tayyorgarlikni ko'rilgan bo'lsa, endi u xaqiqatdan shunga intilgan guruh bo'lib, u 1-sinfдан boshlanadi. Uquvchi ishining formalaridan biri dars hisoblanadi. Bu darsda har bir daqiqa hisobga olingan bo'lib hamma bolalar o'qituvchining ko'rsatmalariga rioya qilishlari kerak. Maktab o'quvchisining asosiy hayotiy majburiyati va faoliyati uning shaxs bo'lib shakllanishidagi ruhiy holati va bilimlari oldiga qo'yilgan talablaridan biridir. Maktab o'quvchisi o'qishga javobgarlikni his qilgan holda yondashishi kerak. Maktab hayotidagi qonun – qoidalarga rioya qilishi kerak. Yaxshi o'qishi uchun u keng bilim doirasiga ega bo'lishi lozim. Maktab o'quvchisi shunday sifatga ega bo'lishi kerakki, u bilim olishni, o'qishni bilishi o'qituvchi topshiriqlarini ma'nosini tushunishi kerak. O'z- o'zini nazorat qilishi va o'z-o'ziga baho berish bilimiga ega bo'lishi kerak. Boladagi erkinlik xususiyatlari katta ahamiyatga ega. Erkinlik nafaqat tashqi ko'rinishida balki, bolaning aqliy faoliyatida, diqqatida, xotirasida, fikrlashida o'z o'rnini topishi kerak. Bola kuzatishni, eshitishni, eslab qolishni, o'qituvchi tomonidan qo'yilgan vazifalarni echishni bilishi kerak. Bola

hayotdagi voqelik bilan ilm-fanning uzviy bog'liqligini fan o'rganyapti. Bu tushuncha, ketma-ketlik bilan aqliy fikrlash doirasida bo'lishi kerak. Maktab ta'limga bolada psixologik tayyorgarlik uning maktabga borish davrida shakllanib boradi. Bu psixologik xususiyatlar o'quvchini shakllantiradi va bu uning maktabdagi hayoti va faoliyati davomida shakllanib boradi. Maktabgacha bo'lgan davrda bu xususiyatlar shakllanib, maktab sharoitiga bolalarda istak hosil qiladi. O'qishga xohish, qiziqish uyg'onadi. Ko'pchilik bolalarda bunday xohish maktabgacha bo'lgan davrning so'ngida tug'iladi. Maktab o'quvchisi bulish uchun o'ziga tortayotgan narsa – "Maktab- hayotining atributlari", "Partada o'tirish", "tanaffus", "baholar", "portfel"... Bu narsalar o'quvchilarda shunday namoyon bo'ladi: - Maktabda menga yoqadigan narsa... "U erda menga baho qo'yishadi", "Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachi, maktabda o'qituvchi " Bunday tashqi vaziyatlar o'qishdan ham ko'ra, jamiyatda o'z o'rnini o'zlashtirish va boshqa insonlar o'rtasidagi o'rni bola uchun katta ahamiyatga egadek ko'rinadi. Maktabga borish davri bolada psixologik tayyorgarlikni muhim o'rni uning erkin rivojlanishidir. Turli bolalarda bu davr turli xil o'tadi. Lekin 7 yoshga yaqinlashganda 1-sinfga kelishi bilan maktab va o'qituvchi tomonidan qo'yilgan hayotiy faoliyatiga tez kirishib ketadi. Boshlang'ich sinfdagi ta'lim bolalarning o'qish davrida ularning yoshini hisobga olgan holda talablar ham qo'yiladi. Aqliy rivojlanish bolaning maktabga tayyorgarlik vaqtida 1-sinfga kelgan bola uchun bizni o'rab turgan olam narsalar ularning xususiyatlari jonli jonsiz tabiatning hodisalari haqida, odamlar ularning mehnati, "Nima yaxshi-yu- nima yomon?", ya'ni o'zini qanday tutushi kerak, shu kabi zaxira bilimlari bo'lishi kerak. Maktab uchun bolalar tasavurida yig'ilgan bilimlar qanchaligi emas balki ularni to'g'ri va aniqligi muhim rol o'ynaydi. Yaxshi bilim olganda bolalar hodisaning xaqiqiyiligini ko'ra bila oladilar. Bunday tasavvurlar bolada maktab ilm fanini o'rganishda katta yordam beradi. Tizimli ravishda har bir fanni o'rganish bu kelajakka intilish hisoblanadi. Agar o'quvchi maktabga va o'qishga qiziqishi etarli bo'lmasa yangiliklar uni qiziqitirmasa o'qituvchi o'zoq muddatda o'quvchi bilan ishlashi, qiziqishini uyg'otishi lozim. Tekshirishlar shuni ko'rsatadiki boshlang'ich sinflarda ko'proq qiyinchilik ko'proq qiyinchlik tug'diradigan bolalar: maktabgacha ta'lim yoshidan keyin to'liq bilimga ega bo'lmagan bolalar emas, balki ba'zi "intelektual passiv" ya'ni o'ylashga firklashga misollar echishga xohishi bo'lmagan bolalar ko'proq qiynaydilar. Misol uchun 1-sinf bolasi bir misolni hech ham yecha olmadi xadeb og'ziga kelgan raqamlari: 5,3,10 deb aytaverdi. Lekin hayotiy misol qilib "Otang senga 1 so'm berdi Onang 1 so'm berdi necha so'm bo'ldi?" deb so'raganda hech o'ylamasdan "Albatta 2" deb javob berdi. Ayrim bolalarda intellektual passivlik sezilganda ular bilan chuqurlashtirilgan

tarzda tarbiyaviy ishlar olib borish kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilim saviyasi etarli bo'lsa boshlang'ich sinflarda yaxshi samara beradi. Maktabga borayotgan bola reja asosida predmetlarni o'rganib ularning xususiyatlarini so'zlab berishi kerak. Ular dunyo olam haqidagi tushunchalarni albatta o'qituvchi yordamida to'liq fikrlay olib bilishi kerak. Maktabda bola birinchi kundanoq tashqi muhitdan foydalangan holda o'qituvchi tomonidan topshiriqlar oladi. Shunday topshiriqlardan biri "Chapga, yuqoriga, nuqtadan o'ng pastki nuqtalarni birlashtiring" yoki yana boshqacha topshiriq turi va unga vaqt berish uning bajarilishini kuzatishi kerak. Ayniqsa, bolalarning fikrlashi qobiliyatiga talab kuchli. Bola tashqi muhit hodisalarni aniqlashi, taqqoslashi yoki boshqachaligini farqlay olishi kerak, ularni mulohaza qila olishi lozim. Darsda u o'qituvchini kuzatishi va undan so'ng xulosa chiqara olishi kerak. Bunday fikrlash xususiyatlari shuni ko'rsatadiki maktabga kelgan bola 1-sinf dasturini to'liq egallay oladi. Ruhiy rivojlanishning xususiyatlaridan biri bolaning maktabda o'qishda uning og'zaki, ma'noli, ketma-ket so'zlashib ko'rib turgan narsalarning ta'riflashini bilishi kerak. Bolaning maktabga psixologik tayyorgarligi shaxsiy xususiyalarida namoyon bo'ladi, u sinfdagi jamoaga kirishib borishga, o'z o'rnini topishga intiladi.

Bolalarni oilada maktabga tayyorlashda kun tartibining ahamiyati. Olti yoshli bolalarni maktab faoliyatidagi kun tartibi juda murakkab vazifa bo'lib, ayrim ota-onalar bu mas'uliyatni, ayniqsa, bola hayoti va maktabgacha yoshdan o'tish davrida muhimligini his kilmaydi. O'qish davrini birinchi yili 1-sinf o'quvchilariga katta talab qo'yiladi. Bola mehnat tizimiga tayyorlanadi, unda yangi majburiyat va mas'uliyatlar paydo bo'ladi. Unga belgilangandanda ko'proq harakatlanish to'g'ri keladi. Oila tashkil qilib bergan barcha kun tartibi va maxsus shug'ullanish hamda idrok etishga bog'liq ta'limiy faoliyat bolani maktabda o'qishga yaxshi tayyorlash mumkin. Bolalar uchun to'g'ri tashkil etilgan bir kunlik kun tartibini uni nafaqat bilimiga, balki sog'ligini mustahkamlashga yordam beradi.

Kun tartibini birdaniga o'zgarishi bola ruhiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalarga kun tartibini to'g'ri tashkil qilish uchun birinchi jadval yordam beradi.

Olti yoshli bolaning oiladagi taxminiy kun tartibi.(1-jadval)

Tartibli lahzalar	Vaqt
Uyqudan turish, ertalabki badantarbiya, yuvinish.	8-00-8.45
Nonushta	8-45-9.15
Sayr	9-15-10-00
Mashg'ulot	10-00-11-00
Sayr, o'yin va ko'ngil ochish toza havoda	11-00-12-45

Tushlik va kundo'zgi uyquga tayyorgarlik	12-45-13-00
Kunduzgi uyqu	13-00-15-00
Mashg'ulot	15-00-16-30
Sayr toza havodagi o'yin	16-30-18-00
Tinch o'yin	18-00-20-00
Kechki uyquga tayyorgarlik, yuvinish, tishini tozalash	20-00-20-30
Uyqu	20-30

Kun tartibi umumiy ko'rsatkich asosida olinib: kunduzi va kechki uyqu, gigiyenik tayyorgarlik, yetarlicha toza havodagi faol harakatdan turli mashg'ulotlarni olish bu navbatma navbat almashtirish va ovqat ratsionidan iborat. Me'yoridagi uyqu vaqtida bola organizmi dam oladi uni ishchanlik qobiliyati tiklanadi. Sog'lom bolani har kuni bir vaqtda uxlashga o'rgatsak, tezda ko'nikib, uxlab qoladi. Belgilangan vaqtga bolani uxlashga va uyg'onishga odatlantirish juda muhim. Uyqudan oldin asosan kechki uyqudan oldin bola tinch va xotirjam bo'lishi kerak. Uyqudan oldin kattalar bolalarga kiyimlarini va oyoq-kiyimlarini saranjomlashga o'rgatadilar. Keyin bolalar umumiy gigiyena qoidalarini amalga oshiradilar. Nafaqat gigiyena orqali emas, suv bilan chiniqish asab tizimiga ta'sir ko'rsatadi. Bu har kuni bir vaqtda amalga oshirilsa, bola tezda uyquga ketishiga yordam beradi. Bola o'zni ozoda, juda qattiq ham yumshoq ham bo'lishi kerak emas. Shu kabi tovushlar, chiroq, radio ovozi, qattiq gaplashish bola uyqusiga xalaqit beradi. Bola tez-tez shamollatib boriladigan xonada uxlashi zarur. Sovuq kunlarda xona harorati +18 gradus bo'lishi kerak. Kechki uyqu 11.5, 12 soatga cho'zilishi mumkin. Maktab yoshidagi bola har kuni kamida 4 soat ochiq havoda bo'lishi shart. Ochiq havoda bolani yurishi uni hayotiy jarayonlarini (moddalar almashinuvi, nafas va yurak qontomir tizimiga) chiniqtirish faoliyatini kuchaytiradi. Qishda sovuq havoda bolalarni ochiq havoda bo'lishi kamaytiriladi, yozda esa bolalar ko'proq kun davomida ochiq havoda bo'lishlari zarur. Bolaning kuni ertalabki badan tarbiyadan boshlanishi kerak. Jismoniy mashq bolalarda kuch va qiziqish uyg'otadi. Badantarbiyadan keyin bolalarda chiniqish holatlari: xo'l sochiqqa artinish yoki sovuq suvda yuvinish olib boriladi. So'ngra bola kiyinadi, tishini tozalaydi, yuvinadi. Sochini tartibga soladi. Shaxsiy gigiyena qoidalarini kuzatishda bolani sog'ligini saqlashga e'tibor berishi shart. Ayni maktabgacha yoshda bo'lgan bolalar murakkab bo'lmagan yangi madaniy-gigiyenik bilimlarni juda tez o'zlashtiradi. Bolalarga gigiyenik yangi bilimlarni o'rgatishda ota-onalar shaxsiy xulq-atvorlari, bolalarga namuna bo'lishida katta ahamiyatga ega. Bolada yuz va qo'li uchun alohida, oyoq uchun sochig'i, tish cho'tkasi, va tish pastasi

bo'lishi shart. Tishlarni har kuni ertalab va kechqurun tozalash kerak. Bola hayotining 8-yilida kun tartibida ona tili mashg'uloti, hisoblash, tasviriy faoliyat, loy ishi, qurish-yasash olib boriladi. Maktabdagi pedagog maslahati ota-onalarga bolalari bilan o'tadigan mashg'ulotlar tarkibini aniqlashga yordam beradi. Bunday mashg'ulotlar 1-sinf ishini o'zlashtirishga tayyorlaydi. Amaliyotda tekshirib ko'rilgan va o'zini yoqlagan quyidagi mashg'ulotni o'tish davrlari va uning davomiyligi:

Birinchi davr – 3 ta mashg'ulot, 20 daqiqa , ular orasidagi 10 daqiqani tanaffus bilan.

Ikkinchi davr – 3 ta mashg'ulot 25 daqiqadan, ular orasidagi 10 daqiqali tanaffus.

Bu davrlarni 1,5-2 oyga o'zaytirish mumkin. Olimlarning isbotlashicha, 6 yoshli bolalarda faol diqqat davomiyligi 15-20 daqiqa. Shu mashg'ulotdayoq bolalar charchaydi, ularning mehnat qobiliyati pasayadi va 10 daqiqa o'tmaguncha ham tiklanmaydi. Shuning uchun ham 2 ta mashg'ulotni: savodxonlik va hisobni ketma-ket berish maqsadga muvofiq emas. Yaxshisi, 2-mashg'ulotni harakatli o'yinlar bilan o'tkazish kerak. Sayrdan keyin tushlik va uyqu oraliq'ida yana bitta mashg'ulot o'tkazsa, 3 ta mashg'ulotni sekin-astalik bilan o'tkazish kerak. Bola organizmi «ishga chiqishga» sekinlik bilan ta'mirlanadi. Bu davr 5-6 yoshli bolalarning 80% ida 2 daqiqadan 7 daqiqagacha uzayadi. O'rtacha hisobda 5-6 daqiqa. Keyin ishchanlik qobiliyati yuqori darajada tiklanadi. Bu qobiliyat o'zgarishi sog'lom bolalar uchun belgilangan. Bolalar charchaganida ishchanlik qobiliyati va diqqati tarqoq bo'ladi. Odatda, u tashqi ko'rinishda, tez chalg'ishida, havotirli harakatlarda seziladi. Kichik «jismoniy daqiqa» o'tkazilishi bolalarni ishchanlik qobiliyati tiklanishiga imkoniyat yaratadi. Kerak bo'lsa, mashg'ulot yana 10-15 daqiqa o'tkazilishi mumkin. Haftani o'tishida bolaning ishchanlik qobiliyati xarakterini o'zgarishiga olib keladi. Seshanba kuni 6 yoshli bolalarda markaziy nerv tizimi funksional darajasi yaxshi bo'ladi va ishchanlik qobiliyati juda baland ko'rsatkich bo'ladi. Chorshanbadan shanbagacha bolalarda qisqa mashg'ulotlarda ham ishchanlik qobiliyati pasaya boshlaganini kuzatish mumkin. Dushanba ertalabki vaqt ishchanlik qobiliyati past bo'ladi. Bunday ishchanlik qobiliyati o'zgarishini inobatga olgan holda, bolalarga dushanda va shanba kuni tasviriy faoliyat, loy ishi, applikasiya, qurish-yasash o'yinli ta'lim faoliyatlari o'tiladi. Ta'limiy faoliyatdan avval xona shamollatiladi. Kattalar bolalarni ish stolini joylashishi va o'lchamlariga e'tibor berish kerak. Stolni oyna oldiga shunday joylashtirish kerakki, yorug'lik chap tomondan tushsin, maktabgacha yoshdalilar uchun, maxsus o'quvchilar uchun o'zgaruvchan o'zunlik va qiya qopqoqqa ega bo'lgan stolcha-parta kerak bo'ladi. Stol o'zunligi va stul

o'lchamlari bola bo'yiga mos bo'lishi kerak. O'lcham olishda uning kiyimlari inobatga olinadi.

Stol-stulning o'zunlik o'lchami (sm). 2-jadval

Bolaning bo'yi	Stol				Stul			
	poldan uzunligi	Uzunligi	poldan o'rindiq - qacha	eni	poldan uzunligi	poldan o'rindiq - qacha	Uzunligi	eni
95-99	43	45-50	55	24	21	49	24	19
100-109	47	45-50	55	27	23	49	26	20
110-109	52	45-50	55	32	27	49	29	20
120-129	57	45-50	55	27	27	49	31	22
130-139	62	45-50	55	27	27	49	31	24

Agar ta'limiy faoliyatda odatiy stol mavjud bo'lsa, u yog'ochdan tayyorlangan bo'lishi, qiyaligi 12-15 darajada bo'lishi kerak. Bunday stol o'tirishi va ko'zini tasviriy faoliyat bilan shug'ullanishida charchashidan saqlaydi. Kun tartibida bolani o'z tanlovi asosida o'yin va mashg'ulot uchun bo'sh vaqt ajratish kerak. Bu vaqtni kunduzgi uyqudan keyin yoki kunduzgi ta'limiy faoliyatdan so'ng belgilash kerak. Bo'sh vaqtda bolalar radio dastur eshitishlari mumkin va haftasiga 3 martadan ortiq bo'lmagan bolalar uchun televizion dasturlarni ko'rishlari mumkin. Tushlik ovqatlanish bolani me'yordagi jismoniy va aqliy rivojlanishini asosiy shartlaridan biri hisoblanadi va bolani maktabga tayyorlash shartlaridan biri hamdir. Oziqlanish tarkibi bolada energetik quvvatga hayotiy jarayonlarni charchashiga olib keladi. Bola 5-6 yoshda 2000 kalloriya sutkada qabul qilishi kerak. Bunda oqsil, yog' va uglevod, hayvon va o'simliklar yog'i, mineral tuz va vitaminlar bo'lishi kerak. Ovqatlanish 4 mahal, aniq bir vaqtda bo'lishi shart. Oqsil, yog', uglevod va mineral tuz organizmning asosiy ozig'idir. Ovqat tarkibidagi oqsil va uning sifati organizmni o'sishi va o'sish jarayoniga bog'liqdir. Hayvon oqsilida va bolani ovqatlanishidagi oqsil umumiy tarkibini 60% ga to'g'ri keladi. Hayvon oqsili go'sht, baliq va tuxum tarkibida mavjud. Oqsil yetishmasligi organizmni o'sish jarayoniga ta'sir ko'rsatadi, turli kasalliklar keltirib chiqaradi. Yog'lar asab va ish uchun asosiy qurilish materialidir. Bolalarga kuchli yog'lar, mol va qo'y yog'laridan foydalanish tavsiya etilmaydi. 1 sutkada yog'dan foydalanish 11 gr o'simliklar yog'ini tashkil etadi. Asosiy energiya manbai – uglevodlardir. Uglevodlar non, kartoshkada mavjud. Bir sutkada qabul

qilingan uglevod 60 gr toza shakar va 10-15 gr qandolat mahsulotiga to'g'ri keladi. Ko'p miqdordagi shakar va shirinliklar bolalarga berish tavsiya etilmaydi. Me'yordan ortishi sekretiya va oshqozon yo'llariga ta'sir ko'rsatadi. Ovqatlanish vaqtida stol ustiga suv quyish kerak emas, agar suv quyilsa, bola o'zi xohlamagan holda unda ichish istagi hosil bo'ladi. Tushlik odidan bolalarni suv ichishga odatlantirish kerak emas. Suv oshqozon suyuqligiga ta'sir ko'rsatadi. Suv va boshqa suyuqliklar oshqozonda ma'lum hajmda turadi va ovqatga bo'lgan ehtiyojini kamayishiga olib keladi. Bolalarga sintetik ranglar quyilgan gazli ichimliklar berish mumkin emas. Bolalar uchun eng yaxshi ichimlik – kuchsiz choy, sutli choy, sutli kofe. Tabiiy sharbat va toza qaynagan suvdir. Yangi uzilgan mevalar chanqoqni yaxshi bosadi. Bolalarga shoshmasdan, chappilamay, ovqatni mayda chaynab yeyish, sanchqi, qoshiq va boshqa buyumlardan to'g'ri foydalanish o'rgatiladi. Sog'lom ishtaha, atrofdagi narsalarni joylashishiga bog'liq. Toza tushlik stoli, dasturxon solingan. Non ozodalik bilan to'g'ralgan, likopchalar chiroyli joylashtirilgan bo'lishi kerak, Oshxonadagi barcha gigiyenik talablarni bajarilishi uni kun tartibini to'g'ri tashkil etilishi katta maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashni yengillashtiradi.

Bolalarni oilada tasviriy faoliyat orqali maktabga tayyorlash. Tasviriy faoliyat (rasmda, loy ishi, applikatsiya) bolalarda nafaqat qiziqish uyg'otadi, balki ularni o'rab turgan olamni o'z ishida aks ettirishda, olamni ko'z oldida yaxlit holda namoyon etishida va umuman har tomonlama shakllanishiga (estetik, aqliy, axloqiy) turtki bo'ladi. 1-sinfning o'quv dasturiga tasviriy faoliyat darslari kiritilgan, Ushbu faoliyatda bolalar rasm chizishga o'rganishadi. Qog'oz va loy bilan ishlash qo'l mehnati dasturiga kiritilgan. Shuning uchun uyida hamkorlikda rasm chizgan, loy bilan ishlash, qirqib yasashga o'rgangan bolaning o'z kuchiga bo'lgan ishonchi, qo'lda bajarish ko'nikmalari yanada mustahkamlanadi. Tasviriy faoliyat bolaning maktabga psixologik-aqliy tayyorgarligini oshiradi. Buni bolaning o'zini tutishi va barcha harakatlarni anglagan holda bajarishida ko'rishimiz mumkin. Rasm chizish, loy bilan ishlash, applikatsiya o'yinli ta'lim foydalanishlari, bolani o'z vaqtini rejali tashkillashtirishga, boshlagan ishini oxiriga etkazishga o'z ishini yanada yaxshi va to'g'ri bajarishga, yangilik yaratishga, ma'lum ko'nikma va malakalarni egallashga, diqqat bilan tinglashga va kattalar aytgan vazifalarni bajarishga o'rgatadi. Tasviriy faoliyat mashg'ulotini o'tkazish uchun zarur bo'ladigan materiallar quyidagilar: qog'oz, qalam, mo'yqalam, bo'yoq, elim, qaychi, plastilin va hokazo. Bolalar, asosan, yorqin ranglarni yoqtirishadi, ularni bo'yoq va qalamlar to'plam o'ziga jalb etadi. Bo'yoqlarni har xil rangdaligi bolalarning dunyoni yorqin tasvirlashga imkon yaratadi va mazmunli rasm solishga turtki

bo'ladi. Shuning uchun rasmga yaxshi bo'yoq materiallarini tanlash muhim. Rasm chizish uchun har xil materiallardan foydalanish mumkin, lekin bu hamma material ham muhim degani emas. 12 xil rangdagi qalamlar to'plami, oddiy qalam (2-3m) mo'yqalam, akvarel bo'yoqlari va rasm uchun qog'oz kabi materiallarsiz bola faoliyatini tashkillashtirib bo'lmaydi. Albatta turli materiallar rangli mel, bola ishini yanada boyitib ko'rsatadi va bu rasm chizish jarayoniga katta e'tibor talab qiladi, bola syujetga xos rang tanlashga o'rganib qoladi, rasm va materiallar o'rtasidagi aloqa kabi masalalar bolani fikrlashga da'vat etadi. Har gal yangi-yangi rasm syujeti bilan bog'liq materialni tanlash ham kerak emas. Bola bir material ustida ishlab uni to'liq anglab olishi kerak. Kattalar tasviriy faoliyatni uyda tashkillashtirishi, bola ishlashi uchun va material, uskunalar uchun alohida joy, mashg'ulot uchun kerak bo'ladigan materiallarni tayyorlashi zarur. Bu bola mustaqil tarzda ishlashi uchun, kerakli narsalarni, chin dildan tayyorlashi va ish oxirida o'z joyini yig'ishtirib qo'yishi uchun zarur. Bolalarni ta'limiy faoliyat uchun materiallarni oldindan tayyorlashga o'rgatish kerak: qalamlarni o'tkirlash, akvarel bo'yoqlarini namlash ya'ni yumshab mo'yqalamga oson yig'ilishi uchun. Bo'yoq bilan ishlash uchun, maxsus idishda toza suv, yumshoq latta, mo'yqalam suvini shimishi uchun kerak bo'ladi. Bundan tashqari rangni aralashtirib, zarur rangni tanlash uchun palitradan foydalanish kerak bo'ladi. Qog'ozni rasm albomi va rasm daftaridan olishi kerak. Yupqa yozma varaq va oddiy daftar varaqlaridan foydalanish tavsiya etilmaydi. Loy o'rnida eng qulayi bu plastilin. Uni kaftlar orasida harakatlantirib, qizdirib, yumshatib olish lozim. Buni bolani o'zi bajarisa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Applikatsiya uchun rangli qog'ozdan foydalangan ma'qul. Daftar muqovasidan foydalanish ham mumkin. Eng muhimi bola ishiga hurmat bilan qarash kerak. Bola rasm chizayotgan vaqtda unga xalaqit qilishi, xatosini to'g'rilash, e'tiborini boshqa narsalarga qaratish kerak emas. Bola diqqatini tez-tez boshqa narsalarga qaratish undagi psixik jarayonlarni buzadi. Rasm va loy ishida: "Qalamni to'g'ri ushla", "Qattiq bosma", "Rasmni ehtiyotlik bilan bo'yagin", "Shoshilma" kabi gaplar bilan tanbeh berishning o'zi yetarli. Buni bola jig'iga tegmasdan sekin murojaat qilgan holda bajarish kerak. Ta'limiy faoliyat paytida stolga tushadigan yorug'lik muhim va bolani o'tirishiga e'tibor qilish lozim. Agar bola biror narsani o'xshatib chizgisi kelsa-yu lekin o'xshatishga qiynalsa, odatda kattalarga yordam so'rab boradi. Bunday holatda qalam ushlab, rasm chizishga shoshilmaslik kerak, chunki bu har doim ham yaxshi samara bermaydi. Rasmni har safar kattalar chizib ko'rsataversa, bunday bolalar engillikka o'rganib qolishadi va qiyinchilikni yengib o'ta olmaydilar. Qiyinchilikni yuzaga kelish sababi, bu bolada ko'rgazmali narsa haqida aniq tasavvurning yo'qligidadir. Shuning uchun bola shu narsa haqida to'liq

ma'lumotga ega bo'lishi kerak. Agar shu narsani kitob va o'yinchoqlar orqali ko'rish imkoniyati bo'lsa, albatta undan foydalanish kerak. Bola kerakli narsani rasmlar orqali o'zi topsin. Kattalar esa bola rasmni topishi uchun ketgan vaqtni hisobga olishi kerak. Qidiruv uchun ko'p vaqt sarf qilinishi kerak emas, chunki bola diqqati va xayoli boshqa faoliyatga ko'chib, boshlagan ishni oxiriga etkaza olmay qoladi. Bolaga yordam berish, rasmni qidirib topib, diqqat bilan kuzatish kerak. Bola rasm detallarini tushirib qoldiradimi yoki qo'shadimi bu o'ziga havola. Eng asosiysi bola o'z holicha rasm chizsin. Biz bolada asosan maqsad sari intilish hissini shakllantirish va doimo o'z ishini oxiriga etkazish kabi hislatlarni tarbiyalab borishimiz darkor. Har doim ham bola bir mashg'ulotning o'zida boshlagan rasimni oxiriga etkaza olmaydi, sababi, vaqt yetmaydi yoki charchab qoladi. Bunday holda bolaga rasmni keyin davom ettirishini maslahat beriladi. Ba'zida esa bola boshlagan ishini oxiriga yetkazmay turib, «Chizishni xohlamayman», deb turib oladi. Sababi, ko'pincha bola rasmni biron bir detalni chiza olmay qolsa, shunday qila boshlaydi. Aynan nima bolaga qiyinchilik tug'dirayapti, shuni aniqlab, eng ma'qul bo'lgan maslahatni berish kerak. Agar gap bunda emas, balki bola hamma boshlagan ishini ham oxiriga etkazmasligini aniqlansa, unday holda bolaga yumshoq muomalada turib, ishni oxiriga etkazish zarur ekanligi tushuntiriladi. Tasviriy faoliyat natijasi bola tomonidan bajarilgan materiallarda (rasm, applikasiya, yasalgan figuralar) namoyon bo'ladi. Iloji boricha ota-onalar bolaning qiziqishi, bajarayotgan ishi haqida suhbatlashishi kerak. Eng avvalo, boladan o'z ishida nimani aks ettira olishi, aynan qaysi detal ustida qiynalayotgani va bajargan ishidan qoniqqanligi haqida gaplashish zarur. Eslatib o'tish joizki, haddan tashqari qattiqqo'llik bolani ijodiy faoliyatini va o'ziga bo'lgan ishonchini so'ndiradi. Shuning uchun tanbehni maslahat tarzida berish maqsadga muvofiqdir. Ko'p maqtov esa bolada o'zboshimchalikni yuzaga keltiradi. Hamkorlikda bajarilayotgan ish haqidagi muhokama bolada o'z ustida qayta-qayta ishlash, o'ziga to'g'ri baho berish va kamchiliklarni to'g'rilash kabi xislatlarni tarbiyalaydi. Bu nafaqat maktabda, balki hayot davomida ham asqotadi. Rasm mashg'ulotini haftasiga 1-2 marta o'tkazish kerak. Loy ishi ham huddi shunday faqat applikasiyani haftasiga bir marta o'tkazgan ma'qul. Agar bolada mashg'ulotdan tashqari rasm chizish, qirqish, yasash istagi tug'ilsa, unga imkoniyat yaratib berish lozim.

Mashg'ulot vaqti 25-30 daqiqadan oshmasligi lozim. Shunday paytlar bo'ladiki, bola o'z ishini oxirigacha yetkaza olmaydi. Agar bunga vaqt sabab bo'lsa, albatta bolaga o'z ishini tugatishi uchun vaqt ajratish kerak. Bola bajarayotgan ish uchun ancha vaqt sarf bo'lsa, unday holda bolaga ishni boshqa payt tugatish kerakligini sekin va mayin ohangda tushuntirish lozim. Tasviriy faoliyat mashg'ulotiga

nisbatan bola qiziqishini oshirib borish uchun ularni o‘rab turgan olam, tabiat, odamlar, jamiyat hayotidagi hodisalar haqidagi ko‘pgina ma‘lumotlarni berib borish kerak. Bola bilan suhbat qilish, sayr va ekskursiya uyushtirish, tabiat hodisalari, hayvon va qushlarni kuzatish, rasmlil ko‘rgazmalar va qiziqarli kitoblar o‘qish bola tasavvurini boyitadi. Kattalar bolani atrofga nisbatan qiziqishini va mehr-muhabbatini oshirishlari kerak. Ota-onalarning bolani o‘rab turgan olam, nimalarga e‘tiborini qaratish, bo‘layotgan hodisalarga berayotgan bahosi ko‘p holda bolani olamga nisbatan bo‘lgan munosabatiga bog‘liq. Bolani olam haqidagi tasavvurini kengayishida bolalar kitobi va kinofilm, diafilmlarni o‘rni katta. Rasm mashg‘ulotini o‘tkazish yo‘llari turli xil bo‘lishi zarur. Birinchi holda bola aniq bir predmetni chizsa:(masalan o‘simlik) ikkinchi holda o‘qilsa, kitobga illyustratsiya qilinadi, unda o‘rab turgan olamni tasvirlaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy mavzusi – insonlarni o‘rab turgan olamga oid bo‘lishi kerak. Bolalarga hamma narsa qiziq ko‘rinadi, shuning uchun ular o‘zi uchun har kuni yangilik yaratishadi. Bolalar o‘z tasavvuridagi olamni qog‘ozga tushirib, bundan katta zavq olishadi. Ota-onalar esa bolaning texnik qobiliyati, tasavvuri va olam to‘g‘risidagi tushunchasini hisobga olib qiziqarli mavzu tanlashida yordam berishlari kerak. Tayyor ko‘rgazmani qog‘ozga to‘g‘ri tushira olish ham bir mahorat. Bola bilan esa kompozitsiyani rasm qog‘oziga to‘g‘ri tushira olish haqida qog‘ozga to‘g‘ri tushira olish haqida gaplashish juda muhim. Bolalar kitobidan ilyustratsiyali rasmlar va rassomlar ishini bolalarga ko‘rsatib o‘tish zarur. Bolaga shunday materialdan foydalanishni maslahat berish kerakki, rasmda u yoki bu mavzular aniq ko‘rinishga ega bo‘lsin. Masalan, qish tasvirini bolalar bo‘yoq yoki guash orqali aniq tasvirlab bera oladi. Bahor tasvirini akvarelda yoritib bergan ma‘qul. Bola hayotidagi biror bir voqea yoki umumiy bir ko‘rinishdagi bola qalam yoki bo‘yoqlar yordamida qog‘ozga tushirishi kerak. Shuni esda tutishi kerakki, qalam bilan chizish o‘zoq vaqtni oladi va qalamni kuch bilan bosib bo‘yash, uni qattiqligini hisobga olganda bolaga biroz qiyinchilik tug‘diradi. Shuni hisobga olib, bolaga katta hajmdagi qog‘oz berish tavsiya etilmaydi va bo‘yash uchun qalamdan foydalanmagan ma‘qul. Agar bola rasmni shoshilib, e‘tiborsizlik bilan chizayotgani yoki charchaganini sezsak, unga rasmni keyin davom ettirish ham mumkinligini tushuntirish lozim. Agar syujet ko‘rsatmasi yorqin ranglardan foydalanishni talab qilsa, bunday holda guash va temperdan foydalanish kerak. Bola kitobda tasvirlangan illyustratsiyaga xos rasm chizayotganda, ma‘lum personajlar harakatiga kirishib ketadi. Ular bilan birga ham xayajonlanadi ham xavotirga tushadi. Syujetdagi ko‘pgina personajlarni harakatdagi holatini tasvirlash bolaga qiyinchilik tug‘dirishi mumkin. Ota-ona bola imkoniyatini hisobga olib qo‘lidan kelgan personajni tasvirlab chizishni tavsiya etishi zarur.

Bolalar uchun ertakning syujetli ko'rgazmali tomonini yoritib berish oson kechadi. Masalan: quyon va bo'g'irsoq uchrashuvi, Zumrad va Qimmat uchrashuvi va hokazo. Lekin bolaga har safar ertakni faqat syujetli tomonini yoritib chizdirsak noto'g'ri bo'lar edi. Bolalarda fantastik obrazlarni tasvirlash kuchli bo'ladi va ular fantaziyasini o'stirish o'ta muhimdir. Shuning uchun bolaga sehrli daraxt, afsonaviy bog', sehrli qush rasmini chizish tavsiya etiladi. Bu rasmlarda bola ijodiy yondoshishi kerak. Bola bilan oldin suhbat o'tkaziladi: «Ishni nimadan boshlash kerak? Tasavvuringdagi obrazni qog'ozga qanday tushirasan?» kabi savollar beriladi. Bunday savollar bolaga ko'rgazmani ko'z oldiga keltirib ko'rishiga va anglab etishiga yordam beradi. Rassomchilik san'atining foydali bir ko'rinishi – naturadir. Natura bolani qabul qilish doirasini atrofga nisbatan diqqat va tasavvurini boyitib, kuzatuvchanligini oshiradi. Buning uchun oddiy bir predmet tanlanadi. Masalan barglari aniq bo'lgan alohida-alohida joylashgan uy gullari yoki guldastadagi gul. Tanlangan predmet hammaga yaqqol ko'rinarli qilib qo'yiladi. Bolaga obyektни diqqat bilan kuzatish taklif qilinib, ayniqsa gul va barglarning joylashishi ketma-ketligiga, gul, guldon formasiga nisbatan qiziqish uyg'otiladi. Iloji boricha guldon shaklini qo'l bilan silab ko'rsin. Bolalar o'yinchoq rasmlarini chizishni yaxshi ko'rishadi. Agar bola mavzuga xos rasm chizishga qiynalsa, bunday holda o'yinchoq rasmini chizishga maslahat bering. Buning uchun bolaga chizish oson bo'lgan va bola o'zi tanlagan o'yinchoqni beriladi. Avvalo o'yinchoqning tuzilishiga, shakliga, ranggiga e'tibor berish, o'yinchoq qismlariga diqqat qaratish kerak. Eng qadimgi san'at asarlaridan biri bu dekorativ san'atdir. Odamlar uy, idish va kiyimlarini ushbu san'at ko'rinishi asosida yasatishga urinishgan. Bolalarni ushbu san'at turi bilan tanishtirish o'ta muhim. Ko'pgina shahar va tumanlarda maxsus san'at muzeylari mavjud. Bola ijodkorligi va estetikasini oshirish uchun albatta muzeyga olib borib, san'at turlari bilan tanishtirish zarur. Naqsh va dekorativ kompozitsiyalar yaratishni ko'proq qizlar xush ko'rishadi. O'g'il bolalarni ham bu qiziqarli rasm turi bilan tanishtirish maqsadga muvofiq. Bolani ushbu san'at turi orqali tasavvurini yanada kengaytirish uchun dekorativ mato, ma'lum dekoratsiya asosida yasalgan idishlar, dastro'mol va boshqa turli xil narsalarni ko'rsatib baho berish tavsiya etiladi. Bola diqqatini naqsh elementlariga (geometrik forma, gul, barg, qush) qaratish va ularni naqshda ritmik joylashtirishga ko'maqlashish zarur. Bola rasmlarni qalam va bo'yoqlar bilan bezatishi kerak va ko'ngliga yoqqan dekorativ bezakni tanlashi mumkin. Bola uchun qiyin bo'lmagan naqshni tanlab, huddi shunga o'xshatib, naqsh chizishni taklif qilish lozim. Chizilayotgan naqsh elementlari, chiziqlari uzunligi 15-20 sm, eni 5-6 sm ni ko'zdan kechirib chiqiladi. Agar bu bolaga qiyinchilik tug'dirsa, bolaga naqsh elementlarini ma'lum shaklga keltirishni taklif qilinadi.

Masalan: to'rtburchak (dastro'molcha, salfetka) misolida keltirilib, ushbu shakl chet qismi va o'rtasini naqshlar bilan bezatiladi. Doira (likopcha) shaklida esa naqshni o'rtaga yoki o'rta va chetga joylashtirish mumkin. Dekorativ kompozitsiyani yaratishda bolalar ma'lum shakl va shakllarni bir necha marta takrorlab chizishi mumkin, lekin undagi naqshlar turli xil bo'lishi shart. Bola tanlagan rasm mavzulari turlicha bo'lishi kerakligi haqida gapirildi. Bolalar odatda bilgan rasmlarini qayta-qayta takrorlab chizishadi. Bunday holatda bolaning chizish malakasi boyimay, tasavvuri o'smaydi. Shuning uchun har xil mavzu va turli mazmundagi rasmlarni chizdirish foydadan holi emas. Tasviriy faoliyat estetik tarbiyani shakllantirish bilan birga bolani chizish malakasini oshirib, hamda maktabga tayyorlaydi va shu asosda qo'l muskullarini shakllantirib yozishga o'rgatadi. Nafaqat rassomlik, balki tasviriy faoliyatning barcha turlari: applikatsiya, loy, to'qish, qurish-yasash bolani qo'l muskullarini shakllantiradi. Lekin rasm chizish faoliyati boshqa tasviriy faoliyatdan farqli o'laroq, bolani yozishga nisbatan tayyorgarligini oshiradi, sababi ruchkaga yaqin qurollardan (qalam, mo'yqalam) qurollardan foydalanish hisoblanadi. Psixologlar fikricha, yozishni o'rganish uchun grafik va texnik malakalarni kuzatib, bajarish muhim, bunda harf elementini to'g'ri o'xshatib chizish yoki ma'lum harf formasini bir-biri bilan to'g'ri birlashtirish hisobga olinadi. Ta'limiy faoliyat paytida ruchkani to'g'ri ushlab, qo'lni ohista harakatlantirish muhim. Sanab o'tilgan ko'pgina malakalar rasm chizishda qo'llaniladi. Agar bola diqqat e'tiborini to'g'ri o'tirgan holda rasm chizishga o'rgatsak, ya'ni qog'ozni buklamay, suyanmasdan, qalam va mo'yqalamni to'g'ri ushlab, boshlagan ishini oxiriga etkazish kabi faoliyatlarni namoyon qilsak, bola maktabga chiqqach, ma'lum talab va qoidalarga tez ko'nikib ketadi va yozishga qiynalmaydi. Agar kattalar bolalar kattalarga o'tirish va yozish texnikasini o'rgatishmasa, bola maktabda ham noto'g'ri o'tirish va ruchka, qalamni noto'g'ri ushlab oqibatida o'z ishini bilmagan holda barmoqlari bilan yopib qo'yadi. Yozuvga o'rgatish uchun bola qo'l harakatlarini tekis yo'naltirishga o'rgatish kerak. Rasm chizishda bu harakatlarni naqsh elementlarini namoyon etishida ko'rish mumkin. Masalan: rasmni bo'yayotganda qalamni bir tomonga yo'naltirish. Bolaga rasmni shoshilmasdan, ozoda bajarishga o'rgatish kerak. Bola o'z ishi va harakatini boshqara olishi kerak. Masalan: katta guruh tarbiyalanuvchilari rasmni bo'yayotganda belgilangan chiziqdan chiqarmasdan bo'yashlari kerak. Harflarini bir tekisda yozish uchun bolalar barmoq harakatlarni mashq qilish kerak. Bu harakatlar har mashg'ulotda takrorlab va mustahkamlanib boriladi. Mashg'ulotdan tashqari kattalar bolaga oq qog'oz berib, dekorativ san'at turiga xos turli chiziq burma shakllarni chizish taklif qilishlari mumkin. Bolani qo'li qancha

ko'p harakat qilsa, uning mustaqil, tekis va chiroyli yozishi ham shuncha oson bo'ladi. Yozuv – o'z qonun-qoidalarini va afzalliklariga ega. Bolalarni yozishga o'rgatish uchun, ma'lum mashqlar yordamida har mashg'ulotda yozdirishimiz kerak. Buning uchun ota-onalarga yordam tariqasida yozuv daftarini olishimiz mumkin. Bola bu mashqlarni tez-tez takrorlab yozish malakasiga ega bo'lishadi. Yozuv daftaridagi nuqtalarni birlashtirish asosida harflar yigindisini yoki qisqa so'zni hosil qilishadi. Bola qilgan xatolikni ota-onalar tug'rilab borishi kerak. Bola yozayotgan paytda uning qo'l harakatiga, qalam, ruchkalarni to'g'ri ushlab yozishga e'tibor berish kerak. Bola yozuv haqidagi ma'lum ko'nikma va malakalarga ega bo'lgandagina bolani yozishga o'rgatgan ma'qul. Yozishni yanvar va fevral oyidan boshlagan ma'qo'l. Mashg'ulotni haftada 1-2 marta o'tkazish kerak. Tasviriy faoliyatni barcha turlarini ota-onalar o'zi oilada olib borishlari mumkin. Bu bolani estetik tarbiyalaydi va maktabga tayyorlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni oilada, mehnatsevarlik va tashkilotchilik ruhida tarbiyalash mazmuni. Maktabga tayyorlov yoshida bolalarga madaniy sifatlar singdiriladi. Mehnatsevarlik, hamkorlikda ish bajarish hislatlari uyg'ona boradi. Bunday sifatlarning rivojlanishi o'z xulqi va his-xayajonini boshqarishiga, mehnat qilishini qat'iy xohlash va o'rganishga yordam beradi. Tashkilotchilik tashqi ko'rinishda shaxsning sifati kabi yig'inchoqlik, aniqlik, tartibliqlik ko'rinishida namoyon bo'ladi. Bu sifatlarning ichki ko'rinishi tirishqoqlik, o'z harakatlarini rejalashtirishni o'rganish, o'z-o'zini nazorat qilishni amalga oshirishi bilan belgilanadi. Bola hayotining yettinchi yilida tashkilotchilikning ichki va tashqi ko'rinishi kattalar ko'rsatmasini aniq bajarishda, mehnatni qat'iy tartib bilan va aniq muddatida bajarishda, shuningdek, o'z ishini to'g'ri baholay olishi va kamchiliklarini to'g'rilashga intilishida namoyon bo'ladi. Tashkilotchilik xulqini tarbiyalash faoliyati davomida amalga oshadi. Kattalar talabi bola xulqini yo'lga soladi, tashkillashtirishga, tartibga o'rgatadi. Doimiy talablar bolani harakat tartibiga, turli xil harakatlarni almashinuviga o'rgatadi. 3 yoshli bolakay yuvingandan so'ng nonushta qiladi, so'ng o'ynaydi, o'yindan so'ng sayrga chiqadi. Tabiiyki, maktabga tayyorlov yoshidagilarga o'ziga yarasha talab qo'yiladi. Kattalarning aniq talabini bola tomonidan bajarilishi katta tarbiyaviy ahamiyatga ega, chunki u biron narsani o'z vaqtida va majburiy bajarish zarurligi bilan chambarchas bog'liq. Maktabga tayyorlov yoshi oxirida bola o'ziga yoki jamoaga baravar qo'yilgan kattalar talabini bajaruvchi bo'libgina qolmay, balki o'ziga va boshqa bolalarga nisbatan talablar qo'ya boshlaydi. Bu talablar o'ziga baho berishda va bolalar qilmishiga baho berishida yanada aniq ko'rinadi. Bizning jamiyatimizda insonlar faoliyati jamoa hamkorligiga asoslangan va u bolalikdan boshlanadi (oilada, bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotidagi

tengdoshlar jamoasida, maktabda, va hokazo) shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarga jamoada yashashni o'rgatish, birga o'yin o'ynash, mehnat qilish, berilgan topshiriqqa javobgarlik bilan qarashni tarbiyalash zarur. Birgalikdagi faoliyat kelishilgan harakatlarni talab qiladi, umumiy his-hayajon va kuyunchakliklarni chaqiradi va shu bilan tashkilotchilik xulqini shakllantiradi. Mehnat qilishni xohlash va o'rganish birinchi mustaqil o'zi bajaradigan harakatlaridan boshlanadi. Har bir bola hammaga ma'lum «MEN O'ZIM» degan so'zlarni ishlatadi, ularda o'zi mustaqil nimadir bajarishga birinchi talab aks etgan. Bolani mustaqillikka intilishini har tomonlama rag'batlantirish kerak. Oyoq kiyimini bolalar qo'lga bo'ysunmasa ham mayli, bola uni o'zi kiysin. Shunday hol bo'ladiki, bir vaqtda bolalarda emas, balki ularning ota-onasida bolaning biron ishni tamomlashini kutishga sabrlari chidamaydi. O'g'li yoki qizining xohishiga qarshi ular bolaga yordam berishga yoki ular uchun o'zlari bajarishga shoshiladilar. Natijada ularning mustaqil harakatga birinchi intilishlari so'nadi. Kelgusida mehnatga intilish odatisiz bolaga qanday bo'lishi haqida ular o'ylamaydilar. Vaholanki, aynan kichik bolaning mustaqilligida ilk mehnatsevarlik tug'iladi. Ma'lumki, bolaning mustaqillikka intilishi, o'z yo'lida ko'pgina qiyinchiliklarga uchraydi, qaysiki bu sifatlarni rivojlantirishni qiyinlashtiradi. Qiyinchiliklarni engish bolada qat'iyat, fe'l-atvorni shakllantiradi. Bir tomondan, agar bola mayda-chuydada mustaqil bo'lmay, har narsada boshqalarga ishonsa, hech qanday mehnat yo'llanmasi haqida so'z bo'lishi mumkin emas. U o'qishni ham o'zining ishi deb qabul qilmaydi, tashqaridan yordam kutadi, uni mustaqil dars tayyorlashga o'rgatish qiyin kechadi. Maktab bo'lsa birinchi kundan boshlab o'zining talablarini qo'yadi, avvalambor mustaqillik talablarini. Mustaqillik maktabgacha yoshdagilarning turli bosqichlarda turlicha shaklda bo'lib, turli talablari bilan aniqlanadi. Kichkina maktabgacha yoshdagilar endigina birlamchi o'z-o'ziga xizmatga o'rganadi. 3-4 yoshli bola stol atrofida tinch o'tirishni, salfetkadan to'g'ri foydalanishni o'rgansa yaxshi-ya. Masala birlamchi o'z-o'ziga xizmat ota-ona mehnatini engillashtirishda emas. Muhimi, bola tartibga o'rganadi. Mana, u mustaqil kiyimini, oyoq kiyimini yechadi, joyiga qo'yadi, siz endi o'yinchoqlari va kitoblarini joyiga qo'yishni unga kamroq eslatasiz. U endi o'zi tartibsizlikni sezadi, kecha qoldirgan o'yinchoqni yashiqqa soladi, siz tushirib qoldirgan narsani ko'taradi. Kichik maktabgacha yoshdagi bola to'g'ri tarbiyalanganda, biron narsani o'zi bajarishga xohish paydo bo'ladi. U likopchalarni stolga qo'yadi, uyni tozalashga, kir yuvishga yordam beradi. Bu oson ishlar, bola o'ynab bajarsada, undan jismoniy va aqliy kuch talab qiladi. Ma'lumki, kichik maktabgacha yoshdagilarda natija emas, «bajarish»ga qiziqish ustun keladi. Mehnatga intilishni kichikintoy kattalar harakatiga qiziqish

natijasida hosil qiladi. 3-4 yoshda bola ko'pincha xali o'zining ishini baholay olmaydi, uning natijalarini sezmaydi. Shuning uchun bolaga uning arzimasayam o'z kuchi bilan erishgan natijasini ko'rsatish muhimdir. Kichkintoy bola faqatgina yaxshi so'zga emas, shuningdek, kattalar tarafidan yordamga ham munga o'zi bajarolmagan narsada yordam berishi kerak. Katta maktabgacha yoshdagilar mustaqilligi o'z-o'ziga xizmat davomida ko'payadi. 6 yoshli bola mustaqil yuvinish, artinish, tish tozalash, kiyinish va yechinish, kiyimlarni tartib bilan taxlashni bilishi shart. Katta maktabgacha yoshdagilar kiyimini toza tutish, tartibsizlikni sezish va yo'qotish, tugmalarini tikish, kiyim va oyoq kiyimini tozalashni o'rganishlari zarur. Ovqatlanish vaqtida fikri chalg'imasligi juda muhim. Bo'lajak maktab o'quvchisida oiladagi doimiy majburiyati bo'lishi yaxshi(masalan, pochta qutisidan gazeta olib kelishi, non sotib olishi, baliqlarni ovqatlantirish, va hokazo). Bola hech qachon qanday yumushni bajarishni bilishi va yodda saqlashi kerak. Mayli, majburiyat ko'p bo'lmasin, muhimi bola ularni zo'rlov bilan emas, xohish bilan bajarsin.Ota-onaning har bir topshirig'ini bola o'z vaqtida, ishtiyoq bilan, tartibli ajarishga erishishi darkor. Katta maktabgacha yoshdagilar uzoq muddat qo'llaridan kelgan ishlarni mustaqil bajarishlari mumkin, bunda nafaqat o'z-o'ziga xizmat, balki o'simliklarga qarash, jonivorlarni boqish, uy tozalash ishlari, balki bundan ham murakkablarini bajarishga layoqatlidir. 6 yoshli bola kichkintoylarga rasm chizishga, oson o'yinchoqlar yasash: qog'ozdan qayiqcha, pirpirak tayyorlab berishi, buvisiga kompot uchun qurigan mevalarni saralashga, yo'qolgan oynani topib berishga yordam berishi mumkin. Oson mehnat topshirig'ini ajratib berish bolani uni faol bajarishga undaydi, va u kerakli materiallar tanlab, o'zining harakatlarini rejalashtirishni boshlaydi. Bu endi tashkilotchilik xulqini belgilari borligini bildiradi. Sekin-asta maktabgacha yoshdagi bola ish bosqichlarini farqlay boshlaydi. Bola mustaqilligi shakllanishida o'z-o'zini nazorat qilish rivoji o'ta muhim. Bu sifat fikrlashni erishilgan natija bilan solishtirish imkoniyatini beradi. Bola kattalar boshchiligida o'z harakatini faqatgina bitirgandan so'ng emas, balki ish bajarish chog'ida ham baholashni o'rganadi.Maktabgacha yoshdagilarning ish bajarishi qo'yilgan maqsad asosida bo'lishida kattalardan bolalar faoliyatig e'tibor va qo'shimcha ko'tarinkiliklar (rag'batlar, nazorat va x.z.o) ni talab etadi. Ko'pincha bolaga mehnat topshirig'ini bajarishning o'zi emas, balki kattalarning uni bajarganligidagi yaxshi muomalasi ko'proq xursandchilik beradi. Kattalar bolalar mehnatiga jiddiy va kerakli ishga qaragandek munosabatda bo'lishi zarur, bu munosabat bolada mehnat qilishga xohish, qat'iyatni ko'rsatish, ishni oxiriga etkazish xohishini yaratadi. Tashkilotchilik xulqi va mehnat ko'nikmasi asosini tashkil etadigan mustaqillikka maxsus sharoit yaratish, turli mashqlar yordamida erishish mumkin va bu yerda

tezkor muvaffaqiyatga umid qilmaslik kerak. Maktab o'quvchisiga kerakli xislatlar bolada aynan mehnatda paydo bo'ladi. Bunda bola nafaqat oson va o'ziga qiziqarli ishlarni bajaradi, balki kuch va vaqt talab qiladigan ishlarni bajaradi, o'z ishini tartibini o'ylab ko'radi. U boshlagan ishni oxirigacha va muddatida bajarishga o'rganadi. O'z harakatining foydali ekanini his qiladi, mehnatga kuch sarflashdan xursandlik sezadi. Agar maktabgacha yoshdagi bola, uni har qanday majburiyat va tashvishdan hal etadigan tarbiya olsa, unda beparvolik va egoizm rivojlanadi. Ota-onalar maktabgacha yoshdagi bolani keragidan ortiq himoya qilish va uy yumushlaridan bolani doimiy ozod qilish – bolani maktabda ko'pgina noxush holatlarga tushishiga sabab bo'lishini yodda tutishlari darkor. Doimiy majburiyatlarni mustaqil bajarish bolani jiddiy faoliyatga tayyorlaydi, maktabdagi o'qish va turmush tarzi bilan bog'liq birinchi qiyinchiliklarni engib o'tishga yordam beradi. Ayrim holatlar bo'ladiki, bola topshiriqlarni mustaqil bajaradi, ammo hammasini pala-partish xohlamay bajaradi. Ota-ona doimo bolalarga namuna bo'lishi kerak. Har bir yumushni jonu-dili bilan sarishta va tezkor bajarishi, boshlagan ishini o'lda-jo'lda qoldirmasligi, bir-biriga yordam berishi kerak. Bolaga turli topshiriqlar berib, siz unda topshirilgan ishni bajarishni o'ziga yarasha tajribasini orttirasiz, o'zini tashkillashtirish, ko'zlagan maqsadga intilish, bilimlarini yaratasiz. Topshiriqlar bolaning doimiy majburiyatiga aylanganda odatga aylanib qoladi, va ularni ortiqcha xohish bo'lmaganda ham bajaradi. Barcha asosiy hayotiy voqealarni aql bilan hisobga olgan qat'iy belgilangan kun tartibiga rioya qilish tashkilotchilik xulqini tarbiyalashga yordam beradi. Tartib inson faoliyatini tashkillashtiradi, uni tartiblilikka o'rgatadi. Maktabgacha yoshdan boshlab oiladagi o'rnatilgan tartibni bajargan bolaga vaqtni his qilish paydo bo'ladi. Bolani vaqt bo'yicha ozgina mo'ljal olishga, vaqtdan tegishli harakatni o'zgartiruvchisi sifatida foydalanishga o'rgatish – tashkilotchilik xulqi tarbiyasining maqsadlaridan biridir. Tartibni bajarish aynan bolaga vaqt bo'lakchalarining uzunligini sezishga yordam beradi. Bolalar vaqtdan yanada unumli foydalanishga o'rganadilar. Ular gigiyenik muolajalarni tezlik bilan bajarish hisobiga o'yin va mashg'ulotlar vaqtini o'zaytiradilar. Vaqt intervalini farqlay borib, bolalar o'z harakatlarini vaqt bo'yicha hisoblashga o'rganadilar va belgilangan muddatda ulgurishga harakat qiladilar. Sekin-asta kattalarning, «o'yinchoqlarni yig'ishtir, 5 daqiqadan keyin sayrga boramiz», «yarim soatdan so'ng dadang keladi-ovqatlanamiz» va x.z.o. Muomalalari tushunarli bo'ladi, bolalarda vaqt to'g'risida tushuncha paydo bo'ladi (kecha, bugun, ovqatdan so'ng, kechqurun va boshqalar). Tartib turli faoliyat turlarining almashinuvini ko'zda tutadi, bu organizmni charchashdan saqlaydi, bolaning har tomonlama rivojlanishiga imkoniyat yaratadi. Hamma ota-onalar bola kun davomida nima

qiladi, qanday o'yinlarni yaxshi ko'radi, o'rtoqlaridan qaysi biri yoniga keladi va ular bilan qanday o'ynaydi? – deb o'ylab ko'rmikan. Bola hech qachon ishsiz o'tirmaydi, u doimo nima bilandir mashg'uldir. Harakatsizlik, faol harakatdan ko'ra ko'proq charchatadi. Ammo har doim ham bola foydali ish bilan mashg'ulmi? O'yin- maktabgacha yoshdagi bolaning faol harakati. O'yinlar birgalikdagi faoliyatda bola talabini qondiradi, o'yindagi hayajonlar bolalarga yaxshi xislatlar tajribasini yig'ishga yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bola uchun o'yin doimo bola tasavvuri va ongi ishlashi bilan bog'liq bo'lishi, unda mustaqillik, tirishqoqlik, chidamlilik, tashkilotchilik xulqini tarbiyalashga yordam berishga intilish zarur. Bolalar qurilish materiallarini o'ynashni juda yaxshi ko'radilar. Bu o'yinlar ularga rejalashtirish qismlarini, rejalashtirish bilimini, o'z fikrini amalga oshirish, boshlagan ishni oxiriga etkazishga o'rgatib, tashkilotchilik xulqini tarbiyalashda hamkorlik qiladi. Bolalar qurilishni rasm bo'yicha, chizma bo'yicha va o'z fikrlari bo'yicha tuzadilar. Katta maktabgacha yoshdagilar ham garchi ularning hayotida ko'proq turli-tuman mashg'ulotlar va imkoniga qarab mehnat o'rin olgan bo'lsa ham, turli o'yinlarni qiziqib o'ynaydilar. Katta maktabgacha yoshdagilarga turli detallardan tashkil topgan «konstruktor» qiziqarlidir. Detailarni yig'ishni o'rganib, fikrlashni, tirishqoqligini, chidamliligini ko'rsatib, bolalar namunadagidek qurilma tuzadilar. Bu fikrlash qobiliyatining rivojlanishiga yordam beradi. Ota-ona kichkintoy o'yiniga ma'lum talablar qo'yishi kerak. Jumladan:

- bola kattalarga xalaqit bermay, mustaqil o'yin bilan mashg'ul bo'lishni bilishi kerak;

-mehmonga kelgan do'stiga o'yinchoq taklif etishi, kattalar dam olayotganda yoki yosh bola uxlayotganda tinchgina o'ynashi, o'ynab bo'lgach, o'yinchoqni joyiga qo'yish;

-katta maktabgacha yoshdagilardan o'zining o'yinchoqlarini toza va tartibli saqlashni talab qilishga haqlidirlar. Agar o'yinchoq sinib qolsa, uni bola bilan darhol tuzatish kerak.

Bola singan va butun, toza va iflos, o'yinchoqlarni bitta qutiga joylashishiga yo'l qo'ymaslik kerak. Agar ota-ona talabi doimiy bo'lsa, oila bu talabning zarurligini tushunsa, kichkintoy kattalar talabiga muvofiq harakat qiladi. Tartibga, tejamkorlikka o'rgatilgan oilalarda o'yinchoqlar uzoq saqlanadi. Maktab o'quvchisi o'zining o'yinchoqlarini kichik ukalariga yoki do'stlariga bergani yaxshi. Bolalarga yangidan-yangi o'yinchoqlarni sotib olib berishga intilish kerak emas.

Qizchada 10 dan ortiq qo'g'irchoq bor, u ularni o'ynamaydi, balki yana bir «o'quvchi qiz» qo'g'irchog'ini so'raydi. Onasi unga o'sha qo'g'irchoqni olib

beradi. Boshqa oilada bir dona qo'g'irchoq «vrach», «qizi», «o'qituvchi» bo'ladi, buvisi nevara bilan qo'g'irchoq'iga yangi ko'ylaklar tikadilar. Ota-onalar bolalar ishtirokida o'yinchoqlarni o'zlari yasashlari mumkin, bolalar ularni yaxshi ko'radilar va ularni do'kondan olingan o'ymnchoqdan kam bo'lmagan xohish bilan o'ynaydilar. Avval aytilganidek, qo'lda yasalgan o'yinchoqlar katta pedagogik ahamiyatga ega. Bolalar ularni o'z o'yinlarida ishlatadilar yoki do'stlariga va yaqinlariga tug'ilgan kunda, 8-martda sovg'a qiladilar.

Ota-onalar bola o'rtoqlari davrasida o'zini qanday tutayotganiga, o'yin qoidalariga rioya qilayotganligiga e'tibor berishlari kerak. Bolalar o'yin qoidasi qonunligini, unga rioya qilinishi kerakligini bilishlari kerak. Bolalar o'yinlarda bajarishni o'rganishlari kerak bo'lgan qoidalar tartibi:

- do'stlari bilan o'ynaganda ular ham yutishni xohlashlarini yodda tut.
- o'yin-qarashlarda o'zingga teng kuchli sheriklarni tanlab ol.
- o'ynadingmi-ko'nglingni cho'ktirma, keyingi safar yutishga harakat qil.
- yutdingmi, mag'rurlanma, do'stingni ham shunday o'ynashga o'rgat.

O'yin qoidalari tashkilotchilikni tarbiyalaydi. Kimki qoidalarni bajarmasa, o'rtoqlarining noroziligiga sabab bo'ladi va o'yindan chetlatilishi mumkin. Bolalar qoidani bilib olganlaridan keyin va ularni aniq bajarganlarida, o'yin yanada qiziqarli bo'ladi. O'yinlarda bolalar tezlikka, chaqqonlikka, merganlikka musobaqalashadilar va yuqori natijaga erishishga harakat qiladilar. Ko'pincha 6-7 yoshli bolalar hovlida o'yin tashkilotchilari bo'ladilar, rollarni, kim boshlashni belgilaydilar, qoidalarga amal qilinishini kuzatadilar. O'yinning har bir ishtirokchisi o'yin qoidalarini bajaribgina qolmay, nafaqat o'yin ishtirokchisigina bo'lmay, balki vaqti-vaqti bilan o'ziga boshlovchilik rolini ham olishi kerak. Ota-onalar bolalar o'yinini kuzatib turishlari, bolalar o'zaro kelisholmay qolsalar, kelishmovchiliklarni silliqqina bartaraf etishlari, o'yin ishtirokchilarning o'zaro xayrixohliklarini rag'batlantirishlari kerak. Bolaning xulqi faoliyat davomida shakllanadi: u o'ynaydi, rasm chizadi, qirqadi, yasaydi, mehnat qiladi. Bolaning chizayotgan rasmni tugatmasligi, kubiklardan qurilmasi yoki qo'g'irchoq ko'ylagi, chizayotgan mashinasi, askarlar uchun qurayotgan qal'asi tamomlanmaganligi, qo'yilgan maqsadga erishmaganligi kattalar uchun ahamiyatsiz bo'lishi mumkin emas. Muhimi, bola behuda vaqt o'tkazishga o'rganmasligi. Bunday bola maktab o'quvchisi bo'lganda, o'zini ishga kirishishga, mustaqil bajarishga majburlashi qiyin kechadi. Bolalar majburiyatlardan ozod etilgan, mehnatga chaqirilmagan, dars qilishni va o'ynashni bilmaydiganlar oiladagiga nisbatan, ota-onalar bolalar tarbiyasi masalalari ustida jiddiy o'ylanadigan, oila hayotini to'g'ri tashkillashtiradigan, bolalar o'yinlari va mashg'ulotlarini kengayishiga yordam beradigan oilalarda bolalardagi tashkilotchilik xulqi anchagina yuqoridir.

Menatsevarlikning boshlanishi va tashkilotchilik xulqining tarbiyalashdagi muvaffaqiyatli natijalar ma'lum miqdorda oila va jamiyat a'zolarining barchasini kelishilgan harakatlari va bir xil talablari bilan belgilanadi.

Nazorat savollari:

1. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining oila bilan olib boradigan ish mazmuni nimalardan iborat?
2. Maktabgacha yoshdagi bolalarga bolalarga aqliy tarbiya berishda qaysi usullardan foydalaniladi ?
3. O'yin qoidalari bolalarda qanday fazilatlarni tarbiyalaydi?

Topshiriq: "Bola tarbiyasida oila bilan hamjihatlik, bolani to'g'ri tarbiyalashni nazorat qilib borish, oila tarbiyasining eng yaxshi namunalarini o'rganish va ommalashtirish" bo'yicha taqdimot tayyorlang va izohlang.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent: Sharq. 1997.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'limi to'g'risida»gi Qonuni.
3. Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim- tarbiyasiga qo'yiladigan davlat talablari. Tuzuvchilar Rasulova M, Abdurahmonova X. va boshqalar. – Toshkent, 2000.
4. Bolalarni maktabga o'qishga tayyorlash (ilmiy maqolalar to'plami). Toshkent: O'z PFITI, 1997.

GLOSSARIY

Amaliy ishlar metodi – o‘zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantiruvchi usul.

Aqliy tarbiya – shaxsga tabiat va jamiyat taraqqiyoti to‘g‘risidagi bilimlarni berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkuri va dunyoqarashini shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi.

Bakalavriat - mutaxassisliklar yo‘nalishi bo‘yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, ta‘lim olish muddati koinida to‘rt yil davom etadigan tayanch oliy ta‘lim.

Bashoratlash – bo‘lajak darsni tashkil qilishining turli variantlarini baholash va ulardan qabul qilingan mezonlarga muvofiq eng ma‘qulini tanlab olish.

Baho – ta‘lim oluvchilarga ularning ta‘lim olishi, bilimlarni o‘zlashtirishga nisbatan ijodiy yondashishini rag‘batlantirish maqsadida ta‘sir ko‘rsatish vositasi.

“Bumerang” texnologiyasi – o‘quvchini mashg‘ulot va mashg‘ulotdan tashqari jarayonlarda turli o‘quv adabiyotlari, muammoli tajriba bajarish mazmuni bilan tanishtirish, fikrni erkin bayon etish hamda muayyan tajribani bajarish davomida uni baholashga qaratilgan texnologiya.

Bilim – shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma‘lum obrazlar ko‘rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma‘lumotlar majmui.

Bilish - obyektiv borliqning inson ongida aks etish shakli; ilmiy bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni.

Boshlang‘ich ta‘lim - o‘quvchilarga murakkab bo‘lmagan ilmiy bilimlarni berish asosida ularda o‘qish, yozish va hisoblashga oid dastlabki bilim, ko‘nikma hamda malakalarni shakllantirish asosida ularda shaxsiy gigiyena va sog‘lom turmush tarzi elementlarini hosil qilish bosqichi.

«Grafik diktant». O‘quv topshirig‘ini qabul qilish, o‘quv amaliyotini bajarish, ya‘ni ixtiyoriy (erkin) e‘tibor rivojlanganligi darajasini aniqlash uchun L.A.Venger metodikasi bo‘yicha tashxis o‘tkazish.

Dasturlashtirilgan ta‘lim berish (Programmed learning) – dasturlashtirilgan ta‘lim berish asosini, tartibga keltirilgan topshiriqlarni namoyon qiluvchi, o‘rgatuvchi dastur tashkil etadi. U butun o‘qitish jarayonini boshqaradi.

Dramalashhtirilgan masalalar – bu bolalarning kuzatgan, ko‘pincha o‘zlari bevosita bajargan harakatlarini aks ettiradigan jarayon.

Davlat ta‘lim standarti - 1) ta‘lim olish shaklidan qat‘iynazar, bitiruvchilar erishishlari zarur bo‘lgan ta‘lim darajasini belgilovchi asosiy hujjat; 2) o‘quv fani bo‘yicha ta‘limning yakuniy natijalarini belgilovchi asosiy hujjat; 3) ta‘lim dasturlari mazmunining minimumi, o‘quvchilar tomonidan bajariladigan o‘quv

ishlarining maksimal hajmi, shuningdek, bitiruvchilarning tayyorgarlik darajalariga qo'yiluvchi talablar.

Dars – bevosita o'qituvchi rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli.

Darslik - muayyan fan bo'yicha ta'lim maqsadi, o'quv dasturi va didaktik talablarga muvofiq belgilangan ilmiy bilimlar to'g'risidagi ma'lumotlarni beruvchi manba.

Didaktika (ta'lim nazariyasi) – (yunoncha «didaktikos» «o'rgatuvchi», «didasko» - «o'rganuvchi») – ta'limning nazariy jihatlarini (ta'lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, qonuniyatlari, o'qituvchi va o'quvchi faoliyati mazmuni, ta'lim maqsadi, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari va hokazo muammolari) ni o'rganuvchi fan.

Didaktik o'yin - o'rganilayotgan obyekt, hodisa va jarayonlarni modellashtirish asosida o'quvchining bilishga bo'lgan qiziqishi va faollik darajasini rag'batlantiruvchi o'quv faoliyati turi.

Esse – bu muallifning shaxsiy nuqtayi nazarini yozma ravishda erkin ifoda etish shakli; u qandaydir predmet bo'yicha umumiy yoki dastlabki dunyoqarashni o'z ichiga oladi.

Jismoniy tarbiya – o'quvchilarda jismoniy va irodaviy sifatlarni shakllantirish, ularni aqliy va jismoniy jihatdan mehnat hamda Vatan mudofaasiga tayyorlashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiya tizimining muhim tarkibiy qismi.

Fantaziya – xayol, hayotda inson tomonidan idrok etilmagan tasavvur va xayoliy xotiralarning vujudga kelishidan iborat psixik jarayon.

Faoliyat - shaxs tomonidan tabiiy va ijtimoiy maqsadga muvofiq tashkil etiluvchi kundalik, ijtimoiy yoki kasbiy harakatlarning muayyan shakli, ko'inishi. Subyektning olam bilan faol o'zaro munosabati.

Individual o'qitish – o'quvchi shaxsiga alohida yondoshgan holda ta'lim-tarbiya berish.

Innovatsiya – yangidan kiritilgan tushunchalar, tartib-qoidalar, texnologiyalar va yangiliklar.

Interfaol usul – ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi faol hamkorlik muloqoti.

Joriy nazorat - ta'lim jarayonida o'quvchilar tomonidan o'quv dasturida belgilangan muayyan mavzularni o'zlashtirilish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, baholash shakli.

Hisobot – kundalik ish yakunidagi yozma axborot.

Ijod – yaratish, yangilikni kashf etish degan manolarini anglatadi va insondagi shu jarayonni ifodalaydi.

Ijodkorlik (kreativlik) – bolalarni maksimal darajada ijodiy ibtidoaga, o‘z ijodiy faoliyati tajribasini egallashga yo‘naltirish

Ilmiy dunyoqarash - uzluksiz, izchil ravishda mavjud fanlar asoslarini puxta o‘zlashtirib borish, ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etish natijasida barqarorlashgan dunyoqarash shakli.

Illyustratsiyali masalalar – rangli rasmlar va o‘yinchoqlardan foydalanib bajariladigan masalalar.

Individual yondashish tamoyili – bolalarning yosh xususiyatini, qobiliyatlarini, psixologiyasini hisobga olish kerak degan talablardan kelib chiqadigan tamoyil va bu tamoyil matematikani o‘qitish davomida amalga oshirilishi shart.

Ilmiy tafakkur – inson aqliy faoliyatining yuksak shakli sanalib, ijtimoiy voqea-hodisalar, jarayonlarga nisbatan ilmiy yondashuv.

Ilmiy qarash (yunoncha «idea» - g‘oya, tasavvur, tushunchalar yig‘indisi) - muayyan hodisa, jarayonning mohiyatini yorituvchi, ilmiy jihatdan asoslangan fikr, g‘oya.

Individ – (lotincha «individuum») bo‘linmas, yagona, alohida degan ma’nomlarni anglatadi) – xatti-harakatlarini shartli refleks yordamidagina tashkil eta oluvchi biologik mavjudot.

Individuallik – shaxsning o‘ziga xos xususiyatlari.

Iqtisodiy ta’lim - o‘quvchilarga xo‘jalik yuritish tizimi (oilalarning byudjetini shakllantirish, xo‘jalikni yuritish, mavjud moddiy boyliklarni asrash, ko‘paytirish, savdo-sotiq munosabatlarini to‘g‘ri tashkil etish va hokazolar) to‘g‘risidagi nazariy bilimlarni berishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» - «Ta’lim to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining qoidalariga muvofiq, milliy tajribaning tahlili hamda ta’lim tizimidagi jahon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo‘ljalni to‘g‘ri o‘lga bilish mahoratiga ega bo‘lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirish mazmunini belgilab beruvchi yuridik hujjat.

Kasb-hunar kolleji – o‘quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, bilim va ko‘nikmalarini chuqur rivojlantiruvchi, tanlab olingan kasb-hunar bo‘yicha bir yoki bir necha ixtisosni egallash imkonini yaratish maqsadida tegishli davlat ta’lim standartlari doirasida o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limini beruvchi, yuridik maqomga ega ta’lim muassasasi.

Kategoriya - fanning mohiyatini ochib beruvchi eng muhim, asosiy tushuncha.

Kompensatsiya (yunoncha «compensatio» - o'rnini to'ldirish, tenglashtirish) – oliy nerv faoliyatining zahira imkoniyatlariga tayangan holda organizmning buzilgan yoki rivojlanmagan funksiyalarining o'rnini to'ldirish yoki qayta qurish.

Ko'rgazmali metodlar – predmet, hodisa yoki jarayonlar mohiyatini tabiiy holatda namoyish qilish, ularning maketlarini ko'rsatishda qo'llaniluvchi usullar.

Kasb – bu mehnat faoliyatining barqaror turi bo'lib, u nafaqat aniq bilim va ko'nikmalarni, balki bir xil bo'lgan umumkasbiy bilimlarni ham talab qiladi.

Kompozitsiya - tuzilish, birlashish, bog'lanish degan ma'noni bildiruvchi tushuncha.

Keys-stadi – Case study – (inglizcha case - to'plam, aniq vaziyat, stadi – ta'lim) keysda bayon qilingan va ta'lim oluvchilarni muammoni ifodalash hamda uning maqsadga muvofiq tarzidagi yechimi variantlarini izlashga yo'naltiradigan aniq, real yoki sun'iy ravishda yaratilgan muammoli vaziyatning tahlil etilishiga asoslanadigan ta'lim uslubi.

Kern-Irasek uslubi - Bolalarni tekshiruvdan o'tkazish 4 topshiriqdan iborat bo'lib, undan ko'zlangan maqsad ulardagi maktab uchun zarur bo'lan faoliyatlari rivojidadagi, jumladan, bosh miya chanog'ini analitik va sintetik vazifalari, motorikalaridagi yetishmovchilikni aniqlash. Kern-Irasek metodi bo'yicha bolaning maktabda ta'lim olishga tayyorligi darajasini aniqlash alohida yoki 10-15 boladan iborat guruh bilan bir vaqtning o'zida olib borilishi mumkin.

Konsepsiya – umumiy g'oya yoki biror narsa to'g'risida tasavvur, tushuncha, fikrlar tizimi.

Loyihalashtirish (rejalashtirish) - o'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish dasturini yaratish.

Matematik model – matematik timsollar, belgilar va hodisalar sinfining taxminiy namunasi, bayoni.

Ma'ruza – o'quv materialini o'quvchilarning idrok etish faoliyatlarini faollashtirish uslublari bilan birgalikda davomli og'zaki bayon etish (80-90 daqiqa), berilayotgan materialning sxematik modelini tuzish (asosiy fikrni tezis yoki loyiha ko'rinishida yozib olish) va boshqalar.

Me'yor – lotincha so'z bolib, o'lchov mayor so'zlaridan olinga bo'lib, namuna degan ma'noni bildiradi.

Modulli o'qitish – o'qitishning istiqbolli tizimlaridan biri hisoblanadi, chunki u ta'lim oluvchilarning bilim imkoniyatlarini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish tizimiga eng yaxshi moslashgandir.

Muammo – o'quv jarayonida hal qilinishi lozim bo'lgan masala, vazifa.

Muammoli ta'lim – muammoni hal etish g'oyasi yotuvchi yaxlit tizim. Muammoli o'qitish ham amaliy, ham nazariy bilish xususiyatidagi muammoli vaziyatlarni hal etish orqali yangi bilimlarni egallashga asoslangan.

Mustaqil ta'lim – insonning o'zi tanlagan vositalar va adabiyotlar yordamida ajlodlar tajribasini, fan va texnika yutuqlarini o'rganishga yo'naltirilgan shaxsiy harakatlari.

Magistratura - aniq mutaxassislik bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, bakalavriat negizida ta'lim muddati kamida ikki yil davom etadigan oliy ta'lim.

Madaniyat («cultura» so'zidan olingan bo'lib, parvarish qilish, ishlov berish ma'nosini bildiradi) – ijtimoiy taraqqiyot davomida insonlarning faoliyati tufayli qo'lga kiritilib, ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi moddiy va ma'naviy boyliklar tizimi.

Mazmun (ta'lim (bilim olish) mazmuni) – ta'lim jarayonida shaxs tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan ilmiy bilim, amaliy ko'nikma, malaka, fikrlash hamda faoliyat usullari tizimi.

Maktabgacha ta'lim – bolaning sog'lom, har tomonlama kamol topib shakllanishini ta'minlovchi, unda o'qishga intilish hissini uyg'otuvchi, uni muntazam ta'lim olishga tayyorlovchi hamda bola olti-yetti yoshga yetguncha davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari hamda oilalarda amalga oshiriluvchi ta'lim bosqichi.

Maktabdan tashqari ta'lim – madaniy-estetik, ilmiy, texnikaviy, sport va boshqa yo'nalishlarda yo'lga qo'yiluvchi, bolalar hamda o'smirlarning ta'limga bo'lgan, yakka tartibdagi, ortib boruvchi talab-ehtiyojlarini qondirish, ularning bo'sh vaqti va dam olishini tashkil etish maqsadida tashkil etiladigan ta'lim bosqichi.

Malaka – ongli xatti-harakatning avtomatlashtirilgan tarkibiy qismi.

Ma'lumot – ta'lim-tarbiya natijasida o'zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui.

Menejment – mavjud minimal imkoniyatlardan maksimal natijalarga erishish uchun shaxs (xodim) yoki guruhga ta'sir o'tkazish asosida ularning faoliyatini tashkil etish tamoyillari, shakllari, metodlari va usullari.

Metod – yunoncha tarjimasi «tadqiqot, usul, maqsadga erishish yo'li» kabi ma'nolarni anglatadi.

Metodika (fan sifatida) – xususiy fanlarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi.

Munozara (tarbiya metodi sifatida) – tarbiyalanuvchilarga hissiy-og'zaki ta'sir ko'rsatish asosida ularda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan bahs-munozara usuli.

Nazorat (ta'lim jarayonida) – ta'lim oluvchining bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, o'lchash va baholash jarayoni.

Nazariya va amaliyotning birligi tamoyili – nazariy bilimlarning hayotga, amaliyotga bog‘lanishini kengaytira borishni talab qiluvchi tamoyil.

Olam haqida shartli tasavvur – dunyoning yaxlit manzarasi, bolaning olingan bilimlarga shaxsiy munosabati, shuningdek, ularni o‘z amaliy faoliyatida qo‘llash malakalarini shakllantirish.

Oila tarbiyasi – ota-onalar (yoki bola kamoloti uchun mas‘ul shaxslar) tomonidan tashkil etiluvchi hamda farzandlarni har tomonlama yetuk, sog‘lom etib tarbiyalashga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon.

Oliy ta‘lim - o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi negiziga asoslanib, ikki bosqich (bakalavriat hamda magistratura) da tashkil etiladigan hamda mutaxassisliklar yo‘nalishlari bo‘yicha xalq xo‘jaligining turli sohalariga oliy ma‘lumotli mutaxassislarni tayyorlab beruvchi ta‘lim bosqichi. ,

Oliy o‘quv yurtidan keyingi ta‘lim – jamiyatning oliy malakali ilmiy va ilmiy pedagog kadrlarga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirish, shaxsning ijodiy ta‘lim - kasb-hunar manfaatlarini qanoatlantirishga qaratilib, oliy o‘quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot muassasalarida tayanch doktorantura va doktoranturada ta‘lim olish, shuningdek, mustaqil tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etish asosida amalga oshiriladigan ta‘lim bosqichi.

Oraliq nazorat – o‘quvchilar tomonidan o‘quv materialining muayyan bob yoki bo‘limlari bo‘yicha o‘zlashtirilgan bilim, ko‘nikma va malakalar darajasini aniqlash, baholash shakli.

Pedagog kadrlar tarkibi - o‘qituvchi, metodist, tarbiyachi, psixolog, defektolog, logoped, sport instruktori, musiqa, badiiy ijodiyot, radiotexnika, sport va boshqa yo‘nalishlarda faoliyat ko‘rsatuvchi to‘garaklarning rahbarlaridan iborat mutaxassislar.

Pedagogik talab - turli harakatlarni bajarish, muayyan faoliyat jarayonida ishtirok etishda o‘quvchi amal qilishi zarur bo‘lgan ijtimoiy xulq-atvor me‘yorlarini ifodalovchi vazifa; tarbiyaning eng muhim usuli.

Rag‘batlantirish – tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko‘nglini ko‘tarish va uni qo‘llab-quvvatlash usuli.

Rivojlanish – shaxsning fiziologik va intellektual o‘shida namoyon bo‘ladigan miqdor va sifat o‘zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon.

Rivojlantiruvchi vazifa – o‘qitish jarayonida shaxsning aqliy, hissiy va irodaviy rivojlanishi, bilishga bo‘lgan intilishlarini va ijodiy faollikni shakllantirish va rivojlantirishni ta‘minlashdan iborat bo‘lgan vazifa.

Reyting (baholash, tartibga keltirish, klassifikatsiyalash) – muayyan hodisani oldindan belgilangan shkala bo‘yicha baholash.

Sinf – yoshi va bilimi jihatidan bir xil bo‘lgan ma‘lum o‘quvchilar guruhi.

Tamoyil (yunoncha «principium») – biror-bir nazariyaning asosi, negizi, asosiy boshlang‘ich qoidasi; boshqaruvchi g‘oya, faoliyatning asosiy qoidasi; umumlashtirilgan talab.

Tarbiya – muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o‘stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.

Tarbiya jarayoni – o‘qituvchi va o‘quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o‘rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo‘naltirilgan samarali hamkorlik jarayoni.

Ta‘lim jarayoni – o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida tashkil etiluvchi hamda ilmiy bilimlarni o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon.

Ta‘lim muassasasi Ustavi - ta‘lim muassasasiga rahbarlik mohiyatini yorituvchi hamda uning faoliyatini boshqarish tizimini aniqlovchi hujjat.

Ta‘lim konsepsiyalari (lotin tilidan «conceptio» – tizim) – ta‘lim-tarbiya mazmuni, istiqbolini yorituvchi yaxlit qarashlar tizimi; uzluksiz ta‘lim tizimining turli bosqichlarida ta‘lim muassasalari faoliyati yo‘nalishi, maqsad va vazifalarini belgilashning alohida usuli.

Tevarak-atrof – chamalash, oriyentirovka qilish, o‘zi turgan nuqta, yon atrofdagi obyektning o‘ng, chap, oldi, orqa, yuqori, past, yonma-yon, yaqin tomoni.

Universitet – kadrlar tayyorlash va bilimlarning keng sohalari bo‘yicha oliy va oliy o‘quv yurtidan keyingi ta‘lim dasturlarini amalga oshiruvchi, yuridik maqomga ega ta‘lim muassasasi.

Usul - muayyan o‘quv materialini o‘zlashtirishda qo‘llanilayotgan asosiy ta‘lim metodi bilan birga ikkinchi bir ta‘lim metodining ayrim elementlaridan foydalanish.

Vaqt xususiyatlari – bu vaqtning bir tomonga yo‘nalib o‘tishi, u tabiat va jamiyatning chiqishi yo‘nalishini ifodalaydi.

Vaziyat- situation-(situatsiya) (keying lotinchadagi situation -ahvol) – muayyan vaziyat, ahvolni hosil qiladigan shartsharoitlar va holatlar uyushmasi

Verbal ifoda – bilim (ma‘lumot, axborot)larni so‘z yordamida (og‘zaki) yetkazib berish, ifoda etish.

Shaxs - psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo‘lgan jamiyat a‘zosi.

Shkalalash - aniq jarayonlarni raqamlar tizimi yordamida modellashtirish.

Yakuniy nazorat – ta‘lim oluvchilarning chorak yoki yarim yillik uchun belgilangan o‘quv materiallari bo‘yicha o‘zlashtirilgan bilim, ko‘nikma va malakalari darajasini aniqlash, baholash shakli.

O‘z-o‘zini baholash – mavjud fazilatlari, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish asosida o‘z shaxsiga baho berishga yo‘naltirilgan faoliyat usuli.

O‘z-o‘zini tahlil (nazorat) qilish – o‘z shaxsi, mavjud fazilatlari, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish, mavjud sifatlarni boyitish yoki salbiy odatlarni bartaraf etishga qaratilgan faoliyat usuli.

O‘zlashtirish – ta’lim jarayonida ustuvor o‘rin tutuvchi ijtimoiy talablarga muvofiq shaxs tomonidan muayyan xatti-harakat va xulq usullarining egallanishi.

O‘rgatish – tarbiyalanuvchilar ijtimoiy xulq-atvor ko‘nikmalari, odatlarini shakllantirish maqsadida rejali va izchil tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlar.

O‘quv fani - ta’lim muassasalarida o‘quvchilarning yosh, idrok etish imkoniyatlariga muvofiq ularga muayyan fan sohasi bo‘yicha umumiy yoki mutaxassislik bilimlarini berish, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishni ta’minlovchi manba.

O‘quv qollanmasi - 1) ma’lum o‘quv fanlari bo‘yicha metodik materiallar, tushuntirishlar, tavsiyalarni yorituvchi hamda o‘qituvchi yoki o‘quvchilar uchun mo‘ljallangan manba; 2) muayyan fan bo‘yicha tayyorlangan hamda metodik jihatidan o‘quv-tarbiyaviy jarayonda bevosita foydalanish imkonini beruvchi qo‘shimcha o‘quv materiallari.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Konsitutsiyasi. –T.: O'zbekiston. 2012.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. –T.: O'zbekiston, 1997.
3. Ўзбекистон Республикасининг Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. – T.: O'zbekiston, 1997.
4. O'zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi” qonuni O`R.Q-595.16.12.2019 yil.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017-2021-йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2707-сонли Қарори. 2016 йил, 29 декабрь.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Мактабгача таълим муассасалари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида” ги 528-сонли Қарори. 2017 йил, 19 июль.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5198-сонли Фармони. 2017 йил 30 сентябрь.
8. “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ги 2019 йил 8 майдаги ПҚ-4312- сон Қарорига 1-илова.
9. “Умумий типдаги давлат ва нодавлат мактабгача таълим ташкилотлари тўғрисида” Низом. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 13 майдаги 391-сонли “Мактабгача таълим ташкилотлари фаолиятини янада такомиллаштириш чора тадбирлар тўғрисида”ги Қарорига 1-илова.
10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Bolalarni boshlang'ich ta'limga majburiy bir yillik tayyorlash tizimini yanada rivojlantirish chora tadbirlari” to'g'risida 132-sonli 9 mart 2020 yil.
11. Ўзбекистон Республикасининг илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган давлат талаблари. Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирининг 2018 йил 18 июндаги 1-мх-сон буйруғига илова. <https://nrm.uz>.
12. “Илк қадам” давлат ўқув дастури. Тузувчилар: Грошева И.В., Евстафева Л.Г., Маҳмудова Д.Т., ва бошқалар. – Тошкент, 2018 йил.
11. Hasanboyeva.O.U. va boshqalar. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: Ilm ziyo, 2006.
13. Mavrulov A. Ma'anaviy barkamol inson tarbiyasi. – Toshkent:

O‘zbekiston, 2008.

14. Egamberdieva N. Ijtimoiy pedagogika. – Toshkent: A.Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009.

15. Қодирова Ф., Тошпўлатова Ш., Аъзамова М. Мактабгача педагогика. – Тошкент: “Маънавият”, 2013.

16. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur sarchashmalari, 2013.

17. Roziqova M., Umarova K., Murodova N. Maktabgacha ta’lim muassasalarining tarbiyalanuvchilari uchun rivojlantiruvchi o‘yinlar majmuasi. – Toshkent, 2013.

18. Содикова Ш.А. Мактабгача педагогика. – Тошкент, 2018.

19. Bolangiz maktabga tayyormi? – Toshkent, 2011.

Хорижий адабиётлар:

20. Researching effective pedagogy in the early years. Iram Siraj-Blatchford and others. June 2002.

21. Axler S., F.W. Gehring: Graduate Texts in the Mathematics. Springer. March, 2009.

22. John. C. Sparks: The handbook of Essential mathematics. Air Force Publication. March, 2006.

23. The National Strategies Primary: Numbers and Patterns. December, 2009.

24. Козлова С.А., Куликова Т.А. Дошкольная педагогика. – Москва: Академия, 2002 .

Elektron ta’lim resurslari

[www. tdpu. uz](http://www.tdpu.uz)

[www. pedagog. uz](http://www.pedagog.uz)

[www. ziyonet. uz](http://www.ziyonet.uz)

4. [www. edu. Uz](http://www.edu.Uz)

MUNDARIJA

So‘zboshi.....	3
“Bolalalarni maktab ta’limiga tayyorlash metodikasi” fanining maqsad va vazifalari.....	5
Bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashning asosiy yo‘nalishlari.....	13
Maktabgacha ta’lim muassasasiga qisqa muddatli guruhlarda bolalarni maktabga tayyorlash.....	23
Bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash shakllari va metodlari.....	31
“Ilk qadam” davlat dasturi asosida bolalarni savodga o‘rgatish.....	37
Bolaning maktab ta’limiga tayyorgarligi tahlili.....	46
Bolalarning maktabda ta’lim olishga tayyorligini tashxislash usullari.....	51
Bolalarning maktab ta’limiga tayyorgarligiga ta’sir etuvchi omillar	72
Maktabgacha ta’lim muassasasi, oila va maktab hamkorligi.....	95
Glossariy.....	126
Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.....	134

ASQAROVA DILOROM QURBONOVNA

**BOLALALARNI MAKTAB
TA'LIMIGA TAYYORLASH
METODIKASI**

5111800- Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalari uchun
o'quv qo'llanma

Muharrir:	Halilov Ilhomjon
Musahhih:	Kurbanova Marguba
Sahifalovchi:	Jumabayeva Nodira

«Наврўз» нашриёти.

Лиц. № АИ.170. Манзил: Ташкент, А.Темур кўчаси 19 уй.
02.11.2018йилда босишга рухсат этилди. Бичими 60×84^{1/16}.

«TimesNewRoman» гарнитурасида. Офсет усулида чоп этилди.

Буюртма № 18. Адади 100 нусха.

«FAZILAT ORGTEX SERVIS» х/к корхонаси босмахонаси.

Наманган шаҳар, Навои, 72.